

TIBOR SEKELJ

KROZ BRAZILSKE PRAŠUME

TIBOR SEKELJ / KROZ BRAZILSKE PRAŠUME

Naslov originala
TIBOR SEKELJ
POR TIERRAS DE INDIOS

Prevela
ZLATA MARIĆ

Nacrt za opremu
IVAN KROLO

TIBOR SEKELJ

KROZ BRAZILSKE PRAŠUME

do divljih indijanskih plemena

NAKLADNO PODUZEĆE »GLAS RADA«
ZAGREB 1953

ŠTAMPARSKI ZAVOD »OGNJEN PRICA«, ZAGREB

PRVI DIO

Tamo, gdje prestaju putovi, staze i ljudski tragovi; tamo, gdje riječ zamire uzmičući pred tajanstvenim šumom prašume i djevičanskih zemalja; tamo, gdje se svi horizonti gube, a da nitko ne zna, zašto i kako — tamo su granice zemlje, u kojoj se voljko osjećam. A to je: Pustolovina!

PRED ATLASOM

Jedno od mojih prvih sjećanja iz djetinjstva odnosi se na ljetno popodne, kad me majka uzbuđeno privukla k sebi, jer je konačno pronašla svog »izgubljenog sina«. A gdje je bio taj mali gospodičić, koji je imao tek tri godine? Iza naslonjača u salonu, sa glavom među stranama velikog sveska leksikona, koji je tamo dovukao, ne znam ni sam kako. Nije li čudno, da je tamo proboravio nekoliko sati, a da nije čuo uporno dozivanje svoje majke. Radilo se o prvom svesku leksikona, onome svesku, u kojem su prikazane sve ljepote svijeta. Tamo su bile karte Afrike, Amerike, Azije i Australije, a svakoj je pripadala još po jedna šarena strana sa slikama urođenika ovih kontinenata. Tim čarobnim krivuljama i neobičnim bojama igrala se moja mašta, koju su već probudile priče, što ih je moj otac znao pripovijedati mom starijem bratu. Moj otac, koji je doduše bio veterinar po zanimanju, ali po sklonostima historičar, pripovijedao je o prošlim vremenima i dalekim kontinentima, a upravo to je bilo predočeno slikama u prvom svesku leksikona.

Otprilike tri godine kasnije, jednog proljetnog jutra, iznenadili su me u vrtu iza kuće, gdje sam bio zaokupljen kopanjem zemlje. Upravo sam stajao u rupi dubokoj oko pola metra, s lopatom u ruci, kad me zatekne moj stariji brat.

»Što to radiš?« zapita me začuđeno.

»Hoću u Ameriku,« odgovorih lakonski; kopao sam dalje, da ne bih izgubio nijedan trenutak.

»Što hoćeš da kažeš?«

»Pa ti si mi pričao, da Amerika leži na drugoj strani zemlje, upravo ispod nas!«

»Da, to je istina,« odvrati on nesigurnim glasom, »ali... ti bi morao kopati kroz cijelu zemlju, a u sredini je strašno vruće...«

Međutim je sunce prilično palilo, i ja sam shvatio, da ne ću moći izvršiti taj teški posao pri ovoj strašnoj žegi. Zato sam se dao uvjeriti, da nisam izabrao baš najpogodniji način, kako bih izveo namjeravano putovanje.

Od tih dalekih dana moga djetinjstva često se opet nalazim pred atlasom, a često i u pustolovini.

Još od malena skupljao sam marke, također s atlasom u ruci. Svaka je moja marka imala svoju povijest, na koju sam pazio, kad bih marku lijepio. Otvorivši album, svaka mi je strana bila kao ogledalo one zemlje, iz koje su marke došle. Dopisivao sam se s ljudima dalekih zemalja. Pri tome sam uz pomoć svoje karte pratio klasičnih »sto maraka moje zemlje« na njihovu putu na Filipine, kroz Guatemalu ili kroz Južnoameričku Uniju. Kad bi stizali odgovori, volio sam njihov put gonetati prema poštanskim žigovima. Filatelija je bila tada za mene velika pustolovina.

Nikad nisam prolazio nekim krajem bez topografske karte. Ljudi, koji to ne čine, nalikuju, po mome mišljenju, manje više putnom kovčegu. Njima je samo važno mjesto ukrcavanja i mjesto iskrcavanja. A što se dešava između te dvije točke, za njih je izgubljeno vrijeme.

Kad čitam knjigu ili vijesti o nekom meni nepoznatom kraju, karta mi upotpunjava dojam. Imati pri ruci atlas čini mi se isto tako neophodno, kao što je Hendrik van Loon držao potrebnim, da tekst svojih knjiga poprati crtežima.

S kartom u ruci nikad se ne dosađujem. Ime neke rijeke budi sjećanja na priče iz prošlih vremena, drugo neko ime izaziva u mojoj mašti silhuete piramida i deva ili rižina polja kineskih kulija. Neko me opet ime podsjeća na ritam valcera, koji opijeva plave valove, ili na neko zimsko jutro, kad se moj čamac prevrnuo, te sam se spasio plivanjem. Ime nekog grada priča mi o historijskim zbivanjima, političkim trzavicama, gotskim tornjevima, palmama, morskim valovima, mostovima i muzejima, a ujedno možda i o nekom danu mog

života, koji sam bio gotovo već zaboravio. Slova na smeđim mrljama, koje označuju gorja, dočaravaju mi neku japansku legendu ili Hanibalovu pustolovinu, prodoran pogled nekog istraživača ili nezaboravne časove moga vlastitog života...

Kad i ne bi bilo tih i tisuće drugih asocijacija, vjerojatno bih i onda mogao sate i sate gledati i diviti se bogatstvu i raznovrsnosti oblika. Ujedno mislim, kako je svaka od tih krivina i zavoja nastala nestašnom igrom neke nevidljive ruke, no ipak uvijek odgovara čitavom nizu prirodnih zakona i pokorava se silama prirode, i onima, koje grade, i onima, koje razgrađuju. Svaka okuka rijeke ima svoje opravdanje, svaka planina svoj oblik i visinu, zbog zemljinih perturbacija i potopa. Oni nam govore o događajima prije miliona godina. Svaki grad, činio se on ne znam kako malena točkica na karti, osnovali su ljudi, koji su učvrstili svoje mjesto u svijetu. Svaki je od tih gradova bio smješten upravo ondje, gdje su to uvjetovale socijalne, geografske i historijske prilike, tako da je crna točka na karti nužno morala nastati.

Sve se u tom našem svijetu nalazi na pravom mjestu. Ako se pak promijene vremenski uvjeti ili priroda zabludom postavi neku geografsku tvorevinu na krivo mjesto, dolazi ruka vremena, tog nesmiljenog suca, da popravi omašku. Više nego jedamput napustili su žitelji neki grad, da bi ga izgradili na nekom drugom mjestu, ili je naprosto propao u ruševinama. Planine su se rušile, vulkani gasili, otoci izronjavali iz mora, a drugi opet ponirali u njemu, rijeke mijenjale svoj tok ili su se pretvarale u nepregledne močvare.

Gledajući sve te promjene u njihovoj međusobnoj povezanosti i uvjetovanosti, dobiva karta posebnu draž. Sve je dakle na svome mjestu i ne može biti drukčije. Pa ipak, čovjek sebi nikako ne može predočiti neki nepoznati kraj. Sjetimo se samo nekadašnjih karata: za stare Grke sastojala se karta svijeta iz okruglog mora, na kojem je plivao jedva poznati evropski kontinent zajedno s nekim dijelovima Azije i Afrike, koje su poznavali. U toku vremena karta je postajala sve vjernijom, koliko je Evropljanin dublje prodirao u nepoznate oblasti i svog vlastitog kontinenta i susjednih dijelova Zemlje.

Otkrivanje Novog svijeta revolucioniralo je kartografiju i iznenadilo učenjake, pogotovo geografe. Što se pojavilo na kartama, bio je isprva samo otok Cipangu, što znači Japan. Tada je nastao kontinent, čiji su obrisi bili čisti produkt ma-

šte. Tek malo po malo crtaju se u toku stoljeća obale Amerike u svojim pravim oblicima, a na kraju se počinju označavati rijeke, kojima su plovile krhke karavele, a obale su se načičkale imenima indijanskih plemena...

U toku vremena karte svih kontinenata bivale su sve bolje, i putnik danas ne nailazi ni na kakve poteškoće pri kupovanju karata, koje mu služe kao vodič. One su vrlo dobro označene, i putnik se može povjeriti njihovoj točnosti. Tako je bar, kad se promatra jedna jedina karta. No usporede li se dvije, stvar postaje drugačija: na jednoj se pojavljuju imena, kojih na drugoj nema. Čitavi planinski lanci mijenjaju svoja imena ili naprosto iščezavaju. Ako točnije promotrimo, dolazimo do zaključka, da čovjek još ne poznaje Zemlju, kako god to može zvučiti paradoksalno u vrijeme, kad se Zemlja može u malo dana preletjeti avionom i kad se sve ozbiljnije govori o međuplanetarnom letu. No istina je, da svi kontinenti, izuzev evropski, imaju velike oblasti, koje kartografima zadaju mnogo briga, jer moraju prostore ispunjati imenima, za koja nemaju pouzdanih izvora. Ta je okolnost, razumije se, još nepovoljnija za putnika, koji se tim kartama služi na svojim putovanjima.

No ostavimo ostale kontinente i govorimo o Americi. Čini mi se, da nisam nepravedan, ako kažem, da gotovo svaka američka zemlja ima još područja, od kojih su neka velika kao neke zemlje u Evropi, a čekaju na istraživače i učenjake. Geografski odnosi tih zona nisu poznati. Plemenima, koja tamo obitavaju, jedva da se u civiliziranom svijetu zna za ime, ili čak ni to. Njihova flora i fauna kriju još mnoga iznenađenja. I historijski ostaci čekaju na svoja otkrića, da nas obavijeste o prošlim vremenima, koja još leže u tajanstvenoj tami.

I opet evo sjedim pred atlasom, kao već toliko puta. Ovaj put tražim one oblasti, koje su na savjesno izrađenim kartama ostale posve bijele. Ovdje leži predjel, gdje se naslućuju mnoge pretkolumbovske ruševine, ondje opet neistražena laguna ovijena legendama; ovdje nepristupačno gorje puno divlje ljepote, tamo prostrani predjeli nastavani urođeničkim plemenima; ovdje tek djelomično poznate čarobne spilje, ondje prašume s mnogim iznenađenjima... No prestanimo s tim nabrajanjima. Mogli bismo tako u beskonačnost.

Moja je namjera bila, utvrditi put idućeg putovanja. I doista, izbor nije bio lagan. Toliko raznih primamljivosti na

jednom jedinom kontinentu. Pa dobro, izabrao sam sva mjesta. Treba tek odlučiti, gdje da započnem. Najveća bijela mrlja, koju sam našao na karti Amerike, bilo je ogromno područje Matto Grosso u Braziliji, nepoznat svijet. Čitao sam o tome nekoliko knjiga i bez oklijevanja sam se odlučio za nj.

HOĆETE LI ME PRATITI?

Slijedeći savjete jednog psihologa, privikao sam se, da se za vrijeme svojih predavanja ne obraćam cijeloj publici, nego nekoj izvjesnoj osobi, ili nekolicini, koji su mi se na prvi pogled činili privlačnima ili su me bar pozorno slušali. Taj put, kad sam na Esperantskom kongresu u Buenos Airesu govorio o svom drugom usponu na Akonkagvu (najviši vrh Amerike, preko 7000 metara, a nalazi se na argentinskoj strani Anda-Kordiljera), pogledavao sam češće neku mladu damu s bijelim šeširom. Ona je pratila moje izlaganje s velikim zanimanjem.

Poslije predavanja bio sam joj predstavljen. Nakon dvadesetak minuta rekao sam joj:

»Za nekoliko dana započinjem ekspediciju u Matto Grosso... Hoćete li me pratiti, gospođice?«

Nikad nisam nijedan poziv izrekao s toliko radosti. Poziv, da me se prati na ekspediciju. Najradije bih pozvao sve one, koji nakon čitanja nekog putopisa ili pustolovnog romana osjećaju želju za putovanjem. Sve one, koji žele da nakon predavanja o nekoj ekspediciji govorniku stisnu s oduševljenjem ruku, ili one, koji napišu zanosno pismo, dajući oduška svojim željama, da i oni upoznaju nepoznate daljine... a i one, koji se to ne usuđuju, a ipak osjećaju neodoljivu želju za putovanjem.

Kao reporter jednog časopisa proveo sam anketu o željama stanovnika Buenos Airesa. Ustanovio sam, da je od deset upitanih osoba devetoro izjavilo, da im je najveća želja putovanje. Od tih devet samo su trojica željela posjetiti neke izvjesne zemlje ili kontinente. Ostali su htjeli naprosto putovati »oko svijeta«. Pretpostavljam, da to nije samo slučaj sa stanovnicima argentinskog glavnog grada. I u gradovima i mjestima ostalih zemalja žive mladi ljudi, koji sigurno žele

proširiti svoje znanje i nešto doživjeti. Da bi se udovoljilo tim željama, nema bez sumnje boljeg puta od putovanja u svijet.

Nekad je, tako mi je pričao moj otac, u njegovoj mladosti bio u Evropi običaj, da se sin nakon navršene osamnaeste godine otputi u svijet, da bi upoznao svoju domovinu i susjedne zemlje. Mladić je tada bio upućen na vlastita sredstva. Za vrijeme svoje odsutnosti, koja je često trajala mnogo godina, imao je priliku izučiti neki zanat, baviti se nekom umjetnošću ili studirati na nekom univerzitetu. Mogao je upoznati mnoge ljude, i razlikovati ih, a među njima je obično upoznao i poneku mudru glavu, čije su mu riječi bile putokaz kroz čitav život. I konačno najvažnije: u oporoj borbi za kruh svagdašnji, među tuđim ljudima i različitim okolnostima, oblikovao se karakter mladića, koji se vratio kući kao čovjek bogat iskustvom.

Šteta, što moderno vrijeme ne podržava taj stari običaj. Danas putuju oni, čiji roditelji raspolažu potrebnim sredstvima, dok ostali ostaju kod kuće. A kad se u času zdvajanja odluče na pustolovine, smatraju ih skitnicama. Mnogi pri tome izgube želju da se uopće vrate, a često i poriv, da započnu nov život. Tako nastaje opasnost, da putovanje štetno utječe na čovječji život.

No ostavimo tužaljke. Htio sam samo podvući činjenicu, da se u svima nama jednom javlja potreba, da izađemo iz svoje okoline, u kojoj provodimo najveći dio svog života, jer je on manje više vezan uz ustaljene navike. Siguran sam, da se čitatelj upravo nalazi u takvu stanju, kad uzima ovu knjigu u ruke. Kad bismo se sreli nekoliko dana prije mog polaska, ti bi, dragi čitatelju, vjerojatno također rekao, da bi htio učestvovati u mom putovanju.

Ako je dakle tako, imaš još vremena, upravo je čas. Pozivam te, evo, da me pratiš. Ako znaš biti prijatelj, tvoja će mi pratnja biti doista ugodna. Priredi se, da se nakon nekoliko strana ukrcaš i da mi budeš pratilac. Radovat ću se, povedem li te sa sobom, to jest, uspije li mi, da te zainteresiram opisivanjem svojih doživljaja i svojih radosti.

Brzo se odluči: hoćeš li me pratiti?

»Pratit ću vas« odgovorila je Marija, ona gospođica s bijelim šeširom. Taj je odgovor bio izgovoren na način, koji je isključivao svako kolebanje i sumnju.

Iza tri tjedna započelo je naše putovanje preko Montevidea.

Tako sam dobio pratilicu na putovanju, koje nipošto nije bilo lagano. Ona je prije završetka našeg puta postala moja žena.

U POTRAZI ZA OBAVJEŠTENJIMA

Još za vrijeme zasjedanja kongresa, dok smo raspravljali o važnim problemima esperantskog pokreta — a i na banketu smo nastojali da ne budemo posljednji! — počeo sam skupljati informacije o oblasti, koju smo namjeravali istražiti. Knjige, brošure i karte prolazile su kroz naše ruke i sve nas više uvjeravale, da je velik dio Matto Grossa još nepoznata zemlja, a dokazi su bili to očevidniji, što su se izvještaji, a i karte, u mnogim pojedinostima razlikovali.

Stupili smo u dodir s muzejima i drugim ustanovama, a konačno i sa dvije organizacije: Službom za zaštitu Indijanaca i Fundacao Brasil Centralom.

Prva, kratko nazvana S. P. I., vrlo je razgranata organizacija, osnovana 1910. i podupirana od vlade. Njoj se ima zahvaliti za miroljubivost mnogih indijanskih plemena. Ona održava oko sto uporišta za urođenike u najudaljenijim mjestima prostrane brazilske zemlje. Njen je utemeljitelj i pokrovitelj general Cándido Mariano da Silva Rondon, s kojim smo pripovijedali o raznim zgodama. Sjećao se svojih ranijih doživljaja iz prašuma Matto Grossa i Amazone. Na početku ovog stoljeća prošao je general Rondon tisuće kilometara kroz nepoznatu Braziliju i postavio telegrafske vodove iz centra pa do najzapadnije točke svoje domovine. Učestvovao je u teškom zadatku, da odredi granice u područjima, gdje nije stupila ljudska noga. I konačno, on je mnoge godine svog života posvetio Indijancima, koji su živjeli na raznim stupnjevima primitivnosti, donoseći im tekovine civilizacije. Indijanci su donekle njegova braća, jer je i on sâm sin indijanskih roditelja. Inače je general Rondon jedna od rijetkih ličnosti, kojoj je pala u dio čast, da još za života uđe u brazilsku »Zlatnu knjigu«.

»Fundacao Brasil Central« ili F. B. C. je udruženje, koje unatoč svom privatnom karakteru dobiva koncesije i pomoć od vlade. Cilj je udruženja, da civilizira Srednju Braziliju,

pogotovo oblasti Matto Grossa i Amazone. F. B. C. traži mogućnosti, kako da se prodre u neistraženu zemlju, da se grade putovi, podižu logori, kolonije, naselja. No ono se uopće ne brine o urođenicima. Osnivač i duša tog udruženja je Joao Alberto de Barros, jedan od najmudrijih političara Brazilije i intiman prijatelj bivšeg predsjednika Varge i sadašnjeg predsjednika generala Dutre. Kao potporučnik služio je u čuvenoj »Koloni Preste«, koja se dugo godina povlačila po neprohodnim krajevima Brazilije i čarkala s vladinim trupama. Kasnije je zauzimao visok položaj u diplomaciji i konačno postao šef policije u Rio de Janeiru.

Nakon razgovora s Joaom Albertom pozvao nas je ovaj, da kao gosti razgledamo njihovo područje operacija, što smo rado prihvatili.

Počeli smo s pripremama. Bilo je teško nabaviti sve, što je potrebno za opremu ekspedicije u unutrašnjost tropa, isto tako teško, kao na primjer u Argentini nabaviti alpinističku opremu za penjanje na Ande. U New-Yorku ima Cookovo poduzeće trgovinu, koja snabdijeva sve članove ekspedicija potrebnim predmetima za sve krajeve svijeta. Trgovci su »umirovljeni putnici-istraživači«, i svaki od njih ima svoje područje, o kojemu može putnicima dati sve obavijesti, a osim toga prodaje i odgovarajuće potrepštine.

Budući da takve trgovine nije bilo, pomagala nam je mašta, pa iako smo kupili neke suvišne stvari, a neke potrebne nismo, ipak je naša oprema bila prilično dobro složena.

Evo ne baš savršenog popisa potrepština, i to onih najpotrebnijih, koje će biti neophodne budućem putniku, ako hoće u tim oblastima imati izvjesne udobnosti:

Tropski šljem iz pluta, dvije čvrste kaki košulje, dvoje čvrste duge hlače ili »bombachas« (ali ne za jahanje). Mjesto čizama preporučam cipele s kožnim dokoljenicama, da se noge uviju samo onda, kad je to potrebno, nepropusnu vreću i pokrivač od platna za jedra. Nepropusni mali šator je potreban samo onda, kad se putuje u vrijeme kiša. Neophodne su međutim mreže za spavanje i dobra mreža protiv komaraca. Mačeta*, nož, sjekira, udice, revolver i po mogućnosti puška, ali ne kao oružje, nego više kao veoma koristan predmet, da bi se u slobodnoj prirodi moglo doći do hrane. Mala apoteka

* Specijalni nož za rezanje šiblja. Op. prev.

sa specijalitetima za trope, kompas i bar dvije karte područja, da bi se međusobno mogle uspoređivati i da bi se čovjek mogao zabavljati fantazijama kartografa. I konačno sve potrebno za ekspediciju uopće. Hoće li putnik da stupi u vezu s Indijancima, mora kupiti dosta darova, da bi stekao njihovo povjerenje. Đerdani i mala zrcala urođenicima su uvijek dobro došli. Ipak sam više cijenio korisne darove, kao nož, škare, šarene rupce, jeftine košulje, šibice, sol i t. d. Ipak nisam nikad zaboravio na duhan, koji je jeftin dar, a može se razdijeliti među mnoge i sve ih udobrovoljiti.

Mjesto kovčega bolje se poslužiti vrećom zakopčanom patentom i smještenom u naprtnjaču.

PRST BOŽJI

Za vrijeme svog boravka u Rio de Janeiru održao sam nekoliko predavanja o svome usponu na Akonkagvu. Poslije toga sam dobio nekoliko pisama i poziva, što od raznih saveza, što od privatnika, da učestvujem u izletima i osvajanju brazilskih planina. Morao sam sve otkloniti s obrazloženjem, da planinarski izleti nisu u mojem sadašnjem programu i da moram koncentrirati sve svoje napore na pripravu putovanja u Matto Grosso. Kako su oduševljeni članovi »Centro exkurzioniste« iz Rio de Janeira suviše dugo ustrajali u svojim pozivima, konačno sam odlučio da ih pratim na usponu planine, zvane Prst božji u Orgaos gorju. I ne žalim, što sam to učinio.

Jedne subote poslije podne vijugavo se uspinjao vlak, koji nas je trebao odvesti u Terezopolis. Bio sam očaran ljepotama tog gorskog pejzaža bogato ukrašenog tropskim cvijećem. Kako su posve drugačiji bili visoki vrhovi Anda-Kordiljera od ovih planina! Tamo je između golih litica i preko zamrznutih strmina urlao olujni vjetar, gušeći svaki život, biljni i životinjski, i napadajući na čovjeka kao na nepoželjnog došljaka. Ovdje su sve linije bile mekše, a stijene su obrasle gustom i raznobojnom vegetacijom. Pjev mnogih ptica i glasovi životinja dokazivali su bogat i nemiran život, a sjene gustog drveća zvale su ljude na plandovanje.

Popodne je bilo živahno pričanje mojih pratilaca načas prekinuto. Prispjeli smo na posljednju stanicu našeg puta. Priredili smo naprtnjače i jedan za drugim skočili iz brzog

vlaka. Pritom smo iskorištavali sporiji tempo lokomotive, koja je vozila uzbrdo. U prvi čas nisam znao, što smo zapravo učinili. Kartu smo platili. Konačno su mi objasnili, da je tu planinarska kuća, koja pripada planinarskom društvu.

Noć smo nekako proveli, a ujutro prije zore bili smo spremni na uspinjanje. U prvom rumenilu jutra vidjeli smo prema nebu obrise ogromne ruke s podignutim kažiprstom, koji je blistao na sivoj pozadini.

»Prst božji«, reče jedan od mojih prijatelja i ostade nekoliko časaka nepomičan. I sâm sam stajao i promatrao prste ruke, a naročito taj kažiprst. Zatim počeh gledati pozornije i potražih očima udubine i mrlje, koje bi mogle potjecati od vegetacije među stijenama. U duhu sam već pripravljao svoj uspon na taj stup, koji je bio nekoliko stotina metara visok i kao da je prkosio svakom pokušaju osvajanja. Kad me poziv »Naprijed« trgnuo iz mojih misli, osjetio sam, da mi se čelo orosilo.

U jutarnjem polusvijetlu prošli smo nekom šumom s bujnom tropskom vegetacijom. Zemlja je bila vlažna, jer su krošnje drveća sačinjavale neku vrst krova. Bodljikavo grmlje priječilo je prolaz, a duge povijuše visjele su s drveća, kao neko fantastično tkanje. Pa ipak smo se prilično brzo uspinjali, a i povijuše su nam pomagale, da lakše prijeđemo preko nekih strmih mjesta.

Na jednom se mjestu naša grupa razdijeli u dva dijela. Jedan, koji se sastojao od petnaest ljudi pod vodstvom vodiča Amilkara, htio je poći uobičajenim putem, koji se dosad smatrao jedinim mogućim prilazom na brdo. Naša se grupa sastojala od pet muškaraca i jedne žene, imenom Vere, pod vodstvom mladog energičnog Antonija Taveire i iskusnog vodiča Almija Aliseja. Ta je grupa htjela pokušati prvi službeni uspon novom rutom — kroz istočnu peć — koju su pronašla spomenuta dva vodiča.

Oko osam sati izjutra stigli smo na palac orijaške ruke i zaustavili se, da bismo se divili krasnoj slici okolnih planina, koje su se kupale u svijetlu, što se probijalo kroz jutarnju maglu. Moji su mi pratioci nabrajali imena vrhova Orgaos gorja i pričali mi o raznim usponima. To je svjedočilo o živom andinizmu brazilskog glavnog grada. Ovdje je bio posljednji položaj, odakle se mogao promatrati Prst božji, koji je stršio u nebo kao divovski i neosvojiv stup.

Pođosmo dalje, i uskoro je obronak bio tako strm, da smo se morali povezati užetom, kako bismo predusreli nesreću pri posklizavanju. Biljke su bile sve kržljavije, a stijene sve strmije. Morali smo pokušati da zaobiđemo kamene blokove. Došli smo na mjesto, gdje je još bio moguć uspon, ali nas je od toga dijelila provalija široka oko četiri a duboka oko 200 metara. Vodiči su se među sobom posavjetovali, a zatim su počeli prebacivati konopac oko nekog panja na drugoj strani. Nakon različitih pokušaja uspjelo im je pričvrstiti uže, koje su osigurali sa dva čvora, dok su drugi kraj privezali o stijenu. Jedan po jedan počeli smo prelaziti na drugu stranu, viseći i pomičući ruke po užetu.

Uskoro smo došli u neku vrst pećine. To je zapravo bila šupljina između dvije stijene, koje su se naslanjale jedna na drugu. Morali smo kroz nju proći u tami, podupirući se laktovima i koljenima. Konačno se grotlo malo proširi i prodre nešto svijetla. No naš put nas je vodio opet kroz tamu i uspinjao se, te smo morali kuckati po kamenju i stijenama, da ne bismo krivo stali. Išli smo vezani jedan za drugim dajući signale. Konačno dođosmo iza toga ne baš lakog puta na svijetlo. Duboko sam udahnuo.

»Ne suviše, dragi prijatelju«, reče jedan drug, »sad još moramo kroz peć.«

»To još nije bila peć?« upitah začuđeno. Ubrzo sam se morao osvjedočiti, da to doista još nije bila peć. Poslije pola sata, što smo se svezani dalje verali, izbili smo na mjesto, koje je sa svih strana bilo okruženo ogromnim stijenama. Pukotina je taj masiv dijelila na dva dijela, uspinjala se, i njen se kraj gubio u tami. Ne znam kako, no naša su dva vodiča uspjela poduprta nama i s pomoću konopaca, doći na visinu, gdje ih više nismo vidjeli, i pričvrstiti tamo dva konopca. Tada smo se počeli jedan za drugim uspinjati. Konačno sam došao i ja na red. Jedan konopac vezao sam oko tijela, a drugi je slobodno visio, da mi pomaže pri veranju. Prvih nekoliko metara išlo je prilično lako. No tada je pukotina bivala sve uža, i to tako, da nisam više mogao glavu držati uspravno, jer bi mi nos ribao po stijeni. Tako sam se, s na stranu nagnutom glavom i upirući se prema vani nogama, naprezao da se uspinjem po konopcu, pomažući se pri tome i laktovima i stopalima. Najneugodnije je bilo to, što nisam mogao slobodno disati, jer su mi grudi bile upravo stiješnjene između dva zida, te mi se činilo, da osjećam težinu toga

kamenja od nekoliko tisuća tona. Na trenutak sam se sjetio potresa, koji razaraju čitave gradove. Ovdje je bio dovoljan posve mali drhtaj zemlje, koji bi pomaknuo stijene nekoliko centimetara, i bilo bi dosta, da me zdrobe. Htio sam pogledati prema dolje, ali uopće nisam mogao maknuti glavom. Pomicao sam se mučno naprijed. Ruke su mi gorjele od napora. Kupao sam se u znoju.

Zaustavio sam dah i upeo sve snage, da, što je brže moguće, izađem iz tog položaja. Uskoro osjetim, da konopac ide preko poprečnog kamena. Pogledam gore. U polutami sam mogao raspoznati, da se pukotina iznad mene zatvara, dok se nalijevo otvara neka vrst udubljenja. Nije više bilo dvojbe. Morao sam pužući dalje, što opet nije bilo lako, jer se pukotina završavala s vrlo malenim otvorom. Prvi pokušaj da uspužem u udubinu nije uspio, ali pri drugom — pritom sam ogulio koljena — mogao sam konačno sjesti na kamen. Proboravio sam tako nekoliko časaka, a zatim nastavio uspinjanje.

Prostor je bivao širi. Oko osam metara iznad moje glave pojavila su se oba vodiča, koji su mi dovikivali ohrabrujuće riječi i vukli konopac, što mi je bio ovijen oko tijela. Bilo je doista bajoslovno osjećati se sigurnim u prijateljskim rukama, jer su moje uslijed napora drhtale. Još nekoliko metara i konačno smo svladali dvadeset i dva metra Istočne peći. Bacio sam se na zemlju s ispruženim rukama i nogama, a srce je tuklo, sve dok se nije malo po malo smirilo.

Tada smo išli dalje. Sada je bila na redu vodoravna peć, u kojoj smo mogli napredovati samo pužući. Oko dva sata poslije podne stajali smo na vrhu »Prsta božjeg«. Tamo su nas očekivali drugovi, koji su pošli drugim putem.

Blagi povjetarac donosio je preko planinskih vrhunaca miris daljine, koji se miješao s našim pobjedničkim raspoloženjem. Bili smo okruženi kruništima, a sami smo stajali na najljepšem. Skinuo sam kapu i ostao tako neko vrijeme šutke, utonuvši u promatranje prirode. Bila je to nijema počast njenoj moćnoj veličini i uzvišenosti.

U PREDVORJU »SERTAA«

Živahni sekretar F. B. C.-a, doktor Hel Neiva, prijateljski nam je ponudio avion, da nas prebaci u Aragarcas, gdje se nalazi glavno uporište F. B. C.-a u toj oblasti. No avion je trebao poći tek za desetak dana. Zato smo odlučili da smjesta krenemo, i to kopnom, da bismo tako bolje upoznali urođenike i njihovu sredinu, njihov karakter i prirodu, koja ih okružuje. Bez sumnje bi vožnja avionom bila mnogo ugodnija. No ako se avionom prijeđe u osam sati udaljenost od 1500 kilometara, između Rio de Janeira i položaja na Rio Mortes, i to najdivljijih krajeva, opažaju se osobitosti toga područja samo djelomično. Ako ga se doista hoće upoznati, postoji samo jedno sredstvo: upotrebiti kopneni put.

Nakon dva dana vožnje željeznicom sišli smo na stanici Uberlandia. To je malen ali napredan gradić u saveznoj državi Minas Geraes, i ujedno posljednja željeznička stanica na našem putu. To je centar isključivo stočarske oblasti. Stanovnici su ponosni na svoje bogate »fazende«, na imanja, gdje pase tisuće i tisuće krava, koje su pomiješane iz Indije nabavljenim bikovima pasmine »zebu«. Na javnim dražbama plaćaju se nevjerojatne svote za zebu-bika: njegova cijena iznosi do 200.000 argentinskih pesa.

U Rio de Janeiru bilo mi je rečeno, da Uberlandia leži već u Sertau, no za mene je to mjesto bilo tek predvorje.

Sertao je brazilska riječ, kojom se označavaju nepregledna i nepoznata prostranstva. Za prosječnog Brazilca znači ta oblast s neodređenim granicama nešto kao Divlji zapad za sjevernog Amerikanina, kao »kolonije« za Engleza, Sibirija za Ruse i Patagonija za Argentinu. Sertao je zastrt tajanstvenim velom prašuma, pun divljih rijeka i Indijanaca, i kad se govori o tome s »Cariocom«, to jest stanovnikom Rio de Janeira, glavnog grada Savezne države, koža mu se ježi. Osim toga, kako sam već spomenuo, Sertao nema određenih granica. On počinje iza susjedne kuće, iza idućeg mjesta, ili u najgorem slučaju na granici Savezne države. Za žitelje Sao Paola leži Uberlandia već u Sertau. Za ljude Uberlandije počinje Sertao kod Aragarcasa, dok za stanovnike toga mjesta Sertao ima svoje granice na Rio das Mortesu.

Napustili smo Uberlandiju i kamionom ulazili sve dublje u Sertao. Od Uberlandije do našeg narednog cilja, Aragarcasa, samo je 800 kilometara. Normalnom cestom mogao bi

se taj put prevaliti u jednom danu, no u našem slučaju trebali smo čitav tjedan. Tako je taj put bio dobra vježba za pravi Sertao, čistilište prije ulaska u raj.

Cesta, ako se tako može nazvati ova utrina, često se gubila u šumi, mjestimično je bila raskvašena i još uvijek pokazivala mnoge tragove tek minule sezone kiše. Teški kotači kamiona svaki su čas zapadali u glib ili tragove kola, koja su prije nas prošla. Prelazili smo preko potoka i mostova širokih rijeka. Na tim smo mostovima, koji su nazvani »ubice volova«, poskakivali, jer je bilo malo poprečnih greda i mnogo šupljina, kako stoka ne bi mogla prelaziti. S obje strane puta bila je jednolična i rijetka vegetacija. Obično smo putovali do kasno u noć. Tada smo upoznali i neke životinje, koje bi zaslijepljene stajale na putu. Jednom je to bio »emu«, brazilski noj, koji nas je pozdravio, drugi put »ciriema«, ptica trkalica, otprilike osamdeset centimetara visoka. Gledali smo jelene, kako skaču iza grmlja, različite vrste lisica, koje su žurno mele prašinu s puta svojim dugim repovima. No na prvi je pogled izazvao našu naklonost mravojed. Išao je cestom kojih pedeset metara ispred nas. Veličanstvenim mirom stupao je svojim šapama, mašući pri tome ritmički dugim repom. Tada se okrene, ispruži glavu i ostane nepomično gledajući nekoliko trenutaka. No nije bio prestrašen. Nije ni skočio u stranu. Podigao je samo glavu uvis i dostojanstveno, kao kakav princ, koračao dalje svojim putem. Tek kad su mu kola gotovo dodirnula lijepi rep, bio je u jednom skoku iza grma. Čini se, da je mravojed najmiroljubivija životinja na svijetu. I doista je tako. No kad je napadnut, nastoji obuhvatiti svog protivnika, zarije mu pandže u slabine i trudi se, da ga uguši. On je jedina životinja, koja može pobijediti jaguara, strah i trepet životinjskog svijeta Amerike. Uspije li mu jaguar pregristi grkljan, umire mravojed, no ni u samrtnoj muci ne ispušta neprijatelja iz šapa.

Prvu smo noć prenoćili u gostionici posljednje kategorije, jedine, koja tamo postoji. No otada smo takvom noćenju pretpostavljali ono pod šatorom na polju. U tom predvorju Sertaa morali smo se priviknuti i na jednoličnu hranu toga kraja: jedan dan riža s grahom, drugi dan grah s rižom. Tek kojiput smo imali k tome mandioku. Mandioka. Prekrasna biljka, prava američka gomoljika, o kojoj su govorili već prvi istraživači prije 400 godina. Rijetko sam kad jeo tako nešto slatko, kao što je pečena mandioka.

Išli smo dalje. Vegetacija je bivala bujnija. Uskoro smo došli u pravu tropsku prašumu. Put je vodio na obronak Serra do Camarao. Zaustavili smo se načas. Dr. Tito, naš suputnik i izvrstan strijelac, koji je prostrijelio četiri limuna od pet, koje sam bacio u zrak, objasnio nam je osobitosti toga mjesta. Nedaleko od nas, prema sjeveru, nalazi se potok, koji utječe u rijeku Aragvaju. Drugi potok teče prema jugu i ulijeva se u Paranahibu, pritok Parane. Nalazimo se upravo na razvođu dvaju porječja, Amazone i Rio de La Plate. Imao sam želju da napravim lađice od papira, kao kad sam bio dječak, da ih stavim na oba potoka, neka plove. Jedna bi krenula na sjever, i tako došla nedaleko od Belem do Para, na ušću Amazone u Atlantski ocean. Druga bi otplovila Paranahibom i Paranom u južni Atlantik i projedrila kraj gradskog kupališta Buenos Airesa.

No lađice nisam napravio. Pustio sam maha svojim mislima, da pođu prema sjeveru i jugu, sve dok nisu obuhvatile i zagrlile čitav južnoamerički kontinent...

GRAD, KOJI JE JUČER ROĐEN

Pošto smo se već tjedan dana vozili na kamionu putem, koji me cijelo vrijeme podsjećao na čaroban sag tobogana u nekom zabavnom parku, ugledasmo jedne noći svjetla. Približavali smo se mjestu Aragarcasu, glavnom uporištu F. B. C.-a. Upravitelj toga uporišta ponudio nam je stan u vlastitoj kući i pokazao nam uspjehe, koji su bili postignuti u dvije godine.

Osim jedne ulice privatnih kuća ima u gradu ciglana, pilana, u veoma dobrom stanju, radio-stanica, aerodrom s redovitim vezama, bolnica, škola, voćnjaka, povrtnjaka, uzgajališta stoke, zatim električno svijetlo, kino, sportsko igralište.

Činovnici žive kao velika obitelj. Slobodno vrijeme provode u međusobnim posjetima. Jedni su od njih idealisti i rade oduševljeno za napredak. Drugi misle na svoje dohotke, koje mogu gotovo u cjelini uštedjeti, jer u takvu mjestu ima vrlo malo mogućnosti za trošenje novca. Naravno da ima i takvih, koji nastoje povećati svoje prihode, i to ne uvijek na najispravniji način. Kad se pojavi neka nenadana zapreka i zastoj, koje nije lako premostiti, tada se bez oklijevanja

pojavljuje Joao Alberto u svom avionu. U njegovoj pratnji uvijek je njegov tajnik, privlačni zračni as, major Bazilio. I sve teškoće budu prebrođene.

Povremeno se tu nađe neki žurnalist, poslan od svojeg uredništva, ili neki liječnik, koji proučava koju tipično tropsku bolest. Iz dana u dan niču iz zemlje nove kuće, a isto tako i problemi. Čitavo je mjesto središte novih ideja i poslovne živahnosti.

Nedaleko od Aragarcasa je naselje Barra do Garcas. Ono je uglavnom naseljeno tražiteljima dijamanata, koji stanuju u privremeno složenim kolibama, što pruža slikovit izgled. Razlika između ta dva mjesta izvanredno je velika. Ovdje se misli samo na današnji dan, dok se u Aragarcasu gradi i misli za budućnost. Tamo je dinamičan život, sa strojevima i motorima, a ovdje nečujno prolaze dani, jučer kao i danas, a danas kao i sutra.

Mala jezična nezgoda postala je ubrzo poznata, a kako sam joj ja bio nehotični začetnik, ispričat ću vam je. Najbogatiji nakupac dijamanata u okolici, Pedro Martins, pozvao nas je jednog dana, da pogledamo njegovu kuću u Barra do Garcasu, kamo nas je dovezao njegov auto. Kad su kola prispjela, zapitao sam ga u mješavini portugalskog i španjolskog jezika:

»Ova kuća pripada vama?«

Senjor Martins učini nevoljku kretnju i odgovori:

»Ne, gospodine, ta kuća je čista. Ona je moja.«

Tek sam tada postao svijestan nesporazumka. »Vama« se kaže u tome sklopu španjolski »suya«, i upravo se tako izgovara kao »suja« (prljav) na portugalskom. I tako sam uvrijedio gospodina Martinsa.

Sklopili smo prijateljstvo s nekim agronomom, koji se zvao Roxo. On je vrlo dobro poznavao prirodu, i rado smo lutali s njim po okolici.

Jednog popodneva dođosmo Roxo, Marija i ja do mjesta, koje zovu Voadera. Iza Barra do Garcasa prešli smo rijeku Aragvaju i tako dospjeli na područje Matto Grossa. Vodila nas je staza između niske vegetacije, karakteristične za ovaj pejzaž. Tu naiđosmo po prvi put na građevine termita. Ti mali, mravima slični insekti, grade često nastambe do dva, pa čak i tri metra visine. Pri tome miješaju blato s nekom organskom izlučinom, tako da to gradivo postane tvrđe od cementa. Za gradnju toga gnijezda donose oni katkad mate-

rijal izdaleka. Da ne bi bili izloženi žarkim zrakama tropskog sunca, grade do svoga cilja tunel u debljini prsta. Često se od njihove građevine zrakasto razilaze tuneli, koji obično vode do nekog drveta ili kućnog zida. Pa ipak termiti više razaraju nego što grade. Oni napadaju u velikom broju i za koji dan posve izdubu kolje, na kojem stoji neka koliba, tako da se ona uruši. Jednom sam ostavio vreću nekoliko dana na zemlji. Kad sam je htio dići, ispali su iz nje predmeti, jer su joj termiti pojeli dno.

Pošto smo se još malo verali, ukaza se iznenada pred nama krasan vodopad desetak metara visok i isto toliko širok. Nešto više ugledasmo čitav niz vodopada, otprilike osam, a možda i više, jedan ljepši od drugoga. S obje strane podizali su se humci s visokim drvećem. Šum vodopada miješao se s pjevom ptica, a blagi povjetarac njihao je lišće. Bilo je prekrasno popodne na najvišem mjestu toga kraja.

U Aragarcasu sam mislio, da bi taj krasan predio mogao postati omiljelo izletište, koje razveseljava oči i srce posjetilaca. No ustanovio sam, da je malo činovnika posjetilo Voaderu. Liječnik dr. Noel je mislio:

»Vi se varate. Ona rijeka se kanalizira, a u dolini će se podignuti brana i električna centrala, koja će naš grad snabdijevati električnom strujom.«

Uvijek sam rado promatrao tehnički napredak nekog mjesta. Osobito me zanimao novorođeni grad, koji sam posjetio. No kad sam čuo ove riječi, osjetio sam veliku tugu, zbog napretka civilizacije na račun prirodnih ljepota. Bilo mi je jasno, da se nalazim još suviše blizu civiliziranog svijeta. Trebalo je hitno potražiti divljiju, nepoznatiju okolicu.

No prije nego otputovasmo, morali smo otići još u posjet, koji je bio isto toliko ugodan kao i zanimljiv.

DIJAMANT: SLOBODA I ROPSTVO

Što bi ti, dragi čitatelju, odgovorio nekom slabo obučenom čovjeku, koji ima grubo, suncem opaljeno lice i stanuje u kolibi daleko od svake civilizacije, kad bi on bacio na stol nekoliko svijetlih kamičaka i usto posve mirno rekao:

»To je vrijedno oko 50.000 pesa.«

Da, i ja bih isto odgovorio, da se nisam upravo nalazio na rijeci Aragvaji, koja predstavlja demarkacionu liniju između

saveznih država Matto Grossa i Gojaza, područja, koje se ističe na kartama kao »područje dijamanata«. I to još u kući gospodina Sinhozinha, koji je jedan između dijamantskih magnata toga kraja.

Taj je Sinhozinho, isto kao i njegov kolega Pedro Martins, »caboclo«, mješanac, čiji su preci i Indijanci i crnci i bijelci. Kao i Martins posjeduje on nepregledno zemljište i mnogo uloženog novca u najvažnijim brazilskim bankama. Obojica su nosila jeftina stara odijela i stanovala u kolibama pokrivenim palminim lišćem, koje su možda bile malo bolje od onih ostalog stanovništva. Sinhozinho potječe iz Bahije u sjeveroistočnoj Braziliji. Prije više od dvadeset godina počeo je s traženjem dijamanata u Matto Grossu. Sreća mu je bila sklona, i godine 1928. našao je dijamant od jedanaest karata, koji je danas vrijedan oko 15.000 pesa. Svaki drugi »garimpeiro« — kako se zovu tražitelji dijamanata — izgubio bi glavu, ostavio svoj bijedni posao, otputovao u najbliži grad i tamo se pozabavio sa sumnjivim ženama i alkoholnim pićima još sumnjivijeg okusa, i tako potratio dugo željeno bogatstvo. No Sinhozinho se nije dao zavesti. Iskoristio je dobiveni novac, da se pretvori iz običnog radnika u poduzetnika, koji zapošljava druge garimpeire, što se ovdje zove »capanguero«.

Na njegovim »garimpima«, to jest dijamantnim poljima, radi oko sto garimpeira. Taj broj međutim koleba više nego i u jednom drugom zanimanju. Tražilac dijamanata nije naime nikakav namještenik, nego slobodan čovjek bez moralnih ili materijalnih obaveza, osim prema svom pustolovnom duhu.

Ima ih dvije klase. Jedni nemaju ni paru u džepu i nude svoj rad vlasniku garimpa »pola na pola«. To znači, da posjednik daje garimpeiru oruđe, konačište u kolibi od palmina lišća i potpunu opskrbu, u nadi, da će novodošli naći dijamant. Ako se to desi, zemljoposjednik i nalazač dijamanta prodaju ga zajednički i dobitak dijele.

»A ako radnik dijamant sakrije i sam ga proda?« zapitah.

»To se ne dešava. Garimpeiri su veliki pustolovi, ali nikad ne prevare svoga kolegu ili posjednika dijamantskog polja, gdje rade.«

»No može se desiti, da on u dugogodišnjem radu ipak ništa ne nađe. Što onda?«

»Ništa. Zapravo sam onda ja izgubio igru«, odgovori Sinhozinho. »To i tako nije ništa drugo nego igra na sreću. Pri tome ima mnogo igrača, a samo jedan glavni zgoditak.«

Tražioci dijamanata u Matto Grossu. Na po goli stoje oni u rijeci, ispiru zemlju i grozničavo traže kamenčiće, koji bi trebali da ostvare njihove snove o bogatstvu.

S nožem za pojasom uspinje se Marija na lijanu, da skine orhideju, koja ju je zanijela svojom ljepotom.

Naših je orhideja bilo sve više. Noću nas je često budio njihov omamljujući miris.

Naravno da posjednik garimpa nikad ne može izgubiti. Što na jednom izgubi, dobije na drugom dvostruko. Kako je garimpeiro slobodan čovjek, može ići, kad god hoće, da na nekom drugom mjestu potraži svoju sreću. Da li je što našao ili nije, nije važno, i nitko mu to ne predbacuje, pa ni njegov gospodar.

Druga vrst garimpeira dolazi s nešto kapitala za vlastito izdržavanje. I oni rade za vlastiti račun, no moraju zemljoposjedniku dati deset do dvadeset odsto dobiti nađenog dijamanta.

No, postoji još i treća klasa garimpeira. Ima ih svagdje, na obalama rijeka ili još dalje, na mjestima, gdje im se čovjek ne bi nadao. Kopaju duboko u zemlju ili kao opsjednuti prosijavaju pijesak kroz sito. Oni su samotnici. Prošli smo kraj jednog takvog. Zapitao sam Sinhozinha o životu toga tražioca. Ironično sućutnim smiješkom odgovori ovaj:

»Taj sanja, da će ovdje naći dijamant. Viđam ga na istom mjestu već tri godine.«

Htio sam znati, kakvo pravo ima Sinhozinho da izvlači postotke i od tih usamljenika. Je li on i gospodar obale?

»Ne, dragi moj, zemlja pripada državi. Ja dajem vodu.«

Isprva nisam razumio, no kad sam posjetio njegov garimpo, postalo mi je sve jasno. Dijamantsko polje je veliko otprilike jedan hektar i leži tik uz rijeku. Na visokoj obali kopa se u dubinu do deset metara; zemlja se mrvi uslijed mnogih sitnih vodopada, koji se stvaraju kroz primitivne kanale. Ta se voda, »stroj« garimpeira, mora platiti.

Tu se nalaze rupe šljunka, kamenolomi, pa kamena i pješčana polja. I svuda radi čovjek. Na ovom je garimpu zaposleno oko pedeset tražilaca dijamanata — od 300.000, koji su se posvetili tome poslu u Srednjoj Braziliji. Neki su od njih posve goli, drugi nose ostatke hlača, a na glavi širok slamnati šešir. Svagdje rade s pijukom, ili stoje dolje na traci suhe zemlje široke oko dva metra, ili su do koljena u vodi. Drugi opet prosijavaju zemlju, najprije kroz grubo, a zatim kroz finije sito, i na kraju ispiru ono, što ostaje, u vodi, u velikom drvenom tanjiru, koji neprestano tresu. Uslijed centrifugalne sile otplavljuju lakši dijelovi na rub, dok teži ostaju u sredini. Tu masu zove garimpeiro »forma«. U sredini te forme obično je nekoliko crnih kamičaka, »crnci«. Svijetlocrveni zovu se »lak«, a žuti »grah«. Kad tražilac dijamanata vidi nekoliko tih kamičaka, zasijaju mu oči, i u njima se ugleda

strast igrača u odlučnom času. Ne, to kamenje nema nikakve vrijednosti, i čovjek će ga za nekoliko trenutaka baciti. No nalazi se tamo, gdje ima i onih malih kamičaka, koje grozničave oči garimpeira traže tjedne, mjesece i godine. Naravno da hrpica »laka« ili »crnaca« još ne znači, da je i dijamant u blizini. Ona označuje tek mogućnost, da bi se dijamant tu mogao naći.

Prije nego se Sinhozinho mogao usprotiviti, otrčao sam do blatne obale i pošao do posljednjeg mjesta, da porazgovorim s nekoliko garimpeira. Jedan je došao s Amazone, drugi iz Bahije, treći iz Rio Grande do Sula. Tu su se nalazili i jedan Čeh, jedan Rus i jedan Peruanac. Svaki je od njih prešao gotovo sve nepoznate rijeke u Matto Grossu, doživio pustolovine kod neprijateljski raspoloženih Indijanaca, borio se s divljim zvijerima i godine trpio oskudice svake vrste. No uvijek su grozničavo tražili onaj mali komadić, koji je izmicao njihovim pogledima, a ipak je morao jednoga dana pasti u njihove ruke. Svaki garimpeiro čvrsto u to vjeruje, danju se muči, a noću o tome sanja... dok ga jednog dana ne prisili reumatizam ili neka druga bolest, da potraži drugi posao. U međuvremenu živi od malih bezvrijednih dijamanata, takozvanih »čibi«, čija mu prodaja jedva podmiruje izdržavanje, ali nadu drži budnom.

Garimpeiro je potpuno slobodan čovjek. Nema nikakvo propisano radno vrijeme i ne oduzima mu se ništa, ako ne radi. On može napustiti polje, iako radi napola, a da ne ostane nikome ništa dužan. On čak ne mora obavijestiti ni gospodara. Garimpeiro je u tolikoj mjeri slobodan, da postaje rob svoje vlastite slobode. To je onaj osjećaj nezavisnosti, koji ga u tolikoj mjeri vezuje za tu igru, zapravo lutriju, jer traženje dijamanata i ne znači ništa drugo. Igra se pretvara u strast, u porok, kome se ne može odoljeti. On u njemu pušta korijenje i ispunja sve stanice njegova mozga i njegove krvi.

Tražilac dijamanata provodi svoj život nagnut nad sitom, a to je velik napor. No taj je bijedni život ispunjen nadom u iznenadni nalaz, koji će mu dopustiti, da se vrati u svoj zavičaj, da se oženi i započne novi, mirniji život. A kada konačno dođe taj tako dugo žuđeni dan — katkad se dešava i to — kad se njegov san o dijamantu ostvari, što biva onda? Prije no što se vrati u domovinu, odmara se napokon sretni garimpeiro u obližnjem gradu. Tamo on troši ostatke utrška,

pošto je isplatio vlasniku garimpa njegov dio i podmirio druge dugove. Naravno da je pri prodaji dijamanta bio prevaren i od besavjesnog trgovca, koji je s drugim nakupcima udružen u trust.

Prepuštajući se sudbini, vraća se tada naš sretnik natrag muljevitom garimpu, sam ili s nekom od žena, koje su mu pomogle spiskati njegovo tako varavo blago, ali koja ga je zavoljela. S tom ženom dijeli on svoju bijednu kolibu i vječnu rižu s grahom na obali jedne od rijeka, što prolaze divljom prirodom oblasti, koja je na karti Brazilije označena kao »dijamantna zona«.

NA RIO DAS MORTESU

Već smo nekoliko dana promatrali drugu obalu Aragvaje. Tamo iza rijetko obrasle obale započinje istinska oblast Matto Grossa, koja je posljednjih desetljeća došla na zao glas.

Već u 17. stoljeću počele su ekspedicije pustolova svoj pohod u unutrašnjost Matto Grossa. To su bili takozvani »bandeiri«, koji su svoje ime uzeli od zastave, oko koje su se okupljali. Upade su poduzimali u prvom redu zato, da hvataju Indijance, koje bi pokoravali ognjem i mačem, a potom ih prodavali kao robove. Ako se koji nije htio pokoriti, ubili bi ga bez milosrđa. To je uzrok, što i danas ima u Braziliji brojnih plemena, koja se skrivaju po šumama i teško pristupačnim oblastima i ogorčeno se bore protiv bijelaca, jer u njima vide samo svoje neprijatelje, koji bi htjeli iskorijeniti indijansku rasu. Neposredna opasnost uvijek pojačava nagon za samoodržanjem. To je i razlog, zašto današnji Brazilci pokazuju tako malo indijanskog utjecaja u svom rasnom obilježju. Suprotan slučaj bio je kod nekadašnjih portugalskih i španjolskih osvajača, koji su se otpočetka rado ženili Indijankama. Iz tog miješanja rasa nastali su malo po malo Kreolci, bez nasilja. Kronike bilježe vrlo malo doista velikih pobuna, kojima su Indijanci htjeli ponovo osvojiti svoje izgubljeno gospodstvo.

Drugi cilj bandeira bijaše zlato. U okolici Cuiabe bio je skupocjeni metal već vrlo rano otkriven, i radi toga su duge karavane išle u nepoznatu divljinu. Tamo su nađene velike količine zlata, koje su uvećale bogatstvo portugalske vlada-

juće kuće, ili bar dostajale, da portugalski kraljevi mogu kupiti od pape najsjajnije naslove, a na nebu najbolja mjesta.

Mnoge od tih ekspedicija bile su vrlo uspješne, tako da su se mnogi bandeiri vratili kao milijunaši. To jest, ako su se uspjeli vratiti. Nestašica životnih sredstava, napori i tegobe putovanja, zajedno s epidemijskim bolestima, uvelike su prorijedili redove pustolova.

Stoljeća kasnije došlo je vrijeme gume i napokon dijamanata. I jedno i drugo donijeli su čitavu bujicu ološa iz svih zemalja u ovu oblast.

Želja za pustolovinama smirila se u toku vremena i Brazilci su započeli miran život. Ostale su ogromne oblasti naseljene Indijancima ili posve napuštene. Znanstvene krugove iznenadilo je zbog toga putovanje etnografa Von den Steinena kroz nepoznati Matto Grosso. Javnost je svratila pozornost na ovu oblast, tek kad je tamo iščezao engleski učenjak pukovnik Fawcett. To je bilo 1928. godine, kad su novine cijelog svijeta donosile na prvim stranama senzacionalne članke o pustolovini trojice Evropljana kod divljih Indijanaca, usred neprijateljske prirode. Postavljalo se pitanje, kakva je sudbina mogla zadesiti hrabru ekspediciju. Od vremena do vremena dolazile su u tu oblast ozbiljne ekspedicije ili varalice i fantasti, koji su iznova raspirivali nadu, da će pronaći još živoga engleskog istraživača i prisiljavali novine, da iznova podgrijavaju vijesti o strahotama i užasima Matto Grossa. Neki od tih istraživača nisu se nikada vratili.

O svemu sam tome govorio jedno popodne s Marijom, dok smo sjedili na obali Aragvaje. Tada nas obavijeste, da je spreman avion, koji nas je trebao odvesti u tabor na Rio das Mortesu. Nakon pola sata nisu više naše misli letjele iznad tajanstvenog Matto Grossa, nego mi sami s pilotom Filonom, koji je upravljao malim jednoplošnjakom.

Ispod nas se protezala nepregledna šuma s jezerima i rijekama, čija se svijetla voda ljeskala. Letjeli smo i iznad »Doline sanja«, lijepe doline opkoljene ogromnim crvenim stijenama. Tu su nedavno uredili gospodarsku koloniju. Katkada smo primijetili ravnu crtu u šumi. To su bili znakovi ekspedicije Roncador-Xingu, koja je na svom putu od 300 kilometara između Aragarcasa i Rio das Mortesa probijala stazu kroz prašumu. Uskoro je trebalo da i mi idemo po njoj.

Pri silasku nas je primio pukovnik Flaviano de Mattos Vanique, upravitelj spomenute ekspedicije. On je po zanimanju vojnik, koji je pet godina bio šef odsjeka za ličnu sigurnost predsjednika Getulija Varge. Sada predvodi u svojoj šarenoj odori — žuta košulja, plave hlače, vojnički šljem i duga brada — grupu smionih mladih ljudi, koji su odlučili probiti uzak put kroz cijeli Matto Grosso, koliko god to stajalo vremena, napora i opasnosti.

Odveo nas je u tabor i predstavio nam svoj »generalštab«. Začas smo bili opkoljeni divljim licima grupe. S dugim kosama, koje su često bile povezane šarenim džepnim rupcima, neobrijanim bradama, većinom bez košulje, ali svi s revolverom i mačetom za pasom, kao da su iskočili iz nekog romana o razbojnicima. No uskoro je taj prvi dojam iščezao. Među njima se nalaze mladići iz najboljih obitelji, studenti sveučilišta, koji su pošli u divljinu radi želje za pustolovinama ili zbog nekog razočaranja. U Evropi često stupaju takvi ljudi u Legiju stranaca.

To su dakle bili ljudi, što su sačinjavali šiljak strelice, koja je probijala put od 300 kilometara. Iako su ovdje već dvije godine, još su uvijek na svojim mjestima. Oni s oduševljenjem govore o svom teškom radu. Iz njihovih se riječi čita, kako se uz lomljavu ruše velika stabla, kako krvari prijatelj, a drugi tone u mulj, kako se bori s jaguarom i golemim zmijama, kako se dane i dane gladuje, i kako noć na noć nečuveno pljušti kiša, kako mravi i moskiti, najgori neprijatelji u tropskim prašumama, napadaju grupu. No ona se bori, a da se ne umara, jer mora doći do svog cilja. I dolazi.

U logoru vlada vojnička disciplina. Tako su smještene i kolibe. Sve su iz palminog lišća, pa i ona vođe ekspedicije. Samo je nešto čvršće građena i izgleda kao koliba Šavanti-Indijanaca, koje smo vidjeli, kad smo pri jednom letu kružili iznad takvog naselja.

»Taj je zid iz lišća babazu«, objasnio je pukovnik Vanique. »Ona tamo iz buriti, a krov iz palme pijasave. To je najčvršća palma, koja postoji. Ona može izdržati 20 godina«, dodao je s ponosom. »Drvo, koje je upotrebljeno za drvene konstrukcije i jednostavno pokućstvo, iz sukupire je i jacarande. Garnitura bi takvog namještaja, iz toga doista dobrog drveta, stajala u gradu čitavo bogatstvo.«

Izvanredna čistoća vlada u tim kolibama, što naravno ne smeta guštere, da protrčavaju s unutrašnje strane zida, kao ni velike pauke, da se spuštaju sa stropa ili razapinju svoje mreže u nekom kutu.

Te kolibe, koje se izvana ni po čemu ne razlikuju od urođeničkih koliba, ipak skrivaju mnogo toga, što dokazuje sposobnost ekspedicije. U jednoj se kolibi nalazi stolarija, u nekoj drugoj sedlarija, postoji također i ambulanta za nesretne slučajeve, stanica za odašiljanje i velika blagovaonica. Nedavno je uređena i kožarija.

»I sve ćemo te kolibe porušiti«, reče pukovnik Vanique sa sjetnim prizvukom.

»Porušiti...?«

»Da, ovdje ćemo sagraditi grad. Grad Šavantinu.«

Nekoliko metara od budućeg grada teče rijeka od kojih 50 metara širine. Voda joj je kristalno bistra. To je Rio das Mortes, rijeka mrtvih. I doista ne nosi uzalud svoje ime. Njena je voda u toku historije bila već više puta obojena prolivenom ljudskom krvlju.

Na drugoj je strani prostrano polje, koje je ekspedicija stvorila, da bi se osigurala od iznenadnog napadaja Indijanaca, koji nastavaju goleme prostore između Rio das Mortesa i rijeke Xingu. Ta rijeka leži 300 kilometara zapadnije i teče gotovo paralelno sa Rio das Mortesom. Na otvorenom polju našlo se već jasnih tragova Šavanta, najdivljijih indijanskih plemena čitave Amerike. Jasno je, da oni s najvećom pozornošću prate rad ekspedicije i da se pri tome ne pokazuju bijelcima. Znaju se majstorski kamuflirati i stvarni su gospodari prašume. Ekspedicija je prodirala već mnogo kilometara kroz šavantsko područje. No morala je biti stalno na oprezu pri probijanju svoga puta. Svaki je čovjek — do zubi naoružan — morao brižljivo pretražiti svako drvo i svaki grm, jer je svagdje mogla biti zasjeda, iz koje bi neka nevidljiva ruka mogla odapeti smrtonosnu strelicu.

S napetošću smo slušali vijesti od goniča stoke, koji su se vraćali s prednjih položaja, kamo su nosili hranu. Nestrpljivo smo očekivali dan, kad ćemo prijeći Rio das Mortes, da konačno dođemo u krajnji logor, da dijelimo tegobe i uzbuđenja onih hrabrih mladih ljudi, koji sa sjekirom i puškom osvajaju za civilizaciju taj kraj, koji su dosad Šavanti držali u svojim rukama, vodeći borbu na život i smrt.

U LOVU NA ORHIDEJE

No još nije došao dan, kad je trebalo da pođemo u krajnji logor. Pukovnik Vanique je neprestano odgađao taj put, bojeći se za naše živote. Dotada su uvijek novinari dolazili u logor avionom, razgovarali s ljudima iz ekspedicije i obično se istog dana vraćali u civilizirani svijet, da bi u svojim novinama napisali članke o svojim »pustolovinama«. No najviše je vođu ekspedicije uznemirivalo prisustvo žene nježnog rasta i dobrog vladanja, koja nikako nije spadala u ovaj divlji krajolik, a koja je osim toga htjela prijeći Rio das Mortes i doprijeti do gorja Roncador. Kako smo češće izjavljivali, da sami snosimo odgovornost za svaki slučaj, koji bi nas mogao zadesiti, konačno nam je pukovnik Vanique saopćio, da će nas sam otpratiti za koji dan.

Iskoristili smo taj rok, da se sprijateljimo s logorskim životom i s prilikama u prašumi. Zato smo poduzimali češće izlete u okolicu. U kolibi radiotelegrafiste Alencara našli smo nekoliko krasnih orhideja, kojima se Marija nije mogla dovoljno nadiviti. Vlasnik nam je htio jednu pokloniti, ali mi je nismo uzeli, nego smo odlučili, da sami idemo u prašumu i potražimo ih. Tako smo postali lovci na orhideje.

Orhideja je čarobna riječ u čitavom svijetu. U najelegantnijim salonima predstavlja ona najbolje među skupocjenim darovima, a u cvjetarnicama najvišu cijenu. Njeno je ime svagdje poznato. Iznimno je samo u portugalskom jeziku. Zovu je naprosto »parazit«. I kad se čuje njeno ime u ustima stanovnika Matto Grossa, izgubi ona sav magični čar. Degradirana je na jednostavnog parazita, koji raste na panjevima i granama prašumskog drveća i ima katkada ljubičaste, bijele ili žute cvjetove, ni ljepše ni ružnije od ostalih biljki.

Toliko ljepše zablista orhideja pred očima posjetitelja toga kraja, kad je prvi puta vidi, a pogotovo, kad je može skinuti s nekog drveta. Njene ljubičaste latice meko se otvaraju, a cvjetove kao da je stvorio velik umjetnik. Miris joj je opojno sladak i sjeća na davno prošla romantična vremena. Uspoređuju li se te divotne tvorevine s orhidejama u nekoj gradskoj trgovini cvijeća, gdje stoje u vazi i više ne djeluje nježno, može se ustanoviti velika razlika između te dvije sestre. Raskošna priroda razveseljuje oči i srca promatrača. To je čas, kad čovjek zaboravlja trnjem izbodene ruke, razderane hlače i velike napore, koje je uložio, dok je ubrao orhideju.

To je trenutak, u kojemu se on, ako ima u sebi pustolovne krvi, pretvara u lovca na orhideje.

Orhideja raste na deblima, a i na najvišoj grančici drveta. No kako ih na nekim mjestima češće uništavaju životinje, orhideje cvjetaju na većoj visini.

Mora se pozorno gledati prema gore, da bi ih se otkrilo. Najradije se gnijezde na drveću s hrapavom korom. Tamo se najbolje mogu učvrstiti njeni fini korjenčići, koje ovija oko drveta. Lako se raspoznaju njena dva mesnata, zelena lista, koja kruniše jajoliko skladište vode. Pa ipak, da bi se pronašla ta biljka, treba često poći dublje u šumu. A to nije lako.

Ja idem naprijed, s mačetom u ruci, dok me Marija sa sjekirom slijedi. Idemo bez određenog cilja, neprestano promatrajući visoke grane. No nisko drveće i šikara tako su gusti i neprobojni, da se često susjedno drvo, udaljeno jedva tri metra, ne može pravo vidjeti. Divlji ananas i vrst povijuša, zvana »kruna križnog puta«, imaju trnje, o koje neprestano zapinjemo. I trska tacuara, kao i druge tamošnje biljke, ima trnje, no ono se opaža tek, pošto se oćuti bol. No iako se mora neprekidno gledati gore, ipak se ne smije gubiti iz vida ni tlo pod nogama. Inače se dešava ono, što se desilo Mariji. Baš kad sam s mačetom sjekao gustiš, da prokrčim put, čuo sam, kako je Marija iza mene vrisnula. Okrenuo sam se i vidio, kako joj je upala jedna noga do iznad koljena u neku rupu. Pomogao sam joj da izađe, i odmah sam primijetio, da je cijela noga pokrivena sitnim mravima. Dok sam nastojao da je oslobodim tih zareznika, još je uvijek jaukala, što sam pripisivao njenom strahu. No uskoro sam primijetio, da su mravi pokrili njenu nogu crvenim mrljama i mjehurićima. Morali smo se brzo vratiti, jer je sve više mravâ izlazilo iz oštećenog mravinjaka, a nije nam nimalo bilo stalo do toga, da se s njima još jednom ogledamo.

Tek što smo nastavili put, ugledamo žbun orhideja s najmanje 40 primjeraka izvanredne veličine. Dragocjeni nalaz bio je na grani visokoj dva metra. Mogao sam ga, tako mi se činilo, jednostavno skinuti sjekirom. Približili smo se i prvi put sam udario s velikim oduševljenjem. Tek što sam to učinio, kad izleti iz gnijezda, koje se smjestilo iza cvijeća, čitav roj osa, koje su vrlo neugodno zujale. Odmah smo se okrenuli, da umaknemo što je brže moguće. Ipak me ubola jedna osa u

obraz, što mi je prouzročilo veliku bol, koja čitav dan nije popuštala. U logoru su mislili, da se radi o ljubavnom gnijezdu.

»Ako je to ljubav«, mislio sam, »kako tek izgleda ostalo?«

Toga smo se dana vratili sa tri orhideje, na koje smo bili vrlo ponosni.

Drugog dana pošli smo u lov već ranom zorom. Došli smo na neko mjesto, koje je bilo pokriveno izvanredno čvrstom paukovom mrežom. Protezala se nekoliko metara, a u njoj bi se katkada pojavljivali pauci veličine palca. U času kad smo se prislonili na jedno drvo, srušilo se ono s velikim treskom. Bilo je izjedeno od termita i samo je čekalo na dodir izvana. Brzo smo odskočili pod susjedno gusto drvo i tako se zaštitili od nove nezgode. U prašumu, gdje je čovjek tek uljez, mora on prodirati tek vrlo oprezno i biti pripravan na svaku eventualnost. Treba da ima nož, sjekiru, nabijen revolver i konopac oko tijela, u jednoj ruci mačetu, a drugu slobodnu, da bi se mogao braniti od prirode, koja može napasti sa tisuću sredstava. Mora ići polako, korak po korak, napinjući sva ćutila. Kako je god oprez velik, još uvijek nije dostatan.

Uskoro smo otkrili jednu orhideju u rašljama nekog ogromnog drveta, u visini kojih deset metara. Gotovo istodobno opazismo drugu na najvišoj grani nešto nižeg drveta. Odlučili smo, da se na ovo drugo ja uzverem i sjekirom odsiječem granu, dok se Marija htjela popeti na ono prvo; pritom se mogla poslužiti povijušama, koje su se s njega spuštale. Najprije se popela moja pratilica, s nožem za pojasom. To je bila njena prva proba te vrste; potpuno je zadovoljila. Sjela je u rašlje i pokušala nožem odvojiti veliko korijenje orhideje, a istodobno je klicala i oduševljavala se ljepotom toga »parazita«.

»Kako krasno miriše«, nastavljala je ona, kad sam počeo da se penjem na svoje drvo, koje je imalo opseg čovjeka. Posao je bio težak, jer je stablo bilo glatko, a sjekira mi je za pojasom smetala. Sporo sam napredovao, a po mojim rukama počeli su već trčati veliki crni mravi, kojih sam se pokušao osloboditi, kako sam najbolje znao. Pogledavao sam prema gore, a svaki put mi se pričinilo, kao da je razmak upravo još toliki, kao i prije. No ljubičasta orhideja, koja se uzdizala prema nebu, bila je cilj vrijedan svakog napora. Konačno sam došao blizu grane, na kojoj je rastao žuđeni plijen. S mnogo teškoća izvukao sam sjekiru iza pasa, a da pri tome ipak ni-

sam pao s visine od 15 metara, jer sam se tako visoko bio popeo. Morao sam udarati kratko i točno, da ne izgubim ravnotežu; pritom sam sjekiru imao u jednoj ruci, a drugom sam se čvrsto držao za stablo.

Konačno je grana popustila i sa još nekoliko udaraca sam je odsjekao. Tada ugledah dolje svoju pratilicu, koja je već imala nekoliko orhideja na svom tropskom šljemu i kimala mi glavom uz sretan smiješak zbog svog uspjeha.

Tako smo dakle imali dvije kite orhideja. Iako smo bili posve izgrebeni, uspjeh nas je tako oduševio, da smo tražili dalje. Umotali smo cvijeće i opet smo mačetom krčili put.

Jedva što smo otišli pedesetak metara, kad stigosmo do nekog potočića sa strmim obalama. Ostali bismo na našoj strani, da nismo na jednom drvetu s druge strane potoka vidjeli mnoštvo lijepih orhideja. Želja da prijeđemo potok, bila je neodoljiva, a kako ga nismo mogli pregaziti, morali smo potražiti drugo sredstvo. Našao sam povijušu, koja je u blizini visjela s nekog drveta, i s uspjehom smo se prebacili na tom užetu, koje nam je poklonila priroda. Tako lovac na orhideje ne samo da često ima priliku, nego se nalazi i u nuždi da se posluži sredstvima, koja bi se u gradu smatrala lošim oponašanjem Tarzanove vještine. U prašumi se često mora tako činiti, jer sama priroda sili čovjeka na to.

Drvo, na kojem smo vidjeli orhideje, nije bilo osobito debelo. Činilo nam se najjednostavnije, da ga oborimo.

Toga smo dana imali bogatu žetvu i naša je koliba postala logor orhideja, koji je svakim danom bivao veći, kad god smo se sa šetnje vraćali kući. Iako nismo mislili na prodavanje tih skupocjenih biljki, ipak smo ih razvrstavali u tri skupine. Na jednoj strani one u punom cvatu, na drugoj pupoljke, i konačno one, koje su već ocvjetale i imale vrijednost, samo ako se sačuvaju za drugu godinu.

Neke smo otkinuli s komadom drveta, na kome su se ukorjenile. Druge smo rastavili od stabla i privezali na drugi komad, tako da bi se njeno osjetljivo korijenje moglo opet učvrstiti. Pri tome se prilagođuju promjeni položaja, u koji ih čovjek stavi u toku jednog mjeseca.

Orhideja ne zahtijeva ni mnogo sunca ni mnogo vode. U njenoj prirodnoj okolini jedva da ima tih dvaju elemenata. Gustoća prašume sprečava prodiranje sunčanih zraka, a tamo gdje raste, uopće ne padaju kiše pola godine. Rosa je jedina

tekućina, koju prima. Zato smo iznosili cvijeće na sunce samo popodne, a kad smo ih unijeli natrag u kolibu, poškropili smo ih vodom, da bismo im održali svježinu preko noći.

Jutrom nas je budio omamljujući miris tih uhvaćenih leptira, koji su nastojali u miris pretvoriti svoju dušu, kad se već nisu mogli osloboditi svoje peteljke. Tako smo se mi, lovci na orhideje, usred divljeg Matto Grossa s ljubavlju igrali s kraljicom cvijeća, a da se nismo morali brinuti za njenu cijenu na trgovima velikih gradova.

JEDNA RIJEKA DOBIVA MOJE IME

Konačno smo jednog jutra osedlali svoje mazge, uzeli namirnice i krenuli u pravcu isturenih položaja. U kanoju smo prešli Rio das Mortes pukovnik Vanique, Marija, tri pratioca i ja, dok su mazge morale preplivati. Kad su opet bile natovarene, nastavili smo jašenje putem, koji je bio širok oko četiri metra i probijen kroz prašumu. U blizini rijeke i potoka prašuma je pokazivala sve bujniju vegetaciju s visokim drvećem, dok su viša i suhlja mjesta prostrane oblasti obrasla žbunjem. Sunce je žeglo nesmiljeno i dosađivalo nam, ali u sjeni nije bilo toplije nego što je za ljetnjih dana u Buenos Airesu.

Čitava ogromna oblast između Rio das Mortesa i Xingue nastanjena je divljim Šavanti Indijancima, koji sve do danas energično i s uspjehom odbijaju svaki pokušaj bijelaca, da prodru u njihovo područje. Ovo je bilo prvi put, da je ta namjera uspjela, a da nije bila napadnuta od divljaka. Kad smo došli na neku čistinu, opazismo na rubu šume red malenih koliba. Bilo je to napušteno šavantsko selo. Usred čistine nalazilo se jezero okruženo palmama buriti. Ta je okolnost bila vrlo rječita. Kako je poznato, šavantska su naselja uvijek smještena na povišenim mjestima, gdje za vrijeme sušnog doba nedostaje vode, a prema tome i divljih životinja, koje u potrazi za vodom mijenjaju boravište. Stoga se Indijanci povlače za zvijerima i logoruju u blizini jezera, gdje mogu lakše loviti životinje, koje im služe za hranu. Na taj način ostaju oni na tom mjestu, dok je lov obilan, u protivnom slučaju mijenjaju obitavalište. Počinje li kišno doba — a to je u rujnu — vraćaju se oni u svoja napuštena sela, da tamo opet provedu pola godine.

Sjahali smo kod koliba i ušli u neke od njih. Okružili su nas rojevi osa, koje su tamo imale svoja gnijezda. Kolibe su vrlo jednostavno građene. Drveni potpornji, dugački oko metar i po, tako su postavljeni, da su na gornjem kraju svezani likom; kolibe zbog toga imaju oblik stošca. Preko tog je postavljeno palmino lišće, koje sačinjava krov i zidove. Sedam koliba bilo je poređano u polukrugu oko jezera.

Uskoro krenusmo dalje i predveče stigosmo u radni logor. Odmah uz potok bila je »spavaonica«. Ona se sastojala iz čitavog niza mreža za spavanje, koje su bile razapete između drveća. Tu je bila i improvizirana kuhinja, gdje je gospodario jedan mestik s Amazone. Osoblje — sve sami snažni, mladi i vedri ljudi — uskoro pođe na spavanje. Upravitelj straže pokaza nam jednu odsječenu granu i komad kukuruznog klipa, koji je izgledao kao divlji kukuruz.

»Indijanci ne mogu biti daleko. Gotovo cijele noći moramo biti na straži.«

Pukovnik ga je pokušao umiriti:

»Taj je nalaz svakako zanimljiv. Ali se noću može mirno spavati, jer je indijanska taktika napadati samo rano ujutro ili podvečer, a nikad noću.«

Upravitelj straže ne odgovori ništa, ali po njegovu izrazu lica, kao i ostalih, koji su nas okruživali, moglo se zaključiti, da ih pukovnikovo uvjeravanje nije umirilo.

Objesili smo svoje mreže tik uz logor i nakon jela htjedosmo se povući. No kako je Marija bila vrlo žedna, pitala je, kako se može do vode.

»To je jednostavno«, reče pukovnik Vanique i prereže svojom mačetom lijanu, koja je visjela s drveta. Pogledao sam ga začuđeno, jer nisam znao, što namjerava, držeći u ruci suhu povijušu. No tada je udari jedamput, i gle, voda poteče kao iz vodovoda. Marija, koja je bila ne manje začuđena, utaži žeđ, i na kraju smo se svi napili. Tako smo upoznali upotrebu vodonosne povijuše zvane »cipo«. Ona sadrži čistu vodu bez ikakvog neprijatnog okusa i može je se svakamo otpremati, dakako, samo u horizontalnom položaju, jer kad je koso položena, voda sama teče van.

Doista je priroda puna čudesnih pojava. Samo se, čini se, priroda ovdje malo zabunila. Cipi, koje sam poslije nalazio, bili su uvijek u blizini rijeka i potoka. Ne bi li doista bilo čudesno, kad bi takvih lijana bilo u Sahari ili, da ne idemo tako daleko — u sušnim oblastima Matto Grossa?

Legli smo u mreže, s revolverom pod glavom, a puškom prislonjenom o drvo, na dohvatu ruke. Usred logora bio je naložen velik oganj, da rastjeramo moskite, i uskoro zavlada unaokolo dubok mir.

Nakon nekog vremena zasvrbi me noga. Pomislim, da je to od čizama i sa zadovoljstvom ih skinem. No svrbež postade tako nesnosan, da sam se morao češati, i to uskoro po čitavom tijelu. No nisam bio jedina žrtva. Bili smo puni krpelja. To je dakle bila nova nevolja, s kojom sam se upoznao. Idućeg sam se dana osvjedočio, da smo imali posla s najneugodnijim neprijateljem u cijelom kraju.

Ima krpelja tri vrste. Najveći su veliki poput kukuruznog zrna i napadaju više životinje nego ljude. Ako se prihvate čovjeka, može ih se lako naći i ubiti. Druga vrst krpelja nije veća od malog slova »o« u ovoj knjizi, a obično se prihvate mjesta, gdje ih čovjek najmanje očekuje. Tako ostaje i uvuče se svojim nožicama u kožu. Ondje dugo ostane, unatoč kupanju i ostalim pokušajima, da ih se izmučeno tijelo oslobodi. Na kraju postoji i najmanja vrst tih parazita, koji izgledaju kao jedva vidljive crne točkice, ili bolje reći, kao tisuće crnih točkica na nekom listu. Takne li se takav list kaputom, hlačama, čizmom, popadaju točkice na odijelo i za manje od pet minuta već su se razmiljele po cijelom tijelu. Žrtva se počinje grepsti i tako pomaže krpeljima, da se lakše uvuku u kožu. Uskoro dolaze paraziti u raj, a žrtva — u pakao.

Jedino je djelotvorno, iako ne baš naročito ugodno sredstvo u borbi protiv te napasti, kupanje u vrućoj vodi, u kojoj je provrio duhan. No u prašumi to nema mnogo smisla, jer se za pola sata može opet dospjeti do takvog lista, i pripovijest počinje iznova.

Konačno me san prevladao. Kad sam se probudio, vatra se gasila. U drugim sam zemljama već proveo mnoge noći u šumi, no nigdje nisam osjetio tako nijemu tišinu. Bez i jednog glaska, uopće bez ikakva znaka života. Takav mir vlada na vrhuncima Kordiljera. Sporo su prolazili sati. Pet je sati ujutro, no o svitanju ni spomena. To je kritičan čas. Uobrazilja grozničavo radi.

Začujem zvuk. Zatim jasno razaberem, kako puca grančica pod ljudskim korakom. Napipam revolver. Bio sam spreman na svaku mogućnost.

Uskoro začujem kašljucanje, po kojem sam prepoznao našeg stražara, koji je cijelu noć bdio. Nije bilo opasnosti. Prije no je sunce izašlo, odjekivali su udarci sjekira i čula se lomljava drveća, koje se obaralo. Kad smo u osam sati došli na radilište, bio je kroz prašumu prosječen put dugačak oko 300 a širok četiri metra.

Put je išao kao da je povučen ravnalom. Da bi se to postiglo, išao je naprijed jedan radnik s mačetom, sjekao grmlje i označavao put. Tog čovjeka zovu »mateiro«. On se dobro snalazi u prašumi i zna za svaki predznak opasnosti, koja može prijetiti čovjeku. S malim drvenim kolčićima, koje zabija u zemlju, označava put radnicima, koji dolaze iza njega. Ovi čiste tlo od šipraga i grmlja, ostavljaju samo drveće, koje drvosječe vrlo vješto obaraju. Svi radnici nose sa sobom, osim alata, revolver i pušku. Osim toga je organiziran zaštitni odred od pet ljudi, koji se stalno nalazi uz radnike i pazi na svaki strani glas i svaki pokret. To su mladi ljudi izvježbani za rad u prašumi. Oni znaju raspoznati trag bijelca od traga Indijanca, poznaju životinjske i ljudske glasove, a znaju i to, da su Šavanti majstori u kamufliranju. Oni često nose pred sobom veliki zeleni list palme »buriti«, da ih nitko ne bi mogao zamijeniti među zelenim lišćem, dok istodobno oni sami mogu odlično vidjeti protivnika.

Sad smo razumjeli, zašto ekspedicija nije bila nikad napadnuta od ovih divljih Indijanaca, iako su ovi već duboko prodrli u njihovo područje. Šavanti, isto tako radoznali kao i bijelci, prate ekspediciju duž cijelog puta i vide, da su uvijek na okupu i dobro naoružani, a osim toga i stalno na oprezu. Oni promatraju neobičnu snagu i spretnost drvosječa, koji obaraju drvo za nekoliko minuta, koje se oni, Šavanti, nikad ne bi odvažili obarati svojim primitivnim oruđem. Oni su vjerojatno kojiput promatrali lov i vidjeli, kako smjesta pada mrtva životinja, koju bi oni sate i sate morali progoniti, da je zatuku kijačama. Jednom riječju, oni se boje bijelaca.

Put je išao nevjerojatnom brzinom sve dublje u unutrašnjost. To je posljedica mladenačkog oduševljenja i želje za upoznavanjem novih zemalja, neoznačenih na kartama. Oni žele znati, što se skriva iza onog velikog drveta, da li onaj šum potječe od vodopada i hoće li se uskoro pojaviti potok, gdje bi mogli logorovati.

Naravno da se ne može nasumce polagati put kroz prašumu. Radi toga lete prigodice preko toga kraja Joao Alberto

i pukovnik Vanique, dajući nužne upute. Kad je moguće, pukovnik Vanique izviđa teren jašući na konju. Iskoristio sam svoj boravak u tom privremenom logoru i pratio pukovnika sa još tri člana ekspedicije. Na čelu je bio sam pukovnik. On je krčio put mačetom, dok smo mi označavali sa svojim noževima drveće lijevo i desno i sjekli grane, da bismo se mogli orijentirati pri povratku.

Na nekim smo mjestima zapalili vatru, a kako je trava bila suha, plamen se brzo širio. Tako se pri povratku može lako držati pravac, pri čemu visok stup dima služi kao putokaz.

Zemljište je bivalo sve valovitije, a podnevno sunce palilo je unatoč tropskom šljemu. Konji su bili povijeni povijušama i granjem, te smo morali više puta silaziti s njih, da ih toga oslobodimo. U jednoj smo ruci držali pušku, da bi se u danom slučaju mogli braniti, a u drugoj mačetu, kojom smo udarali po stablima i tako pravili rezove. Tako čine svi, koji idu u prašumu. Prešli smo tri vode tekućice, od kojih je jedna bila prava rijeka. Na obali je bila bujna tropska vegetacija, što nas je prilično zadržavalo.

Kad se opet popesmo na jedan od huma, stali smo na njegovu vrhu. Pred nama se otvarao širok vidik. Prema sjeveru su se protezale planine. Pukovnik Vanique pokazao je u tom pravcu i rekao:

»Tamo je Serra do Roncador. Nijedan je bijelac nije tako izbliza vidio, kao mi sada.«

Gorje Roncador. Najmanje poznato gorje svijeta. Njegovo su postojanje donedavna stručnjaci osporavali. Njegovo je ime bilo često spominjano, njim su počinjale fantastične pripovijesti, a pustolovi su o njemu sanjali. Sada je ležalo pred nama, mirno, kao usnula životinja.

»Upravo tamo ispod Roncadora ići će uzduž naš put«, rekao je pukovnik Vanique ponosno.

»Tamo će«, pomislio sam, »voditi put civilizacije kroz strašni Matto Grosso«.

Dok smo se malo podulje odmarali uz neku tekućicu, dođe naš vodič, koji je bio pošao na obalu. Pošto je pozorno promatrao drveće na drugoj strani, saopći nam, da bi bilo vrijeme, da se vratimo.

Pukovnik je bez oklijevanja pristao, i mene je u prvi čas nemalo začudila ova nagla odluka. Ipak sam ćutio u vodičevim riječima izvjestan nemir, koji je dao naslutiti opasnost.

Sutradan sam tek saznao, da smo se odmarali na obali, dok je na drugoj bilo jedno šavantsko naselje, koje sam vidio tek u drugoj prilici. No o tome kasnije.

Vratili smo se istim putem, kojim smo došli. Vatra, koju smo zapalili na mnogim mjestima, uništila je šikaru, te smo lakše napredovali. Ujedno smo zapalili travu na drugim mjestima, da bismo olakšali posao radnoj koloni.

Opet smo prošli kroz guštaru, koja je obrubljivala najširu rijeku na ovom našem putu. Pri tome su nam veoma dobro poslužili znakovi, koje smo mačetom udarali po drveću.

Pukovnik je sišao dolje, pozvao me k sebi i rekao:

»Kako znate, ove rijeke nemaju imena, jer nisu na kartama označene. Otkrivaču pripada čast, da joj da ime. Budući da smo mi kao prvi bijelci stigli na njenu obalu, dajem toj rijeci ime: Rio Tibor.«

»Ali, gospodine pukovniče, meni se čini, da to nije pravo. Što sam ja učinio, da ta rijeka nosi moje ime?«

»Što ste učinili? Dosad još nijedan novinar nije došao u šavantsku zemlju, a pogotovo ne čak ovamo. Osim toga, vi ste argentinski novinar i dio te počasti pripada zemlji, iz koje dolazite.«

»Dobro«, odgovorih, »kad je tako, primam tu čast. Zahvaljujem vam u svoje ime i u ime Argentine, jer u ovome času nema ovdje nijednog drugog predstavnika.«

Jašući prispjeli smo sretno u privremeni logor, no tamo se nismo zaustavljali, nego smo odmah produžili na Rio das Mortes, gdje smo stigli naveče. Morali smo zapaliti svjetiljke, da je prijeđemo.

Bila je noć puna zvijezda. Mjesec još ne bijaše izašao. Dođosmo u svoju kolibu umorni, prašni i znojni. »Okupajmo se u rijeci«, predložim Mariji.

»Krasno«, odgovori ona, »zamisao je divna.«

Tiho je tekla rijeka, samo tu i tamo ogledala se pokoja zvijezda u vodi. Nismo se vidjeli, no znali smo, da smo blizu, po pljuskanju vode i radosnim poklicima, kojima smo se katkada javljali.

Tako osvježeni i u suho obučeni sjedili smo još dugo na obali, dok se mjesec, velik i svijetao, polagano dizao nad horizontom i blistao u valovima.

BAJOSLOVNI RUDNICI ARAES

Četiri legue uzvodno od logora na Rio das Mortesu — jedna brazilska legua ima šest kilometara — leže bajoslovni rudnici Araes. Čuveni su ti zlatni majdani, i njihovo se ime često spominje u analima brazilske povijesti. Ima o njima mnogo basni i priča, pa ipak, još ih nijedan novinar nije posjetio. To je dalo putu, koji nam je pukovnik Vanique obećao, čar novine.

Jednog jutra započeli smo put u kanoju Marija, Borba, jedan mladi advokat i tajnik ekspedicije, jedan civilizirani Indijanac i ja. Naporno smo veslali protiv struje i prevalili smo put za tri sata. Zaobišli smo Južnopolarni otok, koji naravno nije pokriven vječnim snijegom, nego bujnom vegetacijom. Sretno smo prošli i kroz Evaristo-klisuru, kroz koju smo užetom vukli čamac preko grebena. S obje strane rijeke bio je lijep drvored, koji je na nekim mjestima širok samo nekoliko metara. Arare, ljepuškasta vrst papiga, prelijetale su nebom toga mirnoga dana, a neke malene ptice letjele su u dugim potezima gotovo neposredno iznad površine vode. Voda je bila plava i mirna kao zrcalo i nije uzalud nekada imala nadimak »Mirna«.

Konačno smo opazili malo pristanište i iza njega nekoliko koliba. Došli smo u logor Araes, kamo je Roncador-Xingu ekspedicija također bila organizirala izvidno putovanje. Logor je sada bio nenaseljen, i kolibe su se morale pozajmiti Službi za zaštitu Indijanaca, koja je tamo htjela urediti stražu.

Rekao sam, da je logor bio nenaseljen. To je tek bio prvi dojam. Uskoro sam se osvjedočio, da ima kokoši, koje su ostale iza ekspedicije i u nevjerojatnom su se broju razmnožile. Bio je tu i jedan vrijež lubenica, koji nas je obilno pogostio.

U daljini smo opazili neki brežuljak i uputili se tamo. Dok smo hodali jedva vidljivim puteljkom, misli su nam se vraćale u ona daleka vremena, kad su sebi ljudi ovdje krčili prolaz. Razgovarali smo o tome s Borbom, i što je on o tome pričao i što sam ja o tome čitao, neka bude ovdje u glavnim crtama ponovljeno.

Opisi vrlo bogatih rudnika zlata nalaze se u spisima nekog svećenika, koji je među prvima prošao područje, danas zvanog Matto Grossa. On ih naziva »rudnici križnog puta«, jer leže između tri šiljasta brijega, koji podsjećaju na muke,

što ih je Isus Krist pretrpio pribijen sa tri čavla. Poslije dva stoljeća, to jest u prvoj polovici 18. stoljeća, pošla je jedna ekspedicija tražiti te rudnike. U njoj je učestvovao i neki Bueno da Silva, kojega je pratio njegov mali sinčić.

Kako je nakon nekog vremena ponestalo živežnih namirnica, ostala je većina ekspedicije na rijeci Mirni, da tamo stvori naselje, dok su ostali morali tražiti bogata nalazišta zlata. Među onima, koji su ostali, nalazio se i mali Bartolomeo Bueno da Silva. On se s nekim drugim djetetom često igrao sa žutim blistavim kamičcima, na koje nitko nije obraćao pažnju.

Kad se ekspedicija vratila, ne našavši »rudnike križnog puta«, svi su se odmah vratili u Sao Paolo. Nekoliko godina kasnije bilo je otkriveno zlato u državi Minas Geraes, i tek tada se sjetio Bartolomeo na žute kamenčiće, koje je ponio sa sobom iz Matto Grossa, kad se s ocem odande vraćao. On dade te komadiće ispitati, i gle, bilo je zlato.

Bartolomeo Bueno da Silva bio je poznatiji pod imenom Anhangveira, a to znači na indijskom »Stari vrag«. On je taj nadimak bio i zaslužio. Kad su ga jednom zarobili Indijanci, na nekom pustolovnom putovanju, i htjeli ubiti, izvuče hrabri čovjek iz džepa bocu s alkoholom i izlije sadržaj na zemlju. Zatim ga zapali i poviče: »Tako ću vas sve zapaliti s riječnom vodom, ako skinete samo jednu vlas s glave meni ili mojim drugovima.«

Urođenici su se tako prestrašili, da su pustili na slobodu njega i njegove ljude, i još mu poklonili nadimak »Stari vrag«.

Anhangveira nije dugo oklijevao, nego je organizirao ekspediciju i pošao tražiti ono mjesto, gdje je boravio kao dijete. On ga je i našao, i dok su njih nekoliko pošli prema brežuljku, ostali su se zaustavili, da grade kolibe i obrađuju zemlju. Dugo se nije ništa našlo, no smioni tražitelji zlata nisu gubili nadu. Istodobno je polako raslo naselje, i nasadi su davali bogatu žetvu.

Tri desetljeća su prošla, dok se naišlo na zlatnu žilu, gdje se dragi metal mogao upravo rukama grabiti. Cijelo je stanovništvo jurnulo na taj nalaz. Režali su kao gladni vukovi, otimajući jedan drugome velike i male komade, mjesto da budu sretni, što ih je zemlja nagradila nakon tolikih godina muka i rada. Uskoro je došlo do obračunavanja i sve je napokon završilo u općem pokolju, gdje se svako borio protiv svakoga.

Velik dio stanovništva izgubio je u tom krvoproliću svoj život, a voda rijeke Mirne obojila se crveno, zbog čega je dobila novo, neugodno ime: »Rijeka mrtvih«.

Od 300 stanovnika spasilo se samo 20 muškaraca i 40 žena. Mučeni grižnjom savjesti ostavili su još isti dan mjesto i pobjegli prema sjeveru. Ne zna se, što je s njima bilo poslije, jer se nikada više ništa o njima nije čulo.

Ta se povijest saznala od starca, koji je onog nesretnog dana napustio naselje i došao do Guiabae. Tamo je ispričao, što se desilo. Njegov je iskaz unesen u protokol, i taj spis leži i danas u arhivima toga grada. Bilo je tada odlučeno, da se pošalje ekspedicija, koja će kazniti krivce, ali se to iz političkih razloga nije moglo odmah učiniti. Konačno, nakon dvije godine, stvorena je kaznena ekspedicija. No tražeći staroga, saznalo se, da je on već umro. Ekspedicija se ipak zaputila pod vodstvom ljudi, koji nisu bili za to naročito pogodni, i tražila je dugo, a da nije ušla u trag ni ljudima ni rudnicima. Na kraju se vratila u Guiabau bez ikakvih rezultata, i to u vrlo bijednom stanju.

Poslije nekoliko godina pošla je opet jedna ekspedicija iz Guiabae, doduše ne da kazni krivce, nego da traži toliko čuvene zlatne majdane. Rezultat je bio isti: neki su umrli od groznice, drugi od nestašice živežnih namirnica, a ostali, koji su se mogli vratiti, bili su slomljeni nevoljama i nedaćama.

U toku vremena polazile su još neke druge ekspedicije iz Guiabae i Sao Paola. Sa svakom, koja se vraćala, rasla su nagađanja i legende o bogatim nalazištima Araes, tako da se na kraju nije mogla više razlikovati istina od priče.

Godine 1937. otkrio je inženjer Morbeck po drugi put rudnike Araes. Neko financijsko društvo odlučilo je te rudnike opet staviti u pogon. On je počeo sa svojim radnicima uređivati aerodrom. Kad su to uredili, čekali su na dolazak prvog aviona, s kojim im je trebalo društvo poslati potrepštine za život i alat. Prošlo je već prilično vremena, živežnih namirnica bivalo je sve manje, a najavljeni avion nije nikako stizao. Morbeck i njegovi ljudi izdržali su još jedan mjesec hraneći se pupovima palmi, kako mi je pričao jedan od njegovih radnika. Tada su se konačno vratili u civilizirani svijet. Tamo je tek Morbeck saznao, da su u međuvremenu bili izmijenjeni zakoni o rudnicima i da je privatnicima bilo zabranjeno iskorištavanje rudnika na području Brazilije. Zbog toga su Morbecka njegovi sudioničari ostavili na cjedilu. Oni

čak nisu smatrali potrebnim ni da ga o tome obavijeste. Tako je žalosno završila i ova ekspedicija.

Godine 1944., kad je ekspedicija Roncador-Xingu smjestila svoj logor na Rio das Mortesu, zapovjedio je kapetan Basilio, tajnik Joaoa Alberta, da se imaju tražiti rudnici Araes i ispitati, to jest ustanoviti, mogu li se još iskorištavati.

Sad nam je bio vodič jedan čovjek iz ekspedicije. S njim, Borbom i Marijom popeo sam se na brežuljak, koji je bio udaljen od rijeke otprilike tri kilometra. Tamo, gotovo na vrhu, našli smo spilju od kojih 20 metara promjera. Silazili smo, i naš nam pratilac pokaže kundakom malu rupu i reče:

»Ovdje smo izvadili zlato, da napravimo probu.«

»I što se pokazalo?«

»Našli smo samo naplavno zlato, i to tako malo, da se dobivanje ne isplati.«

»Jeste li gdje drugdje tražili?«

»Vrlo površno i samo na nekoliko mjesta.«

Istraživali smo okolinu rudnika. Imala je sistem navodnjavanja u obliku kanala, dubokih do jedan metar. Oni su se protezali nekoliko kilometara i opkoljavali brežuljak. Možda je tu postojao vodovod, koji je prolazio preko ravnice u visini od osam metara, a za vrijeme kiša je kišnicu dovodio u rudnik. Kanali za navodnjavanje bili su iskopani u kamenom tlu i već su se dva stoljeća dobro držali. Nije bilo sumnje u spretnost i istrajnost graditelja, koji su se mučili oko trideset godina, da nađu željeno blago. Kako su oni bili drugačiji od današnjih tražitelja zlata! Ovi svoje traženje ograničavaju samo na nekoliko dana i poduzimaju površna kopanja, i to sami za sebe.

Pošli smo k manjim rudnicima, koji su već bili obrasli travom i ležali skriveni među drvećem. Sad je već bila zatvorena knjiga o vremenima zlatne groznice. Počiva li plemenita kovina pod slojem crnog kamenja, koje smo vidjeli pod nogama? Ili su možda potrebna opet tri stoljeća, da se nađe zlatna žila, koja se izgubila samo pohlepom čovjeka? Ili se tu radi samo o priči, čija tajna ne će biti nikada objašnjena? Tko bi to znao?

Vraćali smo se drugim putem. Nakon dva kilometra naišli smo na tragove nekog starog naselja od kamenitih kuća. Iza ruševina otkrili smo ostatke grnčarije s krhotinama opeka i posuđa. Nedaleko smo našli dva velika narančina stabla, koja su bila nakićena lijepim, ponešto kiselkastim plodovima. Ta

su stabla bila zasađena prije 200 godina, i čim jedno drvo izumre, obnavlja se kroz svoj vlastiti plod: ptica feniks, koja izgara u plamenu i uskršava iz svog pepela.

Pogostili smo se s nekoliko tih historijskih naranči. Pijući njihov sok mislili smo na odvažnost i stradanja onih ljudi, koji su se usudili poći u tu neprijateljsku divljinu, u potrazi za bogatstvom... i smrću.

U blizini smo našli i nekoliko limunovih drveta, svjedoka onog vremena. Tako smo došli do obilnog obroka vitamina za cijelu ekspediciju. Naš je vodič pokazao na drugu obalu, tvrdeći, da se tamo nalazi stablo banana, koje je isto tako staro. Priroda ima svojih hirova. Katkad ona dopušta, da se neka biljka osuši unatoč svim čovjekovim nastojanjima, a drugiput je čuva usred divljine. da njeni plodovi mogu pripovijedati putniku o vremenima, koja su već davno prošla u kovitlacu historije. Vraćajući se, nismo se mogli riješiti misli, koje su se nadovezivale na prošla zbivanja. Ne će li zlato, koje leži u unutrašnjosti brežuljka, jednoga dana doći na površinu? I tada bezbrižnom putniku leći do nogu, kada se saberu sve okolnosti — jednako kao i zlaćani plodovi, koji su cijelog stoljeća bili već zapaženi, a nas su neočekivano okrijepili svojim sokom.

Ukrcali smo se u čamac, koji je lako klizio mirnom površinom rijeke »Mirne«. Ona je tek onda promijenila svoje ime, kad je počelo krvoproliće među kopačima zlata, čije smo tragove upravo vidjeli. Opet smo se vozili kraj lijepih drvećem obraslih obala, na kojima su bezbrojne ptice usklađivale svoj pjev za vrijeme ljupkih popodnevnih sati. Sjekli smo veslima površinu te kao zrcalo sjajne vode i pravili smo krugove, koji su se širili i opet nestajali.

Za to je vrijeme sunce, koje se spuštalo nad nebosklon, obasipalo nebesa blistavim zlatom, koje se malo po malo pretvaralo u jasno crvenilo, poput krvi, i bojadisalo rijeku.

PREDSJEDNIK REPUBLIKE U SERTAU

Jedno poslijepodne nastao je pravi metež u logoru na Rio das Mortesu: došao je radiogram, da će Getulio Varga, brazilski predsjednik države, za koji dan posjetiti logor. Vijest je zvučala nekako fantastično, ali je bila istinita, jer je bilo mnogo razloga za taj posjet.

Predsjednik Varga je posljednjih godina započeo kampanju pohoda prema zapadu. Jedan je dio toga programa provodio F. B. C., a pogotovo ekspedicija Roncador-Xingu, koja je pripadala spomenutoj organizaciji. Zbog toga je Varga imao interesa — ja se ovdje ograničavam na političke interese — da se pojača propaganda imena Fundacao, u koji je vlada uložila znatne svote. S druge strane, Varga je već jedamput posjetio novootvoreno područje, kad se spustio avionom na Otoku banana. U toj se zgodi dao fotografirati u razgovoru s Indijancima, što je znatno uvećalo njegovu popularnost. Konačno, predsjednik F. B. C.-a bio je intimni Vargin prijatelj, a vođa ekspedicije Roncador-Xingu, pukovnik Vanique, dugogodišnji komandant njegove tjelesne straže. Svi ti razlozi, a možda i koji drugi, za koje nisam znao, potakli su Vargu na to putovanje, u vrijeme, kad je njegova moć bila već poljuljana i brazilski narod zahtijevao slobodne izbore nakon dugih godina diktature.

U petak, dva dana prije najavljenog dolaska, počeo je pukovnik sa svojim ljudima grozničavo označavati ulice budućeg grada Šavantine, koji je trebao biti osnovan na ovom mjestu u prisutnosti visokog gosta. Teodolit je bio postavljan s jednog mjesta na drugo, i svagdje su bile u zemlju zabodene motke za označavanje. Konačno je trebalo buduće ulice očistiti od šipražja, da bi se iz aviona mogao razabrati projektirani plan grada. Ja sam bio zaposlen slikanjem ogromnog grba s imenom logora i novoga grada, pri čemu mi je svojski pomagala Marija.

U subotu je bilo javljeno, da se predsjednik spustio u Aragarcasu u pratnji od 56 lica. Idućeg će dana pogledati naš logor. Tako je i bilo.

Čitavog smo jutra dobivali radio-obavijesti o pripremama za put, i konačno, da se avion zaputio prema našem logoru. Oko deset sati začuli smo šum motora, i već su se na nebu pojavila tri aparata. Dvomotorni avion, u kojem se nalazio predsjednik Varga sa 18 pratilaca, načinio je pozdravni let nad logorom i odletio u sjeverozapadnom pravcu prema Matto Grossu. Tamo je kružio nad gorjem Roncador. Predsjedniku su pokazali lijepe vodopade Rio das Mortesa, nazvane »Cachoeira da Fumaca«, i, ako se ne varam, i nekoliko napuštenih šavantskih sela. Jednom riječju, poduzeli su sve moguće, da bi se predsjednik osvjedočio o ljepoti i bogatstvu toga područja i o nužnosti nastavljanja rada ekspedicije. Oko jedanaest sati vratio se avion i spustio na zemlju. Predsjednik je bio u pratnji vojnih i civilnih državnih funkcionara i — razumije se — novinskih i filmskih reportera. Kamion ih je dovezao u logor, gdje je sve bilo pripremljeno na uobičajeni način. Pukovnik Vanique pokazao je predsjedniku i gostima uređaj logora, kolibe, radionice i tako dalje.

Varga je malog rasta, i u svojoj svijetloj košulji i jahaćim hlačama izgledao je vrlo bezbrižno. U opreci s njim bio je visoki Dutra, ministar vojske, koji je bio dobro odjeven. Varga se često smješkao i neprestano zapitkivao, slušao objašnjenja i ljubezno odgovarao. Od Dutre se pak čulo za vrijeme cijelog dvosatnog boravka jedva desetak riječi. Činilo se, da misli na nešto drugo.

Politika nije moja domena, i stoga ću samo ponoviti, što sam čuo. Jedna kao obično »dobro obaviještena« osoba saopćila mi je, da tih dana vojska sprema državni udar protiv Varge. Varga, koji posjeduje dar snalažljivosti, odlučio je osujetiti taj pokušaj, i to na taj način, da vojsku ostavi bez vodstva. U posljednji čas je pozvao ministra rata da ga prati. Ovaj je morao poziv primiti. Tako je bio spriječen puč, kojega je ministar vojske mogao izvesti tek nakon nekoliko mjeseci. (Kako je poznato, u narednim slobodnim izborima bio je izabran za ustavnog predsjednika zemlje.)

Varga je pokazao veliko zanimanje za prisutnost argentinskog istraživačkog para. Naročito je pohvalio Marijinu hrabrost, što se usudila poći u zemlju Šavanti Indijanaca.

Bio je vrlo pažljiv prema nama i čak je dopustio, da ga fotografiram, kako iz ruku pije vodu na obali Rio das Mortes.

Kad je otvorio knjigu posjetnika, gdje smo se bili ubilježili, našao je moj zapis na esperantu. Zamolio me, da prevedem i postavljao mi pitanja o tom internacionalnom jeziku. Pritom je pažljivo slušao.

Zatim se raspitivao o dijamantnim i zlatnim nalazištima. To mu je objašnjavao Borba, koji mu je pokazao i zbirku kamičaka.

»Kako je velika ta zemlja«, uskliknuo je kao za sebe.

Doista je tako. Brazilija je tako velika, da se bez pretjeravanja može reći, da nema nikoga, tko je dobro poznaje. I to ne samo u pogledu prostranstva nego i njenih bogatstava.

Prešlo se tada na ceremoniju osnivanja novoga grada. Nakon nekoliko minuta već su u zraku zabrujali motori. Napra-

vili su još jedan kružni let nad našim logorom i odletjeli prema jugu. Logor je ostao uzbuđen, kao da se upravo probudio iza sna.

U GORJU RONCADOR

Poslije nekoliko dana pozvala nas je nova okolnost u područje Šavanti Indijanaca, kamo je nekoliko goniča trebalo odnijeti hranu do istaknutih položaja. Pukovnik Vanique je međutim odputovao u Rio de Janeiro, da se podvrgne operaciji. Tako je našu ekskurziju morao voditi Borba.

Bilo nas je petoro: Marija, Borba, dva goniča i ja. Za prvih sati jahanja pričao nam je Borba zgode iz svoga života. Imao je titulu doktora prava, i zbog toga smo se uzajamno nazivali »gospodine kolega«. I on je imao bohemsku narav, što nas je naročito zbližavalo. Bio je to čovjek, koji nije suviše ozbiljno shvaćao život, osim kad je imao bocu u rukama. Tada bi se sav promijenio. Postajao je hvalisav i njegova je pojava u svim pripovijestima bivala sve značajnija, dok se slušaocu činila sve manjom. Bio je izrazito miroljubiv, i kad mislim o njemu, pada mi na pamet anegdota, koju je često volio pričati:

Došao neki reporter starcu, koji je slavio svoj sto i deseti rođendan, da ga intervjuira.

»Recite mi tajnu svog tako dugog vijeka«, zamolio je reporter.

»Moja je jedina tajna, da nisam nikad u životu diskutirao«, odvrati starac.

»No, to je nemoguće! Sigurno ste se bar jedamput posvadili s kojim čovjekom«, uzvikne reporter.

»Pa dobro«, reče mirno Metuzalem, »onda sam se posvadio, kako velite...«

Iako Borba nije bio ni izdaleka onoliko star, nije mu nedostajalo miroljubivosti.

Poslijepodne smo opet došli na rijeku, koju smo vidjeli već jednom na izletu s pukovnikom Vaniquom. Na drugoj strani pokazao nam je gonič Rajmundon kukuruz slabe kakvoće i isto takav pamuk u neurednom nasadu, gdje se još širila šikara i korov. Bila je to bez sumnje njiva Šavanta.

»No to nije ništa«, reče Rajmundon. »Trebalo bi da pogledate, što se nalazi dalje nalijevo.« No kako su životinje bile jako natovarene, odlučismo to učiniti na povratku.

Za jedan sat jahanja bili smo već na prvoj uzvisini gorja Roncador. Borba je postao sentimentalan.

»Zar nije čudno«, reče on, »da su se još prije godinu dana geografi prepirali, da li postoji gorje Roncador ili ne? Danas mi ovdje jašimo, dva muškarca i jedna žena. Pripadamo trima narodnostima. Osim toga smo tako bezbrižni, kao da se nalazimo na posve bezopasnom mjestu...«

»To je zaista zgodno«, odgovorio sam. »No ne može se ljude osuditi samo zato, što nisu bili radoznali, da upoznaju ovu oblast.«

»Ne, ne radi se samo o tome. Mnogi je prodiranje u zemlju Šavanta platio glavom.«

Kimao sam glavom, jer nije bio naročito pogodan čas za takav razgovor. Nalazili smo se sami u zemlji, gdje smo vrlo lako mogli biti prepadnuti. Da bi se popravilo raspoloženje, predložim Borbi, da nešto zapjevamo.

»Dobro«, saglasi se on, »neka svatko zapjeva nešto iz svoje domovine. Vi morate početi, jer ste to prvi spomenuli.«

Pristao sam, i u sjećanje mi dođe jedna stara melodija, te sam zapjevao:

»Tamo daleko, daleko kraj mora,
Tamo je selo moje, tamo je ljubav moja...«

Slušateljstvo je pljeskalo, iako nije ništa razumjelo. Bila je na redu Marija, i njen ugodni alt zvonio je u toploj atmosferi Matto Grossa:

»Buenos Aires, mi tierra querida,
Buenos Aires, la perla del Plata...«
(»Buenos Aires, moja ljubljena zemljo,

Buenos Aires, biseru Srebrne struje...«)

Koliko je čežnje bilo u tih nekoliko riječi!

Na kraju je Borba zapjevao stih iz brazilske državne himne:

»Terra adorada
entre outras mil,
e tu, Brasil,
o Partia amada.«

(»Obožavana zemljo
između tisuća drugih,
ti si, Brazilijo,
ljubljena domovina.«)

Njegov sjetni bariton odjekivao je od obližnjih humaka. Nedostajalo je još samo da se zapjeva nešto na esperantu, koji smo sve troje poznavali, jer smo poučavali i Borbu u tom jeziku. Prijedlog je bio prihvaćen, i uskoro je naša pjesma odjekivala šumom:

»En la mondon venis nova sento,
tra la mondo iras forta voko...«
(»U svijet dolazi nov osjećaj,
oko svijeta ide novi zov...«)

Kad je zanoćalo, odlučili smo se utaboriti na nekom pogodnom mjestu. Ostali smo napokon kraj jezera, neposredno uz šavantsko naselje, koje su prošlog ljeta upotrebljavali za lov. Brzo smo razapeli mreže i naložili veliku vatru. Moskiti su nas jatomice napadali i grizli kroz mrežu. Nismo znali, kako bismo se obranili od tih nasrtljivaca, koji su naš položaj valjano iskorištavali.

Bili smo umorni, pa ipak nismo mogli zaspati. Prije sumraka smo čuli izdaleka glasove, koji su mogli biti ljudski. Nalazili smo se u šavantskoj oblasti. Poznavali smo suviše dobro pripovijesti o ubistvima, kojima su pali žrtvom svi oni, koji su htjeli prodrijeti u ovu oblast prije ekspedicije Roncador-Xingu. Mi nismo mogli računati sa srećom, koju su imala ona dvadeset i dva čovjeka. Oni su bili dobro naoružani i sačinjavali kompaktnu grupu. Nas je bilo petoro, četiri muškarca i jedna žena, koja bi divljacima bila naročito dobrodošao plijen.

Nismo govorili, ali sam siguran, da nisam bio jedini, kojemu su se vrzle po glavi takve misli. Pokušao sam se nekako utješiti, ali dozivanje kao da se sve više približavalo. Nije bilo sumnje: glasovi, koji su se čuli, bili su ljudski. Uzeo sam pušku u mrežu i još sam jednom ispitao nabojnjaču. Zadržao sam u ruci i revolver.

Napeo sam uho i stvarno sam čuo viku i dozivanje, koje je bilo posve blizu. Katkada se pričinjalo kao zov neke ptice

ili dreka majmuna, ili pak režanje jaguara. Doista, priredili su nam koncert, koji je s folklornog stanovišta bio neobično zanimljiv... ali, iskreno govoreći, nisam bio sposoban da cijenim taj užitak. Glasovi nisu bili prejaki i dozivanje nije dugo trajalo. Katkada sam čuo grleni glas, koji je mogao biti samo ratni krik i u tamnoj me noći prašume podilazio jezom. Nismo više razgovarali, nismo se micali, da se ne bismo odali. No Indijanci su nas ipak mogli opaziti, to više, što se oganj još nije ugasio. Bili smo dakle osvijetljeni i lako vidljivi, dok nam je tama branila, da vidimo dalje od nekoliko metara.

Činilo mi se, da čujem korake i pucketanje grančica. Pozorno sam gledao u pravcu, odakle je šum dolazio. Uspio sam vidjeti samo obrise nekoliko palmi, čiji su se listovi polako na vjetru gibali. Sve ostalo kao da je bilo nepomično. Nisam ništa više čuo. No mislio sam, ako su divljaci stvarno u blizini i budu li nas napali, ne će se nitko spasiti, da pripovijeda, što se zbilo. Bilo nas je malo, a strategijski smo bili vrlo loše razvrstani po svojim mrežama. Jedva da bismo se mogli braniti od čuvenih, spretnih šavantskih udaraca kijačama.

Sjetio sam se, kako je bio skeptičan pukovnik Vanique, kad su mu pripovijedali, da već ovdje ima Šavanta, sve dok se nije sâm jednog dana u to uvjerio. On je htio svojim nevjerovanjem umiriti svoje ljude. O tome se pričala anegdota, koja otprilike ovako glasi:

Neki čovjek, koji je radio na isturenom položaju, morao se zbog bolesti vratiti u glavni logor. Kad je ozdravio, htio je ponovo naprijed. Javio se svome šefu i rekao: »Gospodine pukovniče, meni je potrebno dobro oružje. S ovom se starom karabinkom ne mogu vraćati, jer me usput mogu napasti Šavanti.« Nato pukovnik reče: »Što vi tu meni pričate o Šavantima? To su sve samo pripovijesti. U cijelom području nema ni jednog jedinog Indijanca.« — »A osim toga, gospodine pukovniče, potreban mi je dobar konj, jer je put dalek.« — »Što?« poviče srdito pukovnik. »Još ću tim indijanskim skitnicama dopustiti, da mi unište najbolje životinje? Samo to je još potrebno!«

Minute su prolazile jezovito sporo. Vika je trajala i dolazila iz iste udaljenosti. Vatra je dogorjela, ostali smo posve u tami. Pokušao sam naviknuti oči na tminu i uskoro sam razlikovao različite predmete u blizini. Najednom su glasovi prestali. Nisam mogao raspoznati kazaljke svoga sata, ali

moralo je biti oko 4 sata izjutra. Preostajao je još samo jedan sat do svitanja. Tajanstvena šutnja, koja ne sluti na dobro, kao da je pritiskivala šumu.

Kad me već htio prevladati san, čuo sam jasno u neposrednoj blizini korake. Skočio sam s revolverom u ruci iz mreže. Tada sam prepoznao našeg druga Rajmundona. On mi prošapće: »Treba nestati. Vrijeme je.«

To je prišapnuo svakome od nas, i bili smo začas spremni. Nitko nije govorio, ali vjerujem, da smo ga svi razumjeli i bili istog mišljenja. Rajmundon je poznavao šavantsku taktiku, da cijelu noć vikom uznemiruju bijelce i izmore ih besanicom, a kad ujutro zaspe, učine prepad. Imali smo samo jednu nadu: moramo prije odsutnog časa pobjeći, a da to oni ne primijete.

Za nekoliko su časaka konji bili osedlani i natovareni i sve je bilo spremno za bijeg. Rajmundon, stari i iskusni vodič, išao je oprezno prvi i zastajkivao, kad bi čuo sumnjiv šušanj. Išli smo za njim s oružjem spremnim za pucanje. Nismo govorili ni riječi.

Na istoku je nebo postajalo svjetlije i uskoro posve crveno. Sada je bila i staza zamjetljivija. Dali smo se u galop, te smo uskoro bili izvan dohvata Indijanaca . . . a izvan onoga vremena, to jest sata, koji možda samo slučajem nije unesen u knjigu sudbine kao smrtni čas petoro bijelaca u šavantskoj zemlji.

Još prije podneva nesmetano smo stigli u privremeni logor. Našli smo ljude pri poslu kao uvijek, u poderanim košuljama, s dugim bradama i opaljene od sunca. Oduševljeno su nas primili, jer ne samo da su im sredstva za život bila već na izmaku nego je naš dolazak unosio promjenu u njihov jednolični život. Jedan čovjek iz odreda za sigurnost otišao je u šumu. Kad se vratio, imao je u ruci rašljastu granu, dugu oko jedan metar, koja činila slovo V, svu pokrivenu rascvjetalim orhidejama. Objesio je taj ukras o drvo, kraj kojega je stajala Marija, i rekao:

»Oprostite, molim vas, ali mi ovdje eto nemamo ništa boljeg, čime bismo vas mogli ponuditi . . .«

No Marija je bila obradovana tako velikim darom, jer orhideje nisu ni po čemu zaostajale za onima u našoj vlastitoj kolibi.

Ovdje sam upoznao i »rapaduru«. Tu sam riječ već čitao u knjigama, koje opisuju Centralnu Braziliju, ali nisam imao o tome određene predodžbe. Ljudi su otvorili sanduk, koji smo sa sobom donijeli, izvadili nekoliko žutih opeka i razdijelili ih među momčad, da zaslade kavu. Rapadura je med iz šećerne trske. U cijeloj Centralnoj Braziliji upotrebljava se mjesto šećera i u svakom mjestu bavi se ponetko gajenjem šećerne trske i pripremanjem rapadure.

I palmin pup sam po prvi put kušao. Marija je već poznavala to jelo, koje dolazi konzervirano u Buenos Aires i ima okus octa, u kojem se priređuje. No sad nam je sama priroda dala to jelo. Palmin pup je izdanak, iz kojega se kasnije razvija list, i mora biti oljušten iz čvorastog pupa. Palma se posiječe, lisni čvorovi otvore i izvadi jezgra, koja je valjkastog oblika sivobijele boje i duga oko 30 centimetara. To je palmin pup. Nije svaki jestiv i često se radi više od pola sata, da se na kraju ustanovi, da je pup neupotrebljiv i gorak.

Pokazali su nam nisku palmu s debelim stablom, koja je sigurno dobra. Dok su ljudi radili svoj posao, ja sam obarao palmu. Nakon pola sata, nas smo dvoje izvadili s pomoću noža i mačete ogroman palmin pup. Bio je tako sočan, da smo odmah pojeli dobru porciju, i to ne samo mi nego i naši drugovi, i još je preostalo. Ima okus kao srce od kupusa, samo je nešto slađi i prijatniji.

Bilo je jedne subote navečer. U logoru su zapalili velik oganj i posjedali oko njega. Uskoro započe ugodno čavrljanje. Stari kuhar s izbrazdanim licem, koji je ostavio svoj dom prije 18 godina, snatrio je o danu, kad će opet ugledati svoju ženu. No budući da to sigurno ne će biti tako skoro, zapjevao nam je. U nedostatku gitare pratio je svoje šaljive stihove udarajući rukama o praznu petrolejsku kantu, što je izazvalo opću veselost. No iako je bilo vrlo veselo, nismo smetnuli s uma izmjenu straže. Oprez je bio na prvome mjestu. Nakon pjevanja nastalo je čavrljanje. Naravno da se govorilo o stvarima, koje su ekspediciju naročito zaokupljale, a nas su isto toliko zanimale. U šavantskoj zemlji ne može biti aktuelnije teme od pripovijesti o divljacima, čije je carstvo jedva koji bijelac prešao. U ovom trenutku možda upra-

vo pripremaju napad na nas. Neki drugovi već su se sukobili s njima, drugi su poznavali ljude, kojima se nešto slično desilo, a neki su opet znali pripovijesti o nekim putnicima-istraživačima. Svaki je pričao ono, što je znao. Tako smo malo po malo stvorili sliku o Šavantima.

DRUGI DIO

Poruka primitivnom i sretnom indijanskom bratu, koji stanuje u prašumi i na obalama rijeke. Pozdrav, koji on nikad ne će primiti, jer ne zna čitati... a kad bude naučio, ne će biti onaj, koji je danas.

TAKVI SU ŠAVANTI

Iako se Šavanti uvijek opisuju kao divlji ratnički narod, jer su u posljednje vrijeme poduzeli bezbroj prepada, ipak ima povijesna epoha, kad su ta plemena sklopila vječno prijateljstvo s portugalskom kraljicom i sa bijelcima.

Kad su portugalski osvajači počeli prodirati u brazilske prašume, da traže zlato, dragulje i skupocjeno drvo, a naročito zato, da love Indijance i prodaju ih u ropstvo, sudarili su se s velikim plemenom Šavanta. Ovi su tada stanovali na obalama Aragvaje i žilavo se suprotstavljali bandeirantima. Došlo je do mnogih krvavih okršaja, i jaz između Indijanaca i osvajača bio je sve veći. Urođenici su bivali sve nepovjerljiviji i sve divljiji. Bijelci su u toj zoni snosili posljedice toga stanja.

U drugoj polovici 18. stoljeća, kad je bio Tristan da Cunha guverner Gojaza, zaključilo se, da se sa Šavantima sklopi mir. Radi toga su bile izaslane trupe pod vodstvom oficira, koje su se morale sporazumjeti s Indijancima. No sva je diplomacija ostala bez uspjeha. Šavanti su i dalje čarkali s trupama, ne mareći za njihove namjere. Konačno je zastavnik Miguel de Arruda Sa zarobio jednog šavantskog ratnika zajedno s nekoliko žena i djece. Ove je pustio na slobodu, dok je muškarca poveo u Gojaz. Tamo su s njim veoma dobro postupali i obasipali ga svom mogućom pažnjom. Nakon šest mjeseci pustili su ga u njegovo selo. On im je obećao, da će uvjeriti svoje suplemenike o dobronamjernosti bijelaca.

Uskoro su bijelce posjetile male grupe divljaka. Bile su najljepše primljene. Konačno su prihvatili poziv, da dođu masovno u goste bijelcima u glavni grad Gojaza.

Šavanti su se pojavili u dvije velike grupe; bilo ih je tri tisuće. Kad je to bilo saopćeno guverneru, dao je ovaj, jer nije očekivao toliki broj, sagraditi posebno naselje, nazvano Petar III. Godine 1788. bio je taj grad svečano posvećen, u prisutnosti Šavanta i portugalskih dostojanstvenika. U toj prigodi potpisali su Šavanti ugovor o »vječitom prijateljstvu«. Tako se činilo, da je prošlo vrijeme krvavih borbi između urođenika i bijelih uljeza.

Nekoliko godina živjeli su sretno, dok Šavanti nisu istrijebili svu divljač u okolici i pojeli sve plodove, koji su im služili za hranu. Tada su tek opazili, da se moraju baviti stočarstvom i ratarstvom, kao i bijelci, i tako se dalje skrbiti za život. Čini se, da su bili zbog toga razočarani, jer nisu to nikako očekivali, nakon darova, koje su u početku primili i nakon što su bili pozvani da kao »gosti« stanuju kod bijelaca.

Ja ne znam, a ni drugi ne znaju točno, da li je to bio uzrok onome, što je slijedilo. Kronike samo bilježe, da su Šavanti jednog dana spakovali svoje zavežljaje i ostavili raj, koji je bio posebno za njih stvoren, te pošli na sjever. Kad su se dovoljno udaljili od svog posljednjeg prebivališta, odluči dio plemena, da se zaustavi i nastani uz desnu obalu Aragvaje. Drugi dio odluči da prijeđe rijeku. Otada nastaje podjela plemena na Šerente, koji danas nastavaju uz rijeku Tocanti, i djelomično su još vrlo divlji, a djelomično vrlo miroljubivi, i Šavante, koji su prešli Aragvaju i naselili se između nje i rijeke Xingu.

Vjerojatno nisu bili oduševljeni postupkom bijelaca, jer su se odonda pa do današnjega dana odupirali svakom pokušaju zbliženja. Isto tako ne će da znaju ni za ostala indijanska plemena i najstrože provode politiku potpune izoliranosti. Svakog čovjeka, koji nije pripadnik njihova plemena, smatraju smrtnim neprijateljem. Oni sistematski odbijaju — s rijetkim izuzecima — da prime predmete, koji dolaze od bijelaca.

Ne zna se točno, postoji li među njima neka prisega, da ni na koji način ne će dolaziti u doticaj s bijelcima, jer su ovi poslani od vraga. Možda taj oprez nije neosnovan. Poznato je, da su Indijanci neotporni prema bolestima, koje može prouzročiti dodir s bijelcima. Gripa, tuberkuloza i spolne bolesti

su nevolje, koje civilizacija šalje djeci prašume. Osim toga suzbija ona njihove navike i običaje, nameće im svoju religiju i jezik, sili ih na neprijatan rad, kojim moraju u znoju svoga lica privređivati svaki dan iznova svoj kruh. Jednom riječi, gasi se osobeni život Indijanaca i pretvara ih u parije, koji moraju biti podčinjeni nekoj drugoj rasi. Možda Šavanti nisu toga potpuno svijesni, ali njihov nagon za održanjem sigurno je mnogo jače razvijen nego kod drugih plemena.

Šavanti ne idu gotovo nikad na tuđe područje, ali brane svoje vlastito, kao što to čini i svaka civilizirana nacija. Na karti brazilske države šavantska je zemlja označena kao »ničija zemlja«. Ona se dakle može zaposjesti, a da se o tome ne mora nikome polagati računa. I to je glavni razlog sukoba: na karti Šavanta — kad bi takve uopće bilo — to bi područje bilo uneseno kao »šavantska zemlja«, i zato je oni brane tako ogorčeno protiv napadaja, koji oni smatraju upravljenim protiv svog suvereniteta.

Spomenut ću nekoliko slučajeva, koji se odnose na taj problem, a o kojima se svojedobno mnogo diskutiralo.

Godine 1935. nalazili su se na Rio das Mortesu dva svećenika, Fuks i Sacilotti. U pratnji jednog pomagača cijeli su mjesec išli amo tamo, nastojeći doći u dodir sa Šavantima, da bi ih obratili. Nakon mnogih tjedana uzaludnih pokušaja, jedan se svećenik razboli, i mala se ekspedicija morala vratiti neobavljena posla. No jedva što je duhovnik ozdravio, vrati se s više članova posade i jednakom odlučnošću, da postavi krst na lijevu obalu rijeke.

Dugo su išli, a da nisu vidjeli nijednog urođenika. Jednom su naišli na njihove tragove, ali su ih slijedili bez uspjeha, jer su Indijanci uzmicali sve dublje u unutrašnjost zemlje. Dušobrižnici su sagradili kolibu, da čekaju Indijance. No ovi se više nisu pojavljivali na tome mjestu.

Zdvojni zbog neuspjeha, konačno se ukrcaju, da prijeđu preko rijeke. Tada opaze grupu Indijanaca. Stajali su na obali i davali im rukama znakove. To je bilo ono, što su duhovnici mjesece požrtvovno čekali. Smjesta su promijenili smjer i pošli na ono mjesto, ali su se Indijanci odmah povukli. Fuks i Sacilotti, koji su se malo brinuli za uzvike — koji su mogli biti pozdrav dobrodošlice ili ratni poklik — iskrcali su se s ostalima na obalu. Popeli su se na visoku obalu rijeke i vidjeli Indijance u blizini. Da ne bi bez potrebe izazvali opasnost, pošalju dušobrižnici svoju pratnju natrag u čamac,

a njih dvojica, zajedno s jednim holandskim lovcem, potrče k Indijancima.

Što se tada zbilo, gotovo da je suvišno opisivati. Vjerni svome običaju, dočekali su Šavanti bijelce s pripravnim toljagama. Fuks je pošao pravo prema Indijancima, visoko držeći u ruci omanje raspelo. No tko zna, što su stanovnici prašume mislili o tome predmetu, koji je isto tako mogao biti i neko oružje. Oni su napali malu grupu. Holandez je najprije uočio opasnost i dao se u bijeg, gonjen od jednog Indijanca. Spasio se, bacivši se sa strme obale u vodu. Uskoro je bio primljen na čamac, koji se bio udaljio od obale.

Tada sve utihne i Indijanci opet iščeznu u šumi. Na zdvojno dozivanje misionara nije nitko odgovarao, samo se jeka vraćala iz prašume. Za nekoliko tjedana bila je sastavljena nova ekspedicija. Ona je trebala pokopati lešine misionara.

U toj je ekspediciji učestvovao jedan seljak, imenom Liciano, koji mi je pričao mnoge pojedinosti.

Lešine obojice svećenika našli su udaljene od rijeke oko 400 metara, upravo tamo, gdje su bili ubijeni. Lešine su bile prilično udaljene jedna od druge, što se može objasniti time, da su se očajno borili za život. Nisu više na sebi imali odjeće, a kosti su im bile sve izlomljene. Na istom su mjestu sahranjeni u grob, načinjen na brzu ruku, gdje je zaboden običan, drveni križ. Tako je znak kršćanstva zasađen u zemlji Šavanta, što je duhovnicima, dok su još živjeli, bila najvruća želja.

Bogata je pojedinostima i tragična pripovijest dra. Pimentela Barbose i njegovih šest pratilaca. Radilo se o ekspediciji Službe za zaštitu Indijanaca, koja je htjela uspostaviti trgovačke odnose s prašumskim stanovnicima. Ta je ekspedicija smjestila svoj logor na lijevoj obali Rio das Mortesa, gdje je bilo jedno šavantsko selo. Imali su sa sobom dva miroljubiva pripadnika plemena Šerenta, koji su znali šavantski jezik. Tako je bilo nade, da će se uz njihovu pomoć moći sporazumjeti.

Iako se Šavanti nisu pokazali naročito pristupačnima, ostavili su Pimentelovi ljudi na jednoj stazi veliko mnoštvo darova, pogotovo sjekire, mačete i noževe. Indijanci su stvari uzeli i ostavili za to košaru divljih plodova. Šerenti su bili skeptični i mislili su, da bi to voće moglo biti otrovano. No nije tako mislio doktor Pimentel, nego je radio-odašiljačem, koji je imao sa sobom, javio generalu Rondonu, a ovaj opet meni prenio ovako:

»Imali smo mnogo sreće s Indijancima. Oni su prihvatili sve naše darove i uzvratili našu pažnju. Sutra u isto vrijeme nadam se, da ću vam moći saopćiti, da smo mi i Šavanti najbolji prijatelji.«

Drugi dan dao je lakovjerni šef ekspedicije spakovati cijelo oružje u jedan sanduk, da ne bi Indijanci mogli posumnjati u njegove dobre namjere. U određeni sat pošli su ljudi natovareni darovima.

Čitav taj dan bio je general Rondon u svojoj radnoj sobi, čekajući važnu vijest od dra. Pimentela Barbose. No vijest nije nikako stizala. Nije ni mogla stići, jer je oko tri sata poslije podne ležalo na obali Rio das Mortesa već sedam strašno iznakaženih lešina i jedan razbijeni radio-odašiljač. Hrabri su ljudi bili ubijeni s darovima u rukama i s riječju »prijatelji« na usnama.

Pokolju su izbjegla samo dva Šerenta, kuhar i jedan član ekspedicije. Taj se bio razbolio od otrovanih plodova, koje su divljaci ostavili, i tako nije išao s ostalima.

Svi smo znali, kako je stari gonič Rajmundon bio jedamput okrivljen od Službe za zaštitu Indijanaca, da je u nekoj zgodi imao »kontakt« sa Šavantima. Naravno da nismo znali točne pojedinosti. Sad smo pri logorskoj vatri malo po malo izmamili njegovu tajnu.

»Bilo je to prije više godina, tako oko tridesetprve«, započe Rajmundon svoje pričanje, a po njemu se vidjelo, da napreže svoje sjećanje, »kad sam radio na plantaži misionara iz Merurija, u okolici Cachoeire da Fumaca, na Rio das Mortesu . . .«

Rajmundon je dakle tada radio na prilično udaljenom mjestu. Njegov dvanaestgodišnji sinčić Francisco nosio mu je obično ručak, da ocu bude zgodnije. Jednog ljetnog dana osedlao je Francisco opet svog konja, pričvrstio mrežu za spavanje o sedlo, objesio košaru s jelom i jahao svome ocu. Najednom začuje kraj sebe divlji krik. Okrene se i s užasom opazi velikog i posve golog Indijanca, kako je zamahnuo kijačom. Dijete prestrašeno vrisne i podbode konja, da umakne. No bilo je prekasno, jer se pojavi iza drveća više Indijanaca, koji svi navale na dječaka. Jedan ga svuče sa sedla, i tada nastane scena satanskog užasa.

Kad je poslije nekoliko časaka došlo na to mjesto nekoliko radnika, jer su čuli dječakovo zapomaganje, vidjeli su samo krvlju obliveno mrtvo Franciscovo tijelo; sve su mu kosti

bile polomljene. Kraj njega je ležalo četrnaest toljaga, to jest znak, da je u tom napadu učestvovalo četrnaest Šavanta. Po njihovu naime vjerovanju nije ubojica čovjek, nego oružje. Zato oni ostavljaju svoje oružje nakon izvršena čina, jer im tako ostaje savjest čista.

Ovdje je Rajmundon zastao, a njegov se pogled gubio u neizvjesnost, kao da je duboko zaronio u gorko sjećanje. Svi smo šutjeli.

»A onda?« zapita netko. »Kad ste čuli za umorstvo, što ste učinili?« To smo pitanje svi očekivali, jer je upravo lebdjelo u zraku.

»Obavijestili smo telegramom policiju u Guiabai o događaju i pitali, bi li ona poslala kaznenu ekspediciju. Ako to ne može, da li bismo je mi sami smjeli organizirati.«

Odgovor je stigao još istog dana. Drugog jutra pošao je u prašumu Rajmundon, njegov brat i još 18 ljudi, oboružani karabinkama i sa 2000 metaka. Slijedili su tragove Indijanaca kroz šumu i polje. Bez prestanka su progonili Indijance ovi ljudi vođeni osvetom, no razmak kao da se nije smanjivao. Da je kaznena ekspedicija imala natovarene konje, ne bi mogla preko rijeke i kroz prašumski gustik napredovati tako brzo kao Indijanci. No odlučnost ljudi nije jenjavala i oni su probijali put tjerani strastvenom željom za osvetom izbezumljenog oca.

Naveče dvadesetoga dana opaze konačno u daljini crvenkasti odraz vatre na nebu. Oprezno su se približavali i naišli na veliko selo sa oko 150 slamnatih koliba, zvanih »malokas«. Bile su polukružno građene i visoke od 6 do 8 metara, a imale su mali ulaz. Kolibe su bile poređane u krugu, a u sredini se dizala još veća koliba. Plamen, koji je gorio na sredini toga prostora između koliba, osvjetljavao je scenu, i mogla su se točno raspoznati gola, brončana tijela Indijanaca. Ljudi kaznene ekspedicije nisu te noći izlazili iz svoga skloništa, nego su ostali sakriveni u guštari. Malo su spavali, jer je saznanje, da su ubojice konačno dostignute, bilo i suviše uzbudljivo. Noć im je sporo prolazila.

Jedva je počelo svanjivati, kad su se ljudi počeli spremati za napadaj. Nabili su puške i došuljali se do sela, gdje je vladao potpun mir. Uskoro jedan hitac razbije tišinu. Iz svojih koliba zbunjeno izlete smeđi ljudi, žene i djeca i počnu se zaprepašteno komešati, ne znajući, što bi.

Kad je prostor nasred sela bio pun ljudstva, počeli su progonitelji pucati, koliko je tko mogao. Pucnjava je neprekidno odjekivala. Za jedne kratke stanke začuje Rajmundon, kako je neka žena uzviknula na portugalskom jeziku: »Vi zli ljudi. Zašto nas ubijate, kad vam nismo ništa učinili?«

Kad su zašutile puške, nije još bila ugašena žeđ za osvetom. Goruće palmine listove bacali su na kolibe, koje su se u nekoliko trenutaka pretvorile u ogromne baklje...

Stari je gonič opet zašutio. U sjaju vatre vidio sam, kako se znoji njegovo čelo. On je još jednom proživljavao ono, što se zbilo, kad je gorio od osvete.

»Koliko ste Indijanaca ubili?« zapitao sam ga.

»Ubili? Nikoga. Mi smo im samo dali opomenu, takoreći sat pouke o pristojnom vladanju...« I pri tome je Rajmundon oštro pogledao, dok je oko njegovih usana lebdio podrugljiv posmijeh.

Najbolja veza, koja je dosad bila uspostavljena s Indijancima, bilo je djelo nekog katoličkog svećenika u mjestu Sao José de Araguaia.

»Svako ga je zvao „dječji otac”, kako mi je pričao moj djed«, započeo je svoje pričanje neki radnik. »Nitko nije znao njegovo pravo ime. Znalo se samo, da je inozemac i da nije nikad jeo farinhu.«

Farinhom nazivaju u cijeloj Centralnoj Braziliji brašno mandioke, koje često nadomješta kruh. Činjenica, da »dječji otac« to nije volio, izazivala je veću pažnju nego njegovo potpuno nepoznavanje portugalskog jezika.

Taj se, dakle, otac nastanio na desnoj obali Aragvaje, upravo nasuprot Šavantima. Katkad je sa svojim ljudima prelazio rijeku i na konju pokušao ući u trag Indijancima. Prigodice bi nabasao na manje skupine, koje bi sate i sate slijedio, dok ne bi našao djecu, koju su Indijanci uslijed premorenosti ostavili. Tu je djecu nosio u svoj logor.

Tamo je uredio školu, gdje je svoje male zarobljenike veoma savjesno poučavao, ali se i brinuo, da ne bi pobjegli. Na svojim redovitim i ne uvijek neopasnim putovanjima sabrao je »dječji otac« znatan broj mladih divljaka. Oni su se konačno pomirili s tim, da prime civilizaciju i kršćanstvo. Kad su mladi Šavanti narasli, sklapali su brakove s bijelcima, koji su živjeli u istom naselju.

Ove Šavante, koji su bili krvnom vezom povezani s bijelcima, često su pozivali u lov njihovi rođaci, koji su živjeli u prašumi. Išli su preko rijeke, odložili svoje haljine i preobrazili se opet u divljake. Ne razlikujući se ni po čemu od svojih suplemenika, prolazili su cijelim krajem, ali su se uvijek vraćali u Sao José, donoseći sa sobom često veliku lovinu. Ako bi se u Sao Joséu slavio kakav blagdan, pozvali bi obraćeni Indijanci svoje ljude, koji su tada donosili »dječjem ocu« mnogo darova. Događalo se, da je po odlasku gostiju nestalo poneko dijete, koje bi poveli sa sobom.

To djelo poduzetnog oca bila je dobra odskočna daska za daljnju suradnju sa Šavantima. No to se nažalost nije nastavilo, nego je prestalo onoga dana, kad je »dječji otac«, prijatelj i zaštitnik Indijanaca, zaklopio zauvijek svoje oči. Od toga trenutka nitko se više nije brinuo za njegove ideje.

Danas jedva da je ostalo traga njegove djelatnosti. Tu i tamo tvrdi pokoji putnik, da je vidio na lijevoj obali Aragvaje, gdje stanuju Šavanti, nekog bijelog muškarca ili ženu, koji govore portugalski, ili je navodno vidio poneko drvo, očito oboreno sjekirom.

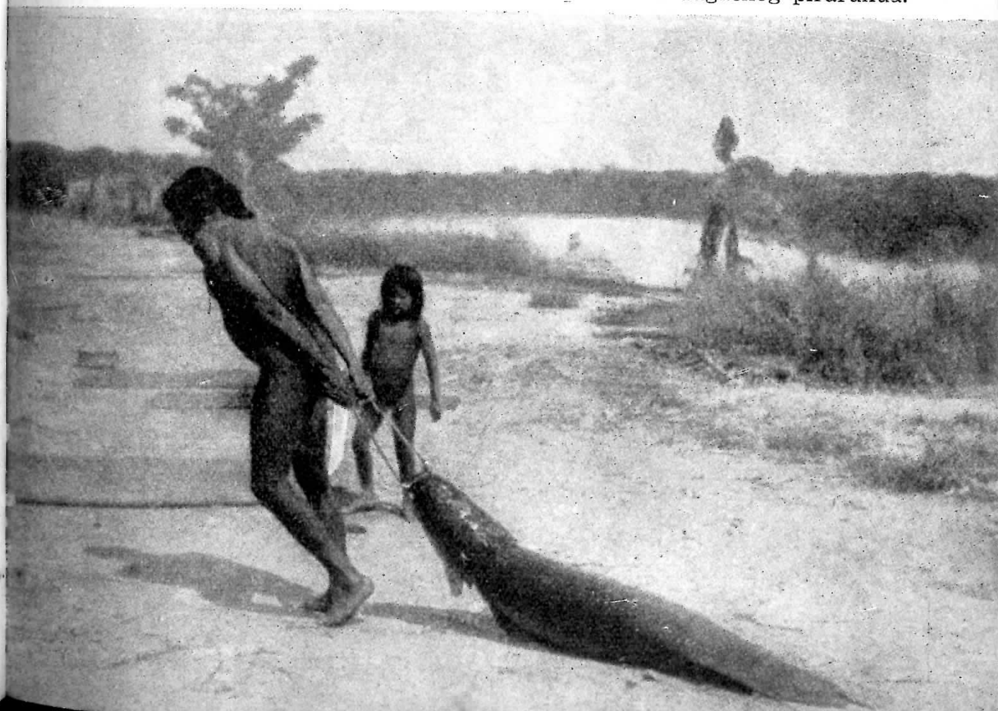
Na desnoj obali nalaze se mjestimice mestici s uskim očima i sjajnom crnom kosom, što odaje nedaleko indijansko porijeklo. To je sve.

Sada oko zbliženja s Indijancima nastoji predstraža Službe za zaštitu Indijanaca, koja se smjestila na ušću rijeke Pindaibe u Rio das Mortes. Osoblje te organizacije sagradilo je tamo kuću na strateški pogodnom mjestu, okruženu povećom čistinom, da bi bili osigurani od iznenađenja. Jedamput na nedjelju idu ljudi postaje preko rijeke i ostavljaju darove u kolibi, koja je jednom već služila dru. Pimentelu Barbosi i njegovim drugovima kao stan.

Šavanti uzimaju darove i ostavljaju strelice, lukove i kijače. Budući da osjećaju, kako je ta koliba za njih korisna, čiste je, krče guštaru i grmlje oko nje, da bi bijelci opet uskoro došli.

Više puta su došli Šavanti preko rijeke i ponijeli iz nasada mandioke, koliko su mogli nositi. Nato je osoblje stvorilo nasad s druge strane rijeke, da ga prepusti Indijancima i da im ujedno pokaže prijateljske namjere. No promašili su cilj. Divljaci su opet došli i napali postajnu plantažu, a da onu, koja je njima prepuštena, nisu ni taknuli. Nepovjerljivi, kakvi

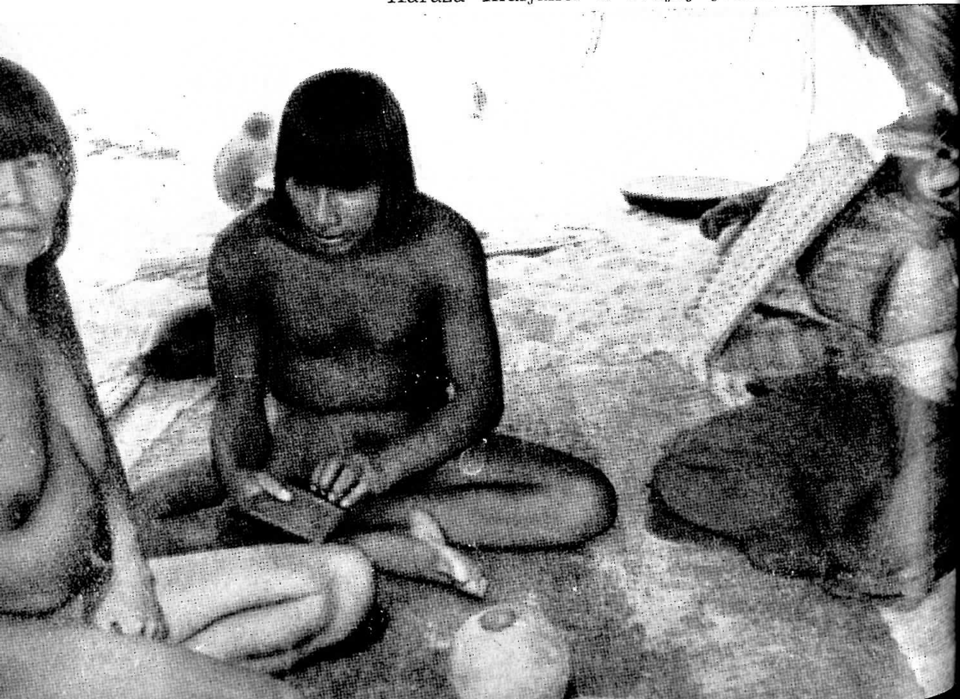

Marija se ne da zastrašiti od krokodila.

Mašimani vuku kući dva i po metra dugačkog pirarukua.

Za Indijance je bojadisanje isto, što i odjeća za bijelce.

Karaža Indijanci u svojoj jednostavnoj kolibi.

jesu, sigurno su mislili, da za njih uređena plantaža rodi otrovnim plodovima, jer ni sami bijelci nisu s nje nikada jeli.

U toj posadi na Pindaibi radio je neki mulat, kojemu je uspjelo da se neposredno sporazumi sa Šavantima i da s njima uspostavi zamjenu robe. Radi toga je uvijek išao kanojom na određeno mjesto na obalu. Kad sam tu vijest čuo od Antonija de Arude, rudnika iz posade, odmah sam osjetio, da sam se znatno primaknuo svome cilju. Ipak, uvijek treba biti oprezan, jer Indijanci vole iznenađenja. Kad je ova knjiga trebala ići u tisak, dobio sam vijesti iz Brazilije, da je upravitelju one posade uspjelo uspostaviti prijateljski saobraćaj sa 500 Šavanata. Vlasti se nadaju, da će to konačno završiti borbu između bijelaca i Šavanata.

Šavanti su izrazito loši brodari i upotrebljavaju svoje primitivne splavi samo kada hoće prijeći rijeku, a nikada njome ne plove. Oni ne poznaju vesla, nego tjeraju rukama svoje krhko vozilo. Čudno je, da ti Indijanci nisu ništa naučili od svojih susjeda Karaža, koji su odlični veslači i imaju razvijenu tehniku. Kad Šavanti zaplijene koji karaški čamac, pokolju svu posadu, a čamac natovare kamenjem i potope u rijeci.

Kod već spomenute posade našli smo jednog dana dobro sagrađenu šavantsku splav. Radilo se o krhkom vozilu, promjera oko dva metra, načinjenom iz lišća palme buriti, koje je bilo u više slojeva složeno jedno preko drugog do debljine od osamdeset centimetara. Oko pola metra visoki rub bio je načinjen iz granja. Čini se, da je to bila splav za otpremanje cijele obitelji.

Šavanti su bili prvi put fotografirani, kad je kapetan Basilio letio preko njihovih sela i dosta duboko zašao u unutrašnjost.

Izdaleka se već moglo prepoznati u šumi naselje sa svojih dvanaestak koliba, koje su sve stajale u krugu. U sredini je bila još veća koliba, vjerojatno skladište oružja. Pred kolibama se opažalo ravno natkrovlje, na stupovima visokim oko dva metra, a služilo je za sušenje i čuvanje živežnih namirnica.

Kroz malena vrata odmah su izletjeli Indijanci. Dok su majke sakupile svoju djecu i iščezle u šumu, da se zaštite od nepoznate opasnosti, zgrabili su muškarci odlučno i bez predomišljanja strelice i luk i započeli odapinjati u veliku

pticu. I doista je u krilu aparata ostalo zabodeno nekoliko strelica. Drugi su opet Indijanci zamahivali i bacali svoje kijače u zrak, nadajući se da će oboriti aparat. Bila je to krasna slika: lijepo građeni, smeđi muškarci, potpuno nagi, u neustrašivoj navali na novog, nepoznatog neprijatelja. Svaki pojedini divljak djelovao je kao prethistorijski čovjek, koji se nekim čudom pojavio u polovici 20. stoljeća. U isto je vrijeme bilo neobično promatrati taj kontrast: na jednoj strani ljudi kao iz kamenog doba, a na drugoj ovi današnji, koji su čudom tehničkog napretka udobno letjeli iznad divljaka.

Ne znam, što su Indijanci u tom času mislili. Možda uopće nisu znali, da tom ogromnom pticom upravlja ruka bijelca, nego su držali, ako je uhvate, da ptica mora imati mnogo mesa. No to također nije važno. Mi želimo samo utvrditi, da kod tih ljudi nije bilo ni časka zbunjenosti ili neodlučnosti. Odvažno su prihvatili svoje oružje i navalili na novog nepoznatog protivnika. Kako mora dakle da je velika borbenost, srčanost i osjećaj slobode kod te smeđe djece prašume, kad oni tako odlučno nastupaju protiv neprijatelja, ma tko taj bio, koji im hoće oduzeti njihovu zemlju, njihovu vodu ili njihovo nebo.

TAJNA OKO PUKOVNIKA FAWCETTA

Događaj, o kojem mi svi znamo neke pojedinosti i koji je u svijetu svratio veliku pozornost, jest tajanstveni nestanak engleskog istraživača pukovnika Fercy H. Fawcetta, njegova sina Jacka i pratioca Rimmela. Bilo je to godine 1925., kad se u vezi s tom okolnošću počelo po prvi put naveliko pisati o Matto Grossu. Ime Matto Grosso prolazilo je kroz sve telegrafske linije, bilo je preuzeto od svih novinskih agencija i pojavilo se na prvim stranama najvećih novina, koje su obavještavale o neobičnoj ekspediciji k Šavantima u Centralnoj Braziliji. Tada je oblast Matto Grossa postala pojam za civilizirani svijet i otada je taj teritorij zauvijek ostao povezan uz ime engleskog istraživača.

Za volju istine valja priznati, da nestanak Fawcetta nije ni tajanstveniji ni neprirodniji od nestanka stotine ljudi prije njega — većinom lovaca na robove, tražitelja zlata i dijamanata. Isto su tako nestali netragom deseci ljudi iza njega, koji su htjeli ili doći u dodir s Indijancima ili »pronaći i

dovesti pukovnika Fawcetta«. Zaista, njegov slučaj ni po čemu nije zanimljiviji od ostalih. No on je bio član Britanskog kraljevskog društva, a sanja, za kojom je tragao, fantastičnija je od ideje, koja je pokretala ostale ljude, to jest, da se usude u zeleni pakao. Fawcettova je ideja bila, da se na dvanaestom stupnju južne širine, između Xingua i Rio das Mortesa nalazio prije petnaest tisućljeća niz otoka s bogatim gradovima. Oni su pripadali prvoj velikoj kulturnoj epohi čovječanstva, legendarnoj Atlantidi, koja je morala potonuti pri velikom potresu.

Možda je nestankom Fawcetta propalo i najveće i najzanimljivije otkriće ovoga stoljeća. Mi naravno ne možemo o toj mogućnosti govoriti. Znamo samo to, da je Geografsko društvo stavilo u pokret sve poluge, da pošalje u ono područje novinske izvjestitelje i pustolove svih narodnosti. Kao mamac služila je usporedba s velebnim podvigom Stanleya, kad je ovaj, prkoseći tisućama opasnosti, pronašao Livingstona u srcu Afrike.

Bilo je više od tuceta ekspedicija, koje su pošle tražiti pukovnika Fawcetta u Matto Grosso ili su bar išle pod tom izlikom. I tko zna, dokle bi se to nastavljalo.

Ne želim ovdje navoditi pojedinosti o tim ekspedicijama, ni izlagati liste njihovih članova. Dosta je, ako se spomene, da se sve te ekspedicije mogu podijeliti u dvije grupe: prvoj pripadaju oni, koji su stvarno pošli tragovima engleskih istraživača, u dubinu prašume, proživljavajući iste opasnosti kao i oni — a konačno su dijelili i Fawcettovu sudbinu: nestali su kao da ih je zemlja progutala. Drugi su došli do Cuaiabae ili Diamantine ili do nekog drugog manje više civiliziranog mjesta na rubu prašume i odatle se vratili uslijed obeshrabrenosti ili neodlučnosti. Ovi posljednji mogu se opet podijeliti u dvije podvrste. Jedni su bili svijesni nemogućnosti pothvata ili su shvatili, da nisu dorasli naporima i časno su priznali neuspjeh svoga nastojanja. Drugi, kojima se to isto desilo, služili su se svom mogućom propagandom i ozbiljno su se poslužili svojom fantazijom. Tako su neki tobože vidjeli istraživača Fawcetta zdravog i veselog, gdje živi među Šavantima kao plemenski poglavica. Drugima je uspjelo, s mnogim darovima, privoljeti nekoga Indijanca Kalapala, da izjavi pred prijemnikom: »Ja sam ubio bijelog boga.« A bilo je i ljudi, koji su na temelju vijesti iz druge ruke pripovijedali,

da u plemenu Kaiapo žive 22 bijelca, a među njima da se nalazi i pukovnik Fawcett.

Bilo kako bilo, svaka od tih pripovijesti na neki je način romantična i mogla bi pružiti građu za zanimljiv roman. Šteta je samo, da su svi ti pripovjedači htjeli dati proizvodu svoje mašte žig istine. A publika, koja takve stvari vrlo rado čita, rado im vjeruje, kako god bile fantastične.

Bilo bi vrlo teško, čak nemoguće, točno reći, kako je završio pukovnik Fawcett. Nitko nije više vidio engleskog istraživača, ili bolje reći, nitko se nije uspio vratiti u civilizirani svijet, da donese vijest o njemu. Zato se može samo s obzirom na postojeće činjenice i uz isključenje mnogih pretjeravanja doći do jedne jedine prihvatljive teze.

Ja držim nemogućim, da je pukovnik Fawcett zarobljenik divljih Kaiapoa, koji žive sjeverno od Šavanta. Nije vjerojatna pretpostavka, da bi ga Kaiapoi mogli oteti Šavantima, s kojima često ratuju, ali rijetko pobjeđuju. Osim toga idu Indijanci sami u borbu. Svoje zarobljenike, bilo da ih smatraju svojim robovima bilo svojim poglavicama, drže uvijek daleko od neprijatelja. S druge strane nije logično i nije prihvatljivo, da bi šezdesetdvogodišnji Englez došao u onu oblast. Prvo, on nije htio dalje od 12. stupnja južne širine, a drugo, morao bi ići više od tisuću kilometara kroz šavantsko područje. Meni je bila sreća sklona, da dospijem s velikom ekspedicijom u tu oblast gotovo do Xingua, gdje su se tragovi one trojice ljudi konačno izgubili. Pažljivo sam promatrao tamošnje Indijance i usuđujem se tvrditi, da ne vjerujem u mogućnost sretnog prolaska kroz tu zonu.

Oni, koji su htjeli vidjeti Fawcetta kao šavantskog »bijelog boga«, temeljili su svoje mišljenje uglavnom na tvrdnji, da ti Indijanci razumiju portugalski jezik. Ništa nije neosnovanije od toga mišljenja: tko bi mogao vjerovati, da je nekadašnji oficir engleske armije donio divljacima portugalski jezik? Tko to tvrdi, ne poznaje engleski mentalitet, pogotovo ne izrazitog patriota, koji je kao svoje suputnike uzeo također dva Engleza. On je tamošnje stanovnike rijetko nešto molio, i to samo onda, kad mu nije preostalo ništa drugo. Osim toga Fawcett vrlo loše govori portugalski. Sjećam se slučaja, koji mi je jednom pričao neki suputnik imenom Mackintyre. Bio je došao u neko mjesto indijanskog plemena Tapirapea, gdje se već ranije pojavilo nekoliko bijelaca. Bio je vrlo iznenađen, kad je neočekivano čuo divljake, kako pjevaju neku škotsku pjesmu. Tek je kasnije saznao, da je tamo boravio jedan škotski misionar.

Nadalje je činjenica, da neki Šavanti znaju portugalski. To nije nimalo čudnovato, jer su imali često prilike da ga nauče. Već smo govorili o gradu Petra III., gdje su Šavanti mnogo godina živjeli s Portugalcima. Spomenuli smo i šezdeset Portugalaca, muškaraca i žena, koji su nakon krvoprolića kod rudnika Araes pobjegli u prašumu. Nije isključeno, da su se ti ljudi u toku vremena pomiješali sa Šavantima. A spomenuli smo i zanimljiv pokušaj »dječjeg oca«, kod koga su složno živjeli i bijelci i Šavanti, kao i to, da su Indijanci u toj prilici — a i inače — često znali ugrabiti neko dijete ili ženu, koji su naravno govorili portugalski. U svakom slučaju nisu mogli sinovi prašume bolje naučiti portugalski nego engleski od »bijelog boga«.

Da se razumijemo. Ja ne isključujem mogućnost, da je Fawcet bio indijanski poglavica do svoje normalne smrti. Danas bi on bio gotovo devedeset godina star. No samo hoću da ukažem na smjelost argumenata onih osoba, koje hoće da budu uvjerljive, a savršeno ne poznaju činjenice.

Vrlo je zanimljivo slijediti tragove toga Engleza. Oni vode do točke, gdje se sastaju dvije rijeke, Curisevu i Culuene, i stvaraju Xingu. Dotle se može jasno slijediti njegov put. Na jednom je mjestu ostavio svoju posjetnicu, na drugom pušku, a na posljednjoj točki pismenu vijest. Tamo su se izgubili tragovi i drugih ekspedicija. S obzirom na to može se dati samo jedno objašnjenje: ondje mora da postoji neka nesavladljiva zapreka. A upravo ondje počinje druga zona šavantskog područja, gdje također žive Indijanci Trumai i Sujai. Oni nisu ništa manje divlji od Šavanta. Nijedan bijelac nije dosad došao u ovu oblast, i tek je Roncador-Xingu ekspedicija postigla uspjeh. Divljaci su osujećivali svaki pokušaj manjih ekspedicija. Zašto bi onda trebalo vjerovati u neko čudo? Šavanti su ubili tolike bijelce i nisu imali razloga, da to jedamput ne učine.

Mitovi nisu nikada logični, i koliko se više protive zdravom razumu, toliko imaju više pristaša. Razne religije i postoje zahvaljujući upravo svome misticizmu. S obzirom na to, mogu i dalje ići ekspedicije u potragu za Fawcettom i uzbuđivati čitatelje novina, bilo nekom fantastičnom viješću iz prašume, ili opet viješću o nestanku vlastitih drugova.

Ne želim obeshrabriti buduće putnike-istraživače. Znam, da su smionost i želja za znanjem pozitivne vrednote u ljudskom životu, a izlika tražiti pukovnika Fawcetta može, kao i želja za pustolovinama, pobuditi ozbiljne studije o flori, fauni, običajima Indijanaca i t. d. A htio bih i upozoriti budućeg putnika: ako ekspedicija od dva, tri ili pet ljudi doista stigne na Xingu, gdje su se izgubili Fawcettovi tragovi, treba odande da se vrati i spozna, da nije preporučljivo daljnje prodiranje. Ili treba da unatoč tome dalje pođe i zauvijek iščezne, kao što se već mnogima desilo. Samo velika ekspedicija od dvadesetak ljudi, dobro oboružana i snabdjevena svakovrsnom hranom i darovima za Indijance, može se nadati, da će prodrijeti u onu oblast i opet se vratiti. A kad putnici dođu do izvjesne točke, još ću ih osim toga podsjetiti na povratak, jer ni taj napokon nije nevažan...

NA ŠAVANTSKOJ NJIVI

Idući dan bila je nedjelja. Osoblje je iskoristilo lijepo jutro, da pođe u lov. Dobro oboružana grupa pošla je u pravcu jezera. Imala je strogu zapovijed, da ne ide predaleko u prašumu i da se ne razdvaja. Svaka neopreznost može biti sudbonosna, jer su nas divljaci bez sumnje primijetili već odavno i mogli bi iskoristiti svaku prigodu za napadaj.

Borba, Vilasboas, upravitelj zaštitnog odjela, dva druga člana ekspedicije, Marija i ja konačno smo odjahali, a cilj našeg podviga bio je, da pronađemo pogodno mjesto za aerodrom. Taj je bio svakim danom sve potrebniji, jer je udaljenost od privremenog logora na Rio das Mortes bila sve veća, a snabdijevanje namirnicama kopnenim putem sve teže.

Našli smo pogodan teren, koji se činio kao stvoren za aerodrom. No terenski je vještak bio mišljenja, da se radi o isušenom jezeru, koje je osam mjeseci godišnje puno vode. Tako bi se to mjesto moglo iskorištavati samo kratko vrijeme. Pokazao nam je ptice močvarice i vodoravne crte na stablima, koje su pokazivale, dokle se voda obično penje za vrijeme kiše.

Jahali smo dalje, da bismo bolje upoznali okolinu. Došli smo do obronaka gorja Roncador, gdje smo našli položaj, odakle se otvarao dalek vidik. Dok su ostali zaostali i razgovarali o mogućnosti uzletišta, sjahao sam s konja, privezao ga o neko drvo i pošao do vrhunca. Popeo sam se bez teškoća.

Bez sumnje je ta glavica bila najviši vrh toga dijela gorja Roncador, oko 600 metara nadmorske visine. Uspon je vodio preko stijenja, a između kamenja rasla je suha i bodljikava vegetacija tropskog pustinjskog visočja. Bio sam ponosan stojeći na vrhunću, koji još nije prešla noga nijednoga bijelca. To je gorje manje poznato od Himalaje, ne zbog zapreka, koje je stvorila priroda, nego zbog divljaka.

Kad sam se vratio, već su pronašli prikladno mjesto te smo pošli kući. Iznenada odsiječe Vilasboas mačetom komadić kore nekog drveta i počne žvakati. Zapitao sam ga, da li mu kora dobro prija.

»Dobro? Probajte!« Dade mi komadić. Okusio sam ga i osjetio strašnu gorčinu. Mora da sam razvukao lice, jer su me svi pogledali i glasno se nasmijali.

»To je kininovac«, objasnio mi je Vilasboas. »Iz te kore dobiva se kinin. Mi smo se priučili, da je žvačemo, i tako se branimo protiv tropske groznice. Ima tu i drugih zanimljivih stvari. Poznajete li na primjer ovo drvo?« S tim riječima odjaši do velikog drveta bujne krošnje i isiječe iver. Pokaže mi ga, i vidjeh, da je ljubičastocrven, kao da je bio poliven crvenim vinom. Bio je još vlažan i bojio je ruke istom bojom.

»To je smiješno«, reče Marija, koja je pratila naš razgovor.

»No još je smješnije, da ime naše zemlje stoji u tijesnoj vezi s tim drvetom«, odvrati Vilasboas. »Prvi Portugalci, koji su došli na brazilsku obalu, vidjevši to drvo nazvali su ga svojim jezikom: brazilovo drvo, to jest drvo, koje ima boju žara. Kako je to drvo postalo važan izvozni artikl, nazvali su našu zemlju »Zemlja brazilovog drveta« ili jednostavno, Brazilija.«

Kad smo stigli u logor, bili su mladi ljudi upravo zaokupljeni vađenjem lovine iz torbi. Ubili su lijepog jelena, košutu, patku i neku pticu, koja izgleda kao tetrijeb, a zovu je »mutum«. Uskoro smo se častili odličnim jelenjim pečenjem, kad začusmo šum motora. To nam se činilo gotovo nevjerojatno, jer nismo očekivali avion. Ipak je šum bivao sve jasniji i mi potrčasmo na čistinu blizu logora, odakle se moglo pregledati široko područje. I doista: vidjeli smo u daljini iznad prašume malu točku, koja je naglo rasla. Bio je to mali crveni jednoplošnjak organizacije, kojim je upravljao pilot Gilberto, čije smo ime oduševljeno uzviknuli. On je mogao lako pronaći naš logor na kraju prosječenog puta. Dvaput je iznad nas opisao krug u znak pozdrava. Mogli smo jasno prepoznati pilota

i njegova pratioca Neila, koji su nam mahali. Tada su počeli padati i paketi, koje je Gilberto spretno bacao, dok je izvodio krugove. Sadržavali su šatore, živežne namirnice, pisma i novine. Osoblje je bilo oduševljeno. Konačno je Gilberto izveo svoj posljednji krug, pozdravio je još jednom i iščezao u sivoplavičastoj maglici, koja uvijek lebdi nad prašumom.

Taj munjeviti posjet bio je događaj dana. Svi smo imali osjećaj naročite sigurnosti, iako smo se sve više udaljavali od civiliziranog svijeta.

Čitavo smo se popodne šalili i svi su obukli brižno čuvana odijela. Jedan je čak svezao kravatu, ali ju je uskoro morao skinuti, jer su ga suviše zadirkivali. Konačno se smirila opća uzbuđenost, i počeli smo opet čistiti puške ili plesti košare iz palminog lišća.

Drugog smo se jutra oprostili od mladih ljudi i vratili se u Rio das Mortes. Kako su taj put konji bili bez tereta, mogli smo jahati u galopu i nadali smo se stići na cilj još isti dan, a da nigdje ne prenoćimo. Opet smo prelazili rijeke, koje smo već poznavali. Preko nekih smo ponovo morali postaviti privremene mostove od stabala i palminog lišća, da bi se strme obale učinile prohodnijima, jer su se konji opirali.

Došli smo na rijeku, gdje se nalazila šavantska njiva.

»Možemo sad odjahati tamo,« reče Rajmundon, »ali polako i oprezno, jer Indijanci mogu biti u blizini«. Dobro smo razumjeli opomenu toga starog goniča i šavantskog »prijatelja«. Držali smo oružje u pripravnosti i pretvorili se u oko i uho. Gledali smo lijevo i desno, iza svakog drveta i žbuna, nema li štogod sumnjivo. No nismo otkrili ništa. Oko dvije stotine metara od staze otkrili smo indijansku kolibu, koja je služila kao sklonište. Pošto smo se još nekoliko puta na sve strane okrenuli radi sigurnosti, približili smo se jednoj strani otvorene kolibe. Vidjeli smo pet košara iz lišća palme buriti, koje su bile napunjene velikim i malim tikvama. Među njima je bila i jedna posve mala košara sa tri male tikve, koje su vjerojatno pripadale nekom šavantskom dječaku, čiji je otac divlji i nježan u isti mah.

Kad su ljudi iz ekspedicije prvi put otkrili ovu kolibu, reče Rajmundon, bile su košare upravo načinjene. Da bi Indijance učinili pristupačnijima, ostavili su malen dar, mačetu i zdjelicu i pričvrstili ih na dovratak. Nakon nekoliko dana vratili su se i našli predmete, gdje leže na zemlji. Indijanci ne samo da nisu primili darove nego nisu uzeli ni svoje vlastite stvari.

Štoviše, napustili su potpuno i kolibu i svoj nasad i uopće se više ne brinu za žetvu.

Rajmundon je mislio, da su Indijanci prezreli darove, što je vrlo vjerojatno. Možda su Šavanti vidjeli u mačeti znak rata i njihovo povlačenje samo je reagiranje na izazov. Ne bih htio postavljati nove teorije, želim samo ukazati na to, kako se izvjesno shvaćanje može posve izmijeniti, kad se dođe u bliži dodir s Indijancima.

Od kolibe je staza vodila do potoka, koji je veselo žuborio. Tamo je bio primitivan most, koji se sastojao iz jednog stabla. Iznad njega je metar visoko bila dugačka grana, koja je služila kao ograda. No to me nije najviše iznenadilo. Kod toga mosta bio je potok metar duboko iskopan, i obala s one strane obložena kamenjem. Bez sumnje smo imali pred sobom umjetno kupalište, gdje su se kupali divlji američki Indijanci. To me mjesto potaklo na razmišljanje.

Tridesetak metara od obale nalazio se nasad tikava. Bio je oko 20 metara širok i isto toliko dug. Nabrojili smo više od hiljadu tikava svih veličina. Lijehe su bile relativno uređene i oplijevljene, i opažala se ruka čovjeka. U blizini smo vidjeli i strukove pamuka.

Tim je bilo sigurno utvrđeno, da Šavanti nisu izraziti nomadi, kako se dosad pretpostavljalo. Ekspedicija Roncador-Xingu mogla je ustanoviti, da Šavanti imaju dobro građena naselja, gdje stanuju pola godine, a drugu polovicu provode u lovu na divljač, kornjačina jaja i plodove. Sad se može nadopuniti slika o njihovu životu, to jest, da se bave zemljoradnjom, iako na posve primitivan način.

Uzeo sam od svega zanimljivoga po jedan komad. Našao sam i jedan okresani kamen, koji je, čini se, bio primitivna sjekira divljaka. Tada smo se vratili, a da ništa više nismo taknuli. U oštrom galopu stigli smo prije samog sumraka u logor.

Na naše dozivanje, došao nam je ususret čamac i prevezao nas na drugu obalu. Tamo su nas čekali jednostavni kreveti, no nakon dugog, zamornog jahanja činili su nam se najveća raskoš. Nije nas više zanimalo zrikanje zrikavaca. Jedva smo primijetili krasan miris orhideja. Nismo se obazirali ni na šuškanje u zidovima naše kolibe, koje je moglo potjecati od zmije ili škorpiona. Nismo pazili više na lepršanje šišmiša, koji su letjeli gotovo iznad naših lica i ozivali se nježno pijučući. Ništa nam više nije bilo važno, jer je Morfej tražio svoje pravo.

ČEKAMO NA ČAMAC

Odlučili smo ostaviti ovo područje i poći više na sjever, oko tisuću kilometara uzvodno po Aragvaji, da dođemo do Otoka banana. Da ne nosimo suvišne stvari, ispitali smo još jednom pomno svoj prtljag. Dva kovčega i jedan šator ostavili smo u logoru Rio das Mortes, da ih uzmemo pri povratku, isto kao što smo ostavili dva kovčega s haljinama i odijelima u Rio de Janeiru.

Odletjeli smo avionom u Aragarcas. Kako je motorni čamac, koji vozi nizvodno, bio već pretovaren, morali smo čekati na drugu zgodu. Međutim smo se smjestili u kući dra Estillaca, savjesnog liječnika i kulturnog čovjeka, čija je žena bila medicinska sestra. Uskoro smo postali dobri prijatelji. Popodne smo provodili u živahnoj zabavi, a naveče sam poučavao gospođu Ondinu crtanje i slikanje.

Jednog dana došao je iz Rio de Janeira mladi liječnik dr. Lobo, da proučava neke karakteristične bolesti toga kraja. Pri tome nas je u toku vremena upozorio na razne zanimljivosti.

Već smo vidjeli neke ljude s gušom, no tek nam je dr. Lobo objasnio, kako velik procent ljudi ovdje boluje od te bolesti. Uzrok joj je nedostatak joda u vodi. Pričao nam je na lako shvatljiv način, kako ta endemična bolest nastupa kao posljedica povećanja štitnjače, koja oduzima tijelu sekret, koji sadržava jod. Nedostatno lučenje joda dovodi do stvaranja guše. Kao dosad najbolji lijek, koji se ne može primijeniti u svim slučajevima, kao ni u kompliciranim, jest pojačano uzimanje joda. Taj djeluje najuspješnije pomiješan s kuhinjskom soli. To je prokušani način, koji se s mnogo uspjeha primjenjuje u Švicarskoj. Dr. Lobo se nadao, da će se ta metoda uvesti i u Braziliji.

Jednog dana osjetila je Marija jake bolove u šiji i leđima. Nakon nekoliko pregleda složili su se liječnici, da trpi od posljedice nedostatka vitamina B_1. Dali su joj nekoliko injekcija i tableta toga vitamina, i uskoro je ozdravila.

Bolest je bila avitaminoza, od koje također mnogo pate stanovnici toga kraja. Oni nemaju raznoliku hranu. Imali smo prilike vidjeti u bolnici nekog bolesnika, kojem je bilo tako loše, da je gotovo umro. Jedva se micao, a hranu nije mogao gristi, nego je samo gutao. To je bio neki veleposjednik. Imao je stotinu goveda i mogao je sebi priuštiti, da bude prevezen

u Cuaiabau, gdje je htio potražiti nekog nadriliječnika. Za njegovu volovsku zapregu bilo je za taj put od 500 kilometara potrebno toliko vremena, da mu se putem činilo, da dolazi kraj, te se vratio. Tako je došao u ruke pravim liječnicima.

Uzrok njegove bolesti bila je loša ishrana, što čovjek jedva može vjerovati. Stanovnici unutrašnje Brazilije ne jedu gotovo nikada povrće ni voće, ne piju mlijeko i jedu malo svježeg mesa. Njihov jelovnik sastoji se gotovo isključivo od riže, graha i suhog mesa, što ima za ljude tako malo potrebnih vitamina. Da je taj veleposjednik svakih 14 dana dao zaklati jednog vola i jeo njegova jetra — koja ljudi u Sertau bacaju psima — ne bi tako obolio.

Već smo u predgrađima Rio de Janeira vidjeli neke osobe, koje su nosile cipele samo na jednoj nozi. Kad smo o tome pitali naše tamošnje prijatelje, bili su u nedoumici, jer nisu o tome nikada razmišljali. No nama je taj običaj neprestano zapinjao za oči.

Što smo više zalazili u unutrašnjost, sve smo više ljudi vidjeli s tim načinom obuvanja. Ovdje u Aragarcasu, četvoro od desetoro školske djece nosi samo jednu cipelu. Noseći tako svakog dana drugu cipelu, udvostručuju svoju obuću. Taj rđavi običaj proizlazi iz ekonomskih uzroka, a donosi za sobom bolest, koja je ovdje vrlo raširena: verminosis. Sastoji se u tome, da neki crv dospije u crijeva djeteta, koje hoda boso, u crijevima se razmnoži i trbuh jako natekne.

Dr. Estillac nam je pričao, da dijete ide preko polja, gdje leži smeće i druga nečist — dosad ima vrlo malo higijene u mjestima unutrašnje Brazilije — i maleni crvić se zarije u nježnu dječju petu. Odatle dospije u krvotok, naseljuje se u raznim organima i konačno ostane u dvanaestercu. Tek sad su započeli borbu protiv te toliko raširene bolesti.

O svemu tome pričali smo s drom Lobom, dok smo ga pratili do neke kuće na obali rijeke. Tamo — kako nam je saopćio — ima mnogo komaraca, anofelesa, koji prenose žutu groznicu i malariju. U okolini Aragarcasa već su neke bare posuli pijeskom, našto insekti odmah nestanu.

Pošli smo do jedne veće bare. Pratilac liječnika uzeo je nešto vode i napunio boce različite veličine. Dr. Lobo nam je pritom objasnio, kako on postupa s uzročnicima bolesti, koji su jedva mikroskopski primjetljivi.

Nije bilo prvi put, da dr. Lobo ide u lov na moskite, i stanovnici su se već na njega naučili. Jedno popodne pričao

nam je činovnik F. B. C-a, major Reis, u prisutnosti doktora, anegdotu o njemu. Vozio se jednom u kanoju s jednim tražiteljem dijamanata, koji ga zapita:

»Poznajete li novoga liječnika, koji ovdje lovi moskite, stjenice i drugu gamad?«

»Poznam«, odgovori major.

»A što, dovraga, radi s tim?«

»Proučava život tih zareznika.«

»Ljudi pričaju«, nastavi ovaj, »da on sve to šalje u Rio de Janeiro i time zaslužuje novac. Dobiva li on za to mnogo novaca?«

»Meni se čini, ne mnogo«, odgovori major.

»No, to sam i mislio. Konačno, ipak se ne može postati bogat prodajom komaraca!« uzvikne kopač dijamanata.

Dani su prolazili, a mi smo postali već nestrpljivi. Nismo mogli dobiti nikakav čamac, ni kartu za kakav mali parobrod. Bilo je već doba suše i rijeka je opala, tako da je gotovo svaki riječni saobraćaj bio onemogućen.

Jedne večeri približi mi se u blagovaonici neki mladi čovjek, koji se činio prilično tajanstven. On mi reče, da ima plan, kako bi se moglo doći do sakrivenog blaga. Htio mi je ispričati slučaj i zamoliti me za savjet. Pristao sam. Naredne večeri započne svoju pripovijest Cid, tako se mladić zvao, a pripadao je osoblju zrakoplovnog uporišta Aragarcasa.

»Prije nekoliko godina«, započne, »sklopio sam prijateljstvo s jednim Sjeveroamerikancem. Posjećivali smo brazilske gradove. Jednog dana tako se razboli, da je trebalo da ga se smjesta operira. Prije operacije zovne me k sebi i reče:

»Dragi prijatelju, osim tebe nemam nijednog drugog prijatelja na svijetu. Ne znam, što mi se može sutra desiti. Da bih mogao mirno umrijeti, povjerit ću ti svoju najveću nadu i svoj najteži teret. Znam mjesto s ogromnim blagom, koje u posljednjim stoljećima nije vidio nijedan čovjek. Moja je vruća želja, da još jednom tamo odem, pa da svijet upozna još jednu tajnu. No dvojim, da ću to još jednom učiniti... Da to, što znam, ne padne opet u zaborav, htio bih ti ispričati...«

Primaknuo sam stolicu uz njegov krevet i napeto sam slušao, da mi ne bi izmakla nijedna riječ starog prijatelja, koji je nastavio:

»Prije mnogo godina živio sam u Venezueli, gdje sam radio na cestogradnji. Jednog dana pošao sam s prijateljem u skitnju. Prošao sam kroz cijelu Kolumbiju i došao skoro u Peruansku prašumu. Tamo možda prije mene još nije bio nijedan bijelac. Bio sam sâm i živio sam od onoga, što mi je priroda pružala. Moja se odjeća već davno pretvorila u dronjke. Jedno popodne iznenadila me oluja u gorju i morao sam se zakloniti u neku malu pećinu. Tamo sam mokar i ozebao proveo cijelu noć.

Drugog jutra, kada je sunce izašlo, objesio sam svoju košulju, da se osuši. Pogledao sam bolje malu spilju, koja se nalazila između dvije stijene. Pričinilo mi se, kao da su to bila vrata načinjena od ljudske ruke. Još sam mislio, kako se priroda kojiput hirovito igra, kad osjetih, kako me otvor tajanstveno privlači. Konačno sam se poveo za svojim osjećajem i prodrmao jednu stijenu, koja se odmah pomaknula i otvorio se ulaz. Zaboravio sam na oprez, te uđem unutra. Pri tome sam morao rukama pred sobom pipati, jer je u hodniku bilo gotovo posve tamno. No uskoro postane odjednom hodnik širi. U dnu opazim veliku dvoranu, škrto osvijetljenu s nekoliko sunčanih zraka, koje su prodirale kroz nekoliko malih pukotina.

Morao sam najprije priviknuti oči na tamu. Tada sam malo po malo razaznavao figure i srce mi je počelo brže udarati. Na jednom kamenom stolu ležali su mnogi predmeti, među njima vrč visok oko pola metra. Približio sam se i primio ga u ruke. Bio je iz teške kovine, umjetnički izrađen. Dovukao sam ga do mjesta, gdje je bila jedna svijetla mrlja, i što sam ugledao? Sunčana se zraka ogledala u čistom zlatu. Ispitao sam i druge predmete. Kroz moje ruke, koje su uzbuđeno drhtale, prolazili su komadi zlata, lančići, naušnice, i drugo, što nisam mogao odmah prepoznati. Kraj stola su još stajale košare sa zlatnim predmetima.

No najviše je svratio na sebe moju pozornost red lutaka poređanih na daski. Brojio sam ih. Bilo ih je trinaest. I sve su imale ozbiljan, svečan izraz lica. Na drugoj je daski ležao leptir, prekrasne filigranske izrade. Kad sam ga uhvatio, omakne mi se iz ruke. No mjesto da padne na tlo, lepršao je polako prema dolje...

Vidio sam još mnogo stvari, koje sad ne mogu nabrajati. Sigurno je pak, da sam se našao u čudesnom svijetu sa blagom, koje je pripadalo drugim vremenima i drugoj kulturi.

Tada nisam mnogo znao o kulturi Inka, ali sam odmah pomislio: to mora da je skrovište čuvenog Inkinog blaga. Kasnije, kad sam čitao knjige o tom narodu, bio sam sigurniji, da sam vidio blago, koje su dosad uzalud tražili bezbrojni učenjaci i pustolovi.

Možeš sebi predstaviti, koliko mi je misli onog trenutka prolazilo glavom. Najprije sam htio ponijeti sa sobom košaru sa zlatom, s kojim sam mogao živjeti kao knez do kraja svoga života. No tada sam odbacio tu ideju. Mislio sam, ako budem previše sa sobom nosio, bit će moj povratak jako otežan. Osim toga mogao bih putem biti ubijen, ako tko ugleda moje blago. Tako sam došao do zaključka, da bi bilo najbolje, da sve ostavim na svom mjestu i da dođem poslije, bolje opremljen.

Uzeo sam sa sobom samo nekoliko manjih nakita, koji su me mogli učiniti materijalno nezavisnim. Svojoj sam ženi poklonio lijepi teški zlatni broš. Taj je broš privukao pažnju jednog vladinog činovnika, koji me prijavio. Bio sam preslušan i zatvoren. Konačno su me grozno mučili, da odam mjesto, gdje sam našao nakit. Ali ja sam zadržao tajnu za sebe.

Sada sam star i bolestan i ne znam, što će se sutra sa mnom dogoditi. Znam samo, da svoju želju ne ću više moći ostvariti. Ipak ne ću da ponesem tajnu sa sobom, ako je u knjizi života napisano, da ću sutra umrijeti. Predajem svoju tajnu u tvoje ruke. Da mogu, pomogao bih ti, da nađeš blago...«

Cid zastane, i vidio sam po njegovim očima, da su mu misli daleko. Nisam ga htio prekidati i čekao sam, da nastavi ispredati nit svoje pripovijesti.

»Operacija je uspjela i moj prijatelj nije umro. Ozdravio je i vidio sam, da ga opet zaokuplja njegov stari san. No ja sam već postao saučesnik, jer on više nije bio sam posjednik tajne, a osim toga, on mi je već predao plan.«

Cid mi pokaže arak papira sa crtama i znakovima, koji su bili označeni olovkom od nevješte ruke. Usporedio sam imena s vrlo dobrom kartom, koju sam imao, i jedva da sam našao išta sličnosti. No Cid je neprestano tvrdio, da karta točno označuje ne samo mjesto nego i zapreke na putu, kolibu, gdje se može opskrbiti živežnim namirnicama, mjesto, gdje bi se moralo potražiti nekog Indijanca za prijevoz preko rijeke, i još štošta drugo.

»Razumijem«, rekoh, »vi želite bezuvjetno doći na to mjesto.«

»Da. Dogovorio sam se sa svojim prijateljem, da se nađemo u Manaosu. Kad započne sezona kiša, on će doći tamo iz primorja, a ja iz unutrašnjosti. Svako ima uštedjeti novaca, koliko uzmogne. Ja sad privremeno radim kod F. B. C.-a. To ne će dugo trajati. Tražim već mogućnosti da pođem na sjever. Kad se budemo našli u Manaosu, vozit ćemo se uzvodno Amazonom do Iquitosa, a odande započinjemo svoj put.«

»Ako jedan od vas dvojice ne bude mogao doći u Manaos?«

»Čekat ćemo samo jedan mjesec. Ako jedan od nas ne dođe za to vrijeme, drugi će otići sâm i pronaći blago.«

Zapitao sam Cida, vjeruje li u starčevu priču. On mi reče, da Sjeveroamerikanac ne bi mogao izmisliti tako fantastičnu pripovijest. A, konačno, pričao mu je u trenutku, kad čovjek nije raspoložen za šalu. Obojica smo ostali sjediti zadubeni u misli. Dok su njegove boravile na nepoznatom mjestu u Peruu, koje je on jasno vidio, moje su htjele dokučiti i shvatiti osjećaj starog čovjeka, koji je uoči teške operacije izmislio fantastičnu priču, da bi ugrabio mir mladiću za sav njegov život. Ili se možda u tom trenutku odrekao dugo čuvane tajne? Tko zna? Duga svijetla brada pripovjedača davala mu je asketski izgled. Iznenada me upita:

»Kako vam se sviđa ta pripovijest?«

»Prilično je fantastična. Šta ćete napraviti?«

»Što prije otići odavde na sjever. Tada ću veslati uz Amazonu do toga mjesta na planu. Vi ste iskusan istraživač, što mi vi savjetujete?«

Trenutak sam oklijevao, na što Cid reče:

»Možete mi posve otvoreno reći, što mislite.«

»Onda ću vam dakle reći. Ako ponajprije mislite na zlato, koje biste možda mogli naći, iskreno vas savjetujem, da odmah odustanete od pothvata. Kladio bih se sa 90 prema 10, da ne ćete nikad ugledati Inkino blago. Naprotiv, ako osjećate želju za putovanjem i ne ćete biti vrlo razočarani, ako blago ne nađete; ako želite veslati rijekama i prijeći prašumu, ako želite upoznati planinske krajeve i ako se ne bojite divljaka, ako želite uživati trenutačna uzbuđenja, tada vam savjetujem, da ne oklijevate. Sigurno ćete upoznati lijep dio svijeta.«

»Imate pravo. Moj je slučaj ovaj posljednji. Toplo vam zahvaljujem na savjetu. No... mogućnost 10 prema 90 također je po mom ukusu.«

TREĆI DIO

Poteškoće na putu mogu nas pokolebati i vratiti, ili nas čine jačima i odlučnijima, da unatoč svemu izvojujemo pobjedu. Odluka je u našim rukama.

GOTOVO BRODOLOM

Konačno je došao dan, da se ukrcamo u čamac, koji je pripadao F. B. C.-u. Taj su čamac morali poslati u Sao Felix, tisuću kilometara nizvodno. Ondje je organizacija držala postaju, koja je u budućnosti morala postati uporište za opskrbu. Sad joj je valjalo poslati sredstva za život, pa im je naše putovanje dobro došlo. Posada broda sastojala se od tri veslača i kormilara, od kojih se nijedan nije razumio u svoj posao. Samo se jedan jedini od njih dosad uopće vozio na rijeci. Kad smo se oprostili od naših prijatelja, koji su nas otpratili do obale Araguaje, izgledi nisu bili sjajni, to manje, što ta rijeka ima mnogo brzaca i pješčanih sprudova, koji su dakako velika smetnja plovidbi.

Čamac je bio previše natovaren, a osim toga je propuštao vodu, tako da je trebalo neprekidno crpsti. Da nas nije voda sama nosila, jedva da bismo se makli s mjesta, tako su momci loše veslali. Za čitavo poslijepodne prešli smo jedva dvije legue, oko 12 kilometara.

Već u sumrak došli smo do jednog brzaca, te smo se morali držati obale. Kormilar, mladi Brazilac iz unutrašnjosti imenom Adonio, valjano se držao na svom mjestu. On je krmanio uvijek uz gusto obraslu obalu i spretno obilazio stabla, koja su ležala ispod same površine vode. Iznenada opazi, da naš čamac juri prema velikoj grani, koja se pružila iznad vode. On nas uzvikom opomene, mi se sagnemo, i grana je tek dotakla naša leđa. No on je, stojeći uspravno na krmi i upozoravajući nas na opasnost, zaboravio sebe, te ga

je grana udarila preko prsiju; pao je u vodu. Pritom se ipak jednom rukom prihvatio za granu, dok je u drugoj držao kormilo, koje je bio istrgnuo za vrijeme pada. Dok je tako visio, sigurno bi nas njegov položaj natjerao na smijeh, da se nismo nalazili u opasnosti. Visio je s nogama u vodi i morao se, htio ne htio, pustiti u vodu, a nije smio izgubiti kormilo, bez kojega ne bismo mogli produžiti putovanje. Za to je vrijeme plesao naš čamac na valovima kao orahova ljuska.

»Veslajte prema obali!« poviče Adonio momcima, koji su bili začuđeni i bespomoćni, gledajući njega, kako pada u vodu. Jednom je rukom plivao, dok iz druge nije ispuštao kormilo. Za nekoliko minuta pristali smo uz obalu, dok je naš vrijedni kormilar izlazio iz vode, mokar kao miš. Popravili smo kormilo s pomoću nekog kamena i nastavili vožnju.

Naveče smo se konačno usidrili, skuhali grah sa suhim mesom, a usto pili čaj od narančine kore. Ispod nekoliko gustih drveta napravili smo ležaje, a šatorsko nas je krilo štitilo od noćne rose.

Ništa nije narušavalo naš mir. Oko 7 sati ujutro bili smo opet kod vesala. Jutro je bilo lijepo i činilo se, da će momci veslati s više oduševljenja nego dan ranije. No moja je radost bila kratkotrajna, jer smo nakon jednog sata opet začuli šum brzaca. Što smo se više približavali, bivali smo sve nemirniji. Nismo znali, kako ćemo se držati. Dok se tako nismo usuđivali stvoriti neku odluku, pojuri naš čamac brzo naprijed. Vidjeli smo se već u vrtlogu, gdje voda kao da je ključala i šumila velikom snagom preko kamenja i stijenja. Kormilar je htio izbjeći najvećem valu, ali mu to nije uspjelo, jer nije poznavao mjesto. Malo zatim naleti naš čamac na neki veliki kamen, ostane najprije nepomičan, ali uslijed jakog pritiska okrene se oko samog sebe, dok sa strane ne dođe novi veliki val i gotovo ga prevrne. Toga časa nestane prtljaga jednog veslača, a i ostalo bi pošlo istim putem, da ga još u posljednjem trenutku nismo uspjeli uhvatiti. Uslijed sudara olabavilo je nekoliko dasaka, tako da je voda ulazila u čamac i odozdo. Skočili smo u vodu, da spasimo čamac od potpunog potapanja. Samo je Marija ostala u čamcu i počela s vjedrom izbacivati vodu. Naprezali smo se u borbi sa strujom, koja je derala.

Konačno smo uz krajnji napor uspjeli da čamac postavimo uzduž, tako da su valovi opet udarali u krmu. Nismo još znali,

kako ćemo izaći iz tog položaja. Iznenada smo opazili neki kanoj, koji je išao pravo k nama, da nam pomogne. U njemu su sjedila dva ribara. Uputili su nas, kako ćemo sa čamcem stići do mirnijeg mjesta. Jedan nam je ribar pružio kovčeg, koji je bio otplivao. Zahvalili smo im se i nagradili ih s nekoliko banknota.

Najzad smo opet zauzeli svoja mjesta u čamcu, mokri do pasa, ali preko svake mjere zadovoljni. Oplovili smo brzac, koji se s nama bio nemilo poigrao, i ponovo nas je dalje nosio mirni tok rijeke. Daleko na istoku primijetio sam lijepi, bijeli oblak, što je nalikovao na svježe oprani pamuk. Iza njega je bilo sunce, koje je rasipalo svoje zrake u obliku lepeze, tako te se činilo, da je čitavo nebo posuto zlatnom prašinom. Prizor je bio tako veličanstven, da me je ispunio mirom i osjećajem velike sreće.

No svi moji pratioci nisu, čini se, dijelili sa mnom raspoloženje. Opazio sam to nakon dva sata, kad smo pristali uz obalu, da priredimo ručak. Dezertirala su dva veslača, oba mulata. Ostavili su nas, jer rekoše, da se ne žele utopiti. Nismo ih pokušali zadržavati, jer kako su bili plašljive prirode, bio bi svaki nagovor uzaludan. I njima samima nije bilo ugodno, jer su otišli od nas oborene glave i bez pozdrava.

ARAGUAJA, PRIJATELJ I NEPRIJATELJ

Opet smo ušli u čamac. Ja sam sada preuzeo kormilo. To je bilo za mene nešto novo, ali sam se brzo privikao. Neki nas je čovjek iz kolibe na obali, kraj koje smo prolazili, upozorio, da su blizu nova dva praga u riječnom koritu. Drugi je vrlo opasan i ne može ga se prijeći bez kormilara, koji poznaje »kanal«.

Oko tri sata poslije podne stigli smo do mjesta, gdje se rijeka sužavala i prolaz se kroz kamenje i vrtloge činio nemogućim. Izašli smo na obalu. Adonio i ja pošli smo kao izviđači, da pronađemo mogućnost, kako bismo sretno izbjegli novoj katarakti. Zašli smo u gustu šikaru i, krčeći put mačetom, došli do prilično širokog potoka, koji je trebalo da prijeđemo. Odsjekao sam podeblju jaku granu i iskoristio je kao motku za skakanje. Tako sam se našao na drugoj strani potoka.

»Hajde, učini i ti tako!« uzviknuo sam Adoniju. No on se nije dao nagovoriti, nego je pošao dalje i nekako prešao. Kroz gustik smo izbili na obalu rijeke, odakle se mogao pregledati cijeli brzac. Promatrali smo pažljivo divlju vodu i ustanovili, da postoji samo jedna mogućnost: provesti čamac iza jedne stijene tik uz obalu, tada naglo zaokrenuti uz rijeku, proći kroz tjesnac, ne prepustiti se struji, nego prijeći preko vrtloga i opet se vratiti k obali. Ako jedan od tih manevara loše izvedemo, mogli bismo se sraziti sa stijenom; čamac bi u tom slučaju otišao u paramparčad.

Istom smo se stazom vratili k posadi. Održali smo ratno vijeće i započeli vožnju, no struja nas je odmah zanijela. Bili su to zaista uzbudljivi trenuci. Držao sam kormilo potpuno miran. Sva moja pažnja ostala je usredotočena na naš podvig.

Dva momka i Marija veslali su što su brže mogli, no bujica je bila jača nego što smo bili pretpostavili, te je pritisnula lijevi bok čamca. Čamac je poletio vrtoglavom brzinom prema nekom kamenu, koji je stršio iz vode.

Tri su veslača veslala zdušno i složno. Prošli smo tik uz stijenu, a da je se nismo dotakli. Momci su se pobjedonosno osvrtali, no ja sam viknuo: »Još veslati! Još je opasno!«

Nisam pretjerivao. Divlji vrtlozi umalo što nam nisu povukli čamac u dubinu. Konačno je i to sretno prošlo, i opet nas je nosila lagana struja, te se nismo morali više brinuti za pravac.

Momci su savijali cigarete od duhana, koga zovu »duhansko uže«, jer se prodaje na metre. Pušač odreže centimetar toga duhana, usitni ga i valja među dlanovima, a zatim zavije u list. Ta se posve primitivna cigareta ne bi mogla pušiti, kad bi se palila žigicama. Naši su veslači dolazili do vatre kao i ostalo stanovništvo unutrašnje Brazilije: kremenom su udarali u komad čelika ili željeza, iskru su uhvatili na gubu, koja se sastoji od neke vrste suhe gljive.

Adonio me upravo upućivao u tu umjetnost, dok su se ostali zabavljali na moj račun. Najednom se naš čamac potrese od snažnog udarca, da smo svi popadali sa svojih sjedišta. Naletjeli smo na pješčani sprud. Pokušali smo se osloboditi uz pomoć vesala, ali su ona ostala zabodena u pijesku.

Zatim je Adonio pokušao sa svojom »zingom«, debelom motkom, dugom oko četiri metra, kojima se ljudi u unutrašnjosti služe ploveći rijekom. Snažno se njome odupirao o dno, ali uzalud. Nije bilo drugog izlaza, nego smo opet skočili u vodu i zajedničkim snagama gurali čamac naprijed, sve dok nismo došli u nešto dublju vodu. Nakon jednog sata truda nastavili smo put na uobičajeni način.

To nam se idućih dana često dešavalo, dok nismo malo po malo upoznali tajne i pravila vožnje. Na rijekama, a također i na Araguaji, ravna je obala uvijek na izbočenoj strani, a strma na ugnutoj. Voda je tamo uvijek dublja. Otada smo se neprestano držali te strane. To nas je prisiljavalo na krivudanja, ali smo na taj način obično izbjegli nasjedanju na pješčanim pličinama.

Još isto poslijepodne prolazili smo kraj kolibe nekog ribara i saznali od njega, da se opet približavamo jednom buku. Po njegovim je riječima taj bio najopasniji na cijeloj Araguaji. Dakako da se bez iskusnog kormilara ne može prijeći.

Predveče, kad smo iz daljine začuli šum pun prijetnji, ugledali smo motorni čamac, koji nam je dolazio ususret. Uskoro smo vidjeli putnike: dva svećenika, dvije opatice, četiri sluge i momčad, koja se sastojala od četiri mornara i jednog kormilara. Izmijenio sam nekoliko riječi s duhovnicima. Pripadali su salezijanskom redu. Išli su pregledati već postojeće misionarske stanice i ispitati mogućnosti za osnivanje novih. Zapitao sam pilota, bi li nam mogao pomoći pri prijelazu brzaca. Kako je ovaj bio tek sutra slobodan, a Marija je željela prijeći tu zapreku još isto veče, ponude nam oba salezijanca svog kormilara, koji prijeđe u naš čamac i prihvati kormilo.

Već smo za nekoliko minuta bili na opasnom mjestu. Stijene su virile iz vode, vrtlog se pjenio u večernjem suncu, i čitava je rijeka bila pokrivena pjenom, koja se prelijevala u duginim bojama. Kormilar nam zapovjedi, da prestanemo s veslanjem. Pogledao sam ga. Stajao je na krmi mirno i samosvijesno. Njegova je ruka čvrsto držala kormilo. Tada dospije naš čamac u divlje virove, no on je vješto zaobilazio sve grebene. Kojiput je kliznuo preko podvodnog kamena, a katkad nam se činilo, da jurimo niz vodopad.

Bili su to uzbudljivi trenuci, pa ipak su brzo prošli. I opasnost je prošla. Kormilar priveze čamac k obali. Taj »caboklo«, bos, preplanuo od sunca, s velikim slamnatim šeši-

rom na glavi, postao je u našim očima važna ličnost. Dali smo mu, osim nešto novaca, što je tražio, i dobru napojnicu. Ne znam, je li opazio, koliko je poštovanje kod nas stekao.

Ostali smo opet sami. U daljini smo u sumraku vidjeli malenu plažu. Odlučili smo da tamo prenoćimo. Pričvrstili smo čamac za kolac na obali i priredili večeru. Nekoliko koraka od nas bilo je slatkog krumpira, a još nešto dalje i nekoliko dinja. Momci su veselo navalili na jelo, dok sam ja htio zaštititi svetost privatne svojine. Uskoro su mi objasnili, da to ne pripada nikome, nego da je tu netko slučajno rasuo sjemenje, koje je donijelo slasne plodove. Sviđalo mi se to objašnjenje i prihvatio sam ga. Dalji tok moga putovanja uvjerio me u istinitost te tvrdnje. Jeli smo izvrstan slatki krumpir i dinje, koje nisu bile jako slatke.

Odstranili smo gornji sloj pijeska, koji se bio već ohladio. Legli smo na vlažnu zemlju i pokrili se sa šatorskim krilom. Toga smo burnog dana upoznali vožnju Araguajom u raznim okolnostima, od kojih su neke bile vrlo malo prijatne. No zadovoljno smo legli, jer smo se nakon svega osvjedočili, da ta velika rijeka nije čovjeku samo neprijatelj, nego zna biti i njegov prijatelj.

NEŠTO O FAUNI

Idućeg jutra probudio sam se u cik zore, dok su ostali još spavali. Nebo je plamtjelo u jutarnjem rumenilu, a svježi povjetarac ćarlijao je preko našeg žala. Iz obližnje šume dopirao je pjev mnogobrojnih ptica i davao svemu vedru i bezbrižnu notu. Katkada se čulo rikanje jaguara, najkrvoločnije zvijeri toga kraja, pomiješano s drugim životinjskim glasovima, koje nisam mogao raspoznati.

Ustanem i polako se odšuljam do šume, da ne prestrašim ptice. Smjestio sam se iza gustog grma, odakle sam mogao mirno promatrati, kako se odvija život u bujnoj krošnji obližnjeg drveta. Činilo se, da je tamo bio pravi ptičji sabor, jer su sve grane i grančice bile popunjene do posljednjeg mjesta. Najveća ptica nije bila veća od goluba. Crvenoperke i kardinalke udešavale su svoje pjesme. No najmnogobrojniji su bili kolibrići. Neki su bili prekrasne crvene boje, drugi opet svijetloplave, prelijevajući se u sunčanim zrakama. Bili su tako maleni, da bi mogli stati u naprstak. No njihovo krasno

perje i dugi kljun davali su im dostojanstvo, koje kao da je bilo u osebujnom kontrastu s ljupkim kretnjama, koje su izvodili lepršajući s grane na granu.

Dugo sam ostao tamo osluškujući taj neobični šumski koncert. Iznenada začujem iza svojih leđa šum. Bila je Marija. Pomislio sam, da će ptice prestrašeno odletjeti i da će nestati sve te čarolije. No to se nije zbilo. Nisu se dale smesti pri svojoj konferenciji i nisu se ni najmanje uznemirile.

Kad smo se vratili k čamcu, opazili smo na drugoj obali neku žutu mrlju. Pogledamo bolje i ustanovimo, da je to bez sumnje jaguar, »omza«, kako ga ovdje zovu. Upravo je pio vodu. Bio je oko metar i po dug, a njegovo je žuto krzno imalo tamne mrlje. Kralj šume podigne glavu. Gledao nas je nekoliko trenutaka. Tada zarikne, da je sve u šumi odjekivalo, i jednim snažnim skokom nestane u grmlju na obali.

Spremili smo stvari i nastavili veslanje. Uskoro smo opazili, kako ribe skaču iz vode više nego inače. Budući da je araguajska voda obično vrlo mutna, i prozirna je tek desetak centimetara u dubinu, moraju ribe skakati iz vode, ako hoće da vide putnike ili imaju druge neke želje, na primjer, da hvataju muhe. A takve su želje, čini se, imale ovo jutro. Neke su ribe skakale uvis po jedan metar, a neke tek malo iznad površine. Vidjeli smo jednu, koja je takoreći letjela nad zrcalom vode nekoliko metara, dok joj je rep kormanio po vodi. Koliko se moglo zaključiti, nije se tu radilo o artističkoj akrobaciji, nego o bijegu pred nekom drugom ribom. Pomislio sam, da taj skakač zna onu poslovicu o velikoj ribi, koja jede malu...

Najednom skoči neka velika riba neposredno u naš čamac, a posredno u naš lonac. No ima i neugodnih slučajeva, kako smo se poslije osvjedočili. Jednom je putniku, koji je sjedio u čamcu, riba, skočivši iz vode, razrezala lice svojim sabljastim repom.

No najzanimljiviji su stanovnici Araguaje i Amazone *boti*. To je vrst delfina, koja naraste i do dva i po i tri metra. Kad pliva, vidi mu se velika glava i čuje se osobit šum, koji proizvodi istiskivanjem zraka kroz nosne otvore. Plivaju uvijek dva po dva, a često su se znali pojaviti u jatima oko našega čamca, očito očekujući nešto za jelo. Boto ima relativno malena usta i bezazlen je unatoč svojoj veličini. Oko njega su se isprele bezbrojne bajke, koje ne pričaju samo Indijanci nego i cabokli u Centralnoj Braziliji.

Postoji vjerovanje, da boto mužjak spasava ženu, koja se utapa u rijeci, dok naprotiv ubija muškarca, koji se nalazi u istom položaju. Ženka opet spasava muškarca, a ubija ženu. Ta je priča možda nastala zato, što boto, hoće li što pojesti, mora doći na površinu, da mu voda ne uđe u usta, jer diše plućima. Ako pak ima velik plijen, mora ga dovući do obale, da ga raskomada.

Pričaju ljudi, da je boto veseljak; zatim da se može pretvoriti u svjetlokosog mladića, koji voli prisustvovati svečanostima, gdje i pleše, a prigodice ugrabi i koju zgodnu mladu ženu, koja s njim pobjegne. Često se ona vraća nakon nekog vremena s djetetom u naručju. Tada pripovijeda radoznaloj rodbini, kako je živjela na dnu rijeke u krasnoj botovoj palači. Tamo je bila vrlo sretna, ali je čeznula za svojim krajem i ljudima. Prisutni, koji već imaju izvjesne predodžbe o botovom životu, slušaju je otvorenih usta i očiju i obasipaju povratnicu svim ljubaznostima.

(Naravno, kad bi ta mlada žena priznala, da ju je zaveo plavokosi čovjek, koga su vidjeli na plesu — a lako se dešava, da se tamnoputnoj mješanki svidi stranac — i da je živjela s njim u šumskoj kolibi, i konačno da ju je u najtežem času ostavio, svi bi je prezreli, čak i kaznili, mjesto divljenja, s kojim je ovako dočekuju.)

O podne smo došli u zaljev, gdje je voda tekla vrlo sporo. Već smo izdaleka osjetili neugodan vonj. Približavajući se, vidjesmo čitavu flotilu žakarea, krokodila, koji su polagano plivali, glavom iznad vode. Na obali se sunčao jedan ogroman primjerak. Vjerojatno je probavljao.

Kad smo to mjesto ostavili za sobom, čuli smo glasove, koji su zvučili kao dječji plač. Opazili smo jato vidri, koje su plivale prema nama. Jednom se našem svidjelo, da oponaša njihove glasove, a posljedica je bila, da nas je dvadesetak tih životinja pratilo oko pola sata. Ni trenutak nisu prestali plakati.

U Mariji se smjesta probudila velegrađanka. Zabavljala me neko vrijeme time, koliko bi se krznenih kaputa moglo dobiti od ovih životinja, koja je od njih najljepša, kako se krzno može najbolje učiniti i doći do krasnog ogrtača od nutrija.

Među drvećem na obali opazili smo čudan metež. Uskoro smo razabrali, da se to zabavlja čitavo pokoljenje majmuna. Bilo je zgodno gledati, s kojom su brzinom i spretnošću skakutali s jednog drveta na drugo i pritom gestikulirali, kao da nas žele pozdraviti. Bili su smeđe boje, a najveći među njima bio je visok možda pola metra. Pozabavili su nas i nasmijali ti veseljaci prašume, ali se nismo zaustavljali, jer smo znali, da ćemo takve predstave još često vidjeti.

Pristali smo čamcem na prikladno mjesto, gdje nas je široko lišće velikog drveća štitilo od popodnevnog žara. Stupivši na obalu opazismo u sjeni na tlu živahnu žutu boju, koja kao da je bila u lakom pokretu. Oprezno se približismo i opazismo, da je cijelo tlo pokriveno ogromnim jatom žutih leptira, koji su sačinjavali prekrasan sag, ali čaroban sag, na koji se ne može stati, jer bi se podigao i odletio. I zbilja je i bilo tako. Leptiri nisu letjeli pojedince, nego zajedno, i to lijepo razvrstani, dok se nisu opet negdje spustili. Imali smo često priliku na svom putu vidjeti takve leteće kolonije.

Dok smo bili zaokupljeni jelom, posvetila se Marija pecanju. Bila je početnica na tom polju, i ribe su joj pojele više meke negoli je riba ulovila. Toga je dana bio rezultat 3:5 u korist riba. Iznenada proleti ogroman žaburu — vrst rode sa crnim nogama i crnom glavom — tako nisko iznad nas, da smo jasno čuli lepet njegovih krila. Spustio se nedaleko od nas, iza grmlja. Htio sam ga vidjeti izbliza i pošao sam oprezno za njim. Bio je prekrasan, visok preko jedan metar. Njegovo se tijelo činilo teško, dok su pokreti glave bili veoma otmjeni. Kakav krasan komad za lovca! Ja nisam bio lovac. Sjetih se, da imam uza se revolver i da bih mogao iskoristiti priliku... Naciljao sam. Zarez i mušica bili su u liniji. Žrtva nije ništa slutila i mirno je sjedila. Ništa nije bilo lakše nego odapeti i doći do plijena. No iznenada se ptica raspline pred mojim očima i poprimi ljudski lik. Ne bih mogao tvrditi, da li se ptica pomakla ili je moja ruka zadrhtala. Bilo kako bilo, ali ciljati više nisam mogao. To je bilo prvi put, da sam podigao revolver na živo biće, i prirodno je, da su mi glavom prolazile misli, koje nisu budućem lovcu ulijevale hrabrosti. Stidio sam se zbog lakoće, s kojom bi se mogla ubiti životinja, koja se ne može braniti. I zašto? Nisam mogao odgovoriti na to pitanje, ali sam se ćutio djelomično kriv za sva krvoprolića u historiji. Nehotice se prislonim na jednu granu. Velika se ptica polako digne, udaljujući se mirnim i širokim zamasima krila, ostavljajući me zajedno s mojim zbrkanim mislima. Stavio sam revolver na njegovo mjesto i vratio se.

»Zašto niste pucali?« zapita me jedan momak.

»Bila je predaleko«, odgovorih, da ne bih morao objašnjavati, što on ionako ne bi razumio.

Poslijepodne smo prolazili uz neka mjesta, gdje su se gnijezdili »žaku sigani«. Ta fazanu slična ptica, obojena smeđe i crveno, živi u jatima na drveću i rijeci, a neprijatna je zbog svoga kriještanja. Meso joj nije jestivo, a perje nema vrijednosti. Te ptice ne mogu daleko letjeti. Kad su nas opazile pod svojim drvetom, nisu ni pokušale da dalje odlete. Njihovo nas je kriještanje zaglušivalo.

Ovdje je vrlo česta i jedna vrst galeba. Nije veći od goluba, a cijeli je dan u zraku. Naročito se često vidi iza zalaza sunca, kako leti duž rijeke i kljunom dotiče glatku površinu, hvatajući insekte, koji se zadržavaju nad vodom.

Kad već spominjemo i insekte, ne smijemo zaboraviti moskite, koji katkada nadiru u pravim oblacima. Jedina je obrana protiv njih dobra gusta mreža, koja mora biti potpuno zatvorena. Od moskita se čovjek može obraniti i nekim kemijskim proizvodom, s kojim se napraši ili koji se dimi. No djelovanje toga je kratkotrajno.

Još su neugodnije od moskita mušice, koje se zovu »boračudi«. Poslije njihova uboda ostaje malena crna točka. Dok smo se vozili Araguajom, bile su naše ruke posute točkicama, koje uzrokuju otekline. No to traje samo jedan tjedan, jer se za to vrijeme koža privikne na ubode.

Drugog jutra, još za sumraka, povuče me Raimundon za rukav:

»Segnor Tibor, ustanite! Na obali su dvije kapibare. Brzo se spremite.«

Nisam u prvi čas razumio, o kome se govori.

»Dvije kapibare«, ponovi pokazujući rukom prema rijeci. »Potrebno nam je meso.«

Okrenem glavu prema označenom mjestu i ugledam dvije velike životinje slične svinjama, gdje mirno piju vodu. Skočim na noge, uzmem revolver i oprezno se prišuljam. Kapibara je najveći američki glodavac i nalikuje na tapira. Živi obično na obali rijeke i okretna je na vodi kao i na kopnu.

Obje životinje skoče u vodu, gdje su se trenutak igrale rokćući kao svinje. Najednom se okrenu i opaze me. Moja ih je prisutnost uplašila, te su se dale u bijeg. Potrčao sam

za njima, a kako je razmak među nama bivao sve veći, opalim u veću životinju. Posrnula je, ali je trčala dalje. Ispalim još dva metka. Životinja poklekne, no opet se uspravi i s posljednjim snagama pokuša dostići drugu, koja je već iščezla iza grmlja. Osjećao sam, da je bezuvjetno potrebno dati joj metak samilosti, te opalim još jednom. Ne znam, jesam li pogodio, no kapibara je trčala dalje, a ja sam slijedio njen krvavi trag. Nisam nikada znao, da je lov tako brutalan sport. Činio mi se tada najvećim zločinom.

Ipak sam dalje progonio svoj plijen, gazio preko graba, gdje mi je glib dosezao do koljena, penjao se na obronke, gdje sam posljednji put vidio životinju, i konačno sam se našao u gustoj prašumi. Tu sam teško napredovao, jer nisam imao sa sobom mačetu, a lijane su tvorile s ostalim raslinstvom neprobojan zid. Izgreben od šikare i trnja izbijem na neko jezero, gdje sam zaprepašteno stao. Dojam je bio sablastan. Neveliko jezero bilo je okruženo visokim drvećem, iz kojeg su visjele osušene lijane i ispreplele se u ogromno sivo tkanje. Mjesto kao da je bilo ispunjeno nekom dubokom tugom. Pomislio sam, da bi se u toj samoći moglo umrijeti bez žaljenja, tako je snažno djelovala ta beživotnost.

Začujem šum, sagnem se i opazim ranjenu kapibaru, koja je htjela u vodi ublažiti boli. Nabio sam revolver i iz najveće blizine opalio joj četiri metka u glavu.

Tada sam se okrenuo i potrčao natrag, kao da me netko progoni... Kad sam se vratio u logor, zapitali su me u zboru:

»A kapibara? Gdje je ona?«

»Ne znam. Nisam je našao...«, odgovorih.

SUKOB TRIJU SVJETOVA

Naveče osmog dana naše vožnje po Araguaji vidjeli smo izdaleka svijetla nekog naselja. Bila je to Leopoldina, koja je u mojim kartama bila točno označena. Drugo smo jutro ušli u malu luku, gdje su kao sablasni svjedoci prošlog vremena stršili iz vode ostaci dvaju velikih brodova s primitivnim hladnjacima. To su bile podrtine lađe generala Couta de Magalhaesa, koji je pripadao posljednjih desetljeća među vatrene pobornike plovidbe po Araguaji. Njegove želje nisu odgovarale vremenu. On je osnovao naselje, čiji su se sta-

novnici sastojali od dopremljenih kažnjenika, koji su čitav svoj život morali provesti na jednom mjestu.

Danas se susreću na tom tihom mjestu tri svijeta: ostaci ponosnih pretkolumbovskih urođenika, koji danas predstavljaju malen broj Karaža Indijanaca; arhitektonska osobenost mjesta, u kojem su zločinci našli novu domovinu, i dvadeseto stoljeće, koje vrlo sporo napreduje u ovom kutu prašume, unatoč kamionima, radio-stanici i motornim čamcima, koji se prigodice susreću.

Pošto smo pozdravili članove ekspedicije, koja se upravo pripremala za putovanje, a već je napravila posao iz senzacionalnih vijesti o pukovniku Fawcettu i drugim putnicima, ušli smo u grad, koji se sastoji od glavne ulice i nekoliko manjih sporednih. Kuće su prizemne i sve istoga tipa. Sve djeluje vrlo uredno.

Kako sam zračnom poštom htio poslati pismo u Buenos Aires, zapitao sam za poštu. Pokazali su mi kuću s natpisom: »Poštanska štafeta«. Nakon dugog kucanja otvori vrata neka stara žena sedamdesetih godina. Objasnio sam joj, što želim. Ona mi odgovori:

»Da, da, odavde možete poslati list. Već su više puta odavde slali pisma, ako ih ima. No već dva mjeseca nema kola, a kako sada nastaje kišno doba, ne mogu više ni doći. Znate, putovi su loši...«

Osjećao sam se, kao da živim u vrijeme generala Couta de Magalhaesa, kad vrijeme još nije predstavljalo četvrtu dimenziju, ili ako i jest, činilo je to u potpunoj tajnosti, tako da o tome nitko nije ništa znao.

Kad sam u jednoj kući htio kupiti banane, upoznao sam Antonija de Arudu, koji mi je ispričao ovu pripovijest:

On je prije mnogo godina upoznao nekog starca, imenom Alcibiadesa, koji je bio poštovan i čiji je pustolovni život bio nadaleko poznat.

Kao mladić pošao je Alcibiades sa svojim prijateljem u lov. Bili su napadnuti i zarobljeni od Šerente Indijanaca. Svezali su ih i morali su nekoliko dana pješačiti. Nisu dobivali ništa za jelo, dok su se njihovi gospodari obilno častili. Trećega dana, kad je obojicu zarobljenika isuviše draškao miris pečenog mesa, nije Alcibiadesov drug mogao više izdržati. Zgrabi komad mesa i požudno ga pojede. No zadovoljstvo mu je bilo kratkotrajno. Indijanci su se razbjesnjeli i zatukli ga

toljagama. Kad su nakon pola sata nastavili put, ostavili su ga mrtvog.

Narednog dana desi se nešto neobično. Upravo kad su Indijanci krenuli dalje, spusti se u neposrednoj blizini veliki kobac na granu nekog drveta. Indijanci su bili tako zaprepašteni, da su se svi bacili na zemlju. Tada zgrabi Alcibiades pušku, koju je odbacio jedan Indijanac, i ubije pticu. Kad su Indijanci to vidjeli, počeli su od radosti skakati i plesati. Bijelac je po njihovu mišljenju ubio predstavnika zlog demona, koji je bio njihov neprijatelj i htio ih uništiti. Kao dokaz svoje zahvalnosti odvezali su ga, nahranili i bili s njim vrlo prijazni.

Konačno su stigli u indijansko naselje. Zarobljenik, ne znajući ni sam kako, bio je izabran za kazika, plemenskog poglavicu; dali su mu najljepšu djevojku za ženu. Alcibiades nije mogao a da ne pristane na sve, što su mu odredili. I tako je osnovao usred prašume i daleko od svake civilizacije svoj dom s Indijankom. Zavolio ju je i imao s njom dvoje djece. Pomagao je Šerentima savjetom i djelom. Za vrijeme njegove vladavine učinjene su mnoge poboljšice u njihovu životu. Mnogo je godina živio s njima u prijateljstvu, a da nije mogao zaboraviti svoj zavičaj, koji je tako nenadano bio ostavio.

Indijanci su to znali. Zato su čuvali svog bijelog poglavicu i izbjegavali svaku mogućnost, da se vrati među bijelce. Nikad ga nisu ostavljali samoga, a svoju privrženost iskazivali su darovima i posluhom.

Jednog dana uđe u kolibu njegova žena i videći ga žalosna, upita ga bez okolišanja:

»Mužu moj, bi li ti opet htio vidjeti svoje ljude?«

Alcibiades ispitivački pogleda lice svoje žene. Ono nije imalo ni radoznao ni zloban izraz.

»Da, dao bih sve, što imam, kad bih se mogao vratiti«, odgovori on.

Indijanku je to zaboljelo, jer je istinski voljela bijelog čovjeka, oca svoje djece. No njena je ljubav bila tolika, da je bila spremna sve žrtvovati.

»Tada se nemoj brinuti. Ja ću ti pomoći, da ostvariš svoju čežnju«, reče mu ona.

Izloži mu plan, koji je smislila. Alcibiades neka zamoli od plemenskog vijeća staraca dopuštenje, da ide na jedan dan u lov sa svojom ženom. Vratit će se u određeno vrijeme.

Bilo mu je to dopušteno, i on se točno vratio. Nakon nekoliko tjedana zamoli dopuštenje za dva dana, zatim za tri; pri tome se uvijek vraćao u dogovoreno vrijeme. Nakon što je prošlo gotovo godinu dana, kad je već dobio dopuštenje na šest dana, zapita ga Indijanka:

»Mužu moj, želiš li se još uvijek vratiti u svoje selo?«

»Da, još uvijek to želim«, odgovori ovaj.

»Onda traži sutra sedam dana za lov!«

On to učini i oni odmah pođu. Išli su neprestano prema zapadu, a da se nigdje nisu zadržavali. Samo su noću prospavali nekoliko sati. Ujutro sedmoga dana stigli su na rub šume. Tu Indijanka stane i ispruži ruku:

»Tamo je tvoje selo!«

Čovjek je pogleda zahvalno i diveći se, nesposoban, da jasno rasuđuje o tome, što se dešava.

Nesigurnim je glasom zapita:

»A što će biti s tobom, ženo moja?«

»Ne brini se za mene!« odgovori njegova družica. Okrene se i nestane u grmlju...

Alcibiades se polagano primicao svome selu. Morao je prijeći preko jezera. Kad opazi u vodi svoju sliku, postade mu jasno, da je gol, neobrijan i duge kose kao divljak. Ako se takav pojavi, mogli bi ga ljudi ubiti, misleći, da je Indijanac ili luđak. Zato se domisli lukavstvu. Približi se prvoj kućici, čiji je vlasnik upravo radio u vrtu. Neopazice se prikrade do njega i zgrabi ga odostrag. Čovjek je htio zvati u pomoć, no Alcibiades ga je umirio ispripovjedivši mu svoju povijest, koju su svi znali. Čovjek ga je nepovjerljivo promatrao, no uskoro prepozna u njemu mladića, koji je nekada bio ugrabljen i čiju su smrt već davno oplakivali. On uvede Alcibiadesa u svoju kuću i istrči na ulicu, da mještenima saopći radosnu vijest. Ujedno reče, da je došljak gol. Nije prošlo ni nekoliko minuta, kad su stanovnici počeli redom dolaziti i sa sobom donositi komade odjeće.

Povratak Alcibiadesov bio je naveliko proslavljen. On je još desetke godina živio u svome selu, štovan od malih i velikih. Moglo ga se često vidjeti na šetnji, gdje prijateljski čavrlja s ljudima. Samo kad je dolazilo doba kiša, kad je kod Indijanaca najživahnije, izlazio je iz svog mjesta i zadržavao se na rubu šume. Ljudi su govorili, da je u tim satima osjećao neodoljivu čežnju za primitivnim životom svoga plemena, za svojom ženom, koja ga je toliko voljela, da se za njega

žrtvovala, i za svojom djecom, u čijim je žilama tekla njegova krv...

Idući opet ulicom, nisam mogao da i dalje ne mislim na junaka ove pripovijesti. Ne bi me ništa začudilo, da je odnekud iskrslo nekoliko Šerenta, da me zarobe. Iznenada mi se pričini, kao da izdaleka čujem neku primitivnu pjesmu. Glasovi su međutim postali sve jasniji. Kad sam došao do kraja ulice, sretnem Mariju, koja mi pokaže neke kolibe u blizini i reče, da Karaža Indijanci upravo plešu.

Da bi se mogla posjetiti ta zona, »redukcija«, kako je zovu u Ujedinjenim državama, bilo je potrebno dopuštenje od šefa uporišta Službe za zaštitu Indijanaca. Brzo smo je dobili i prešavši neki potok i žičanu ogradu našli smo se u naselju.

Naselje se sastojalo od pola tuceta koliba iz palmina lišća, između kojih su amo tamo hodali muškarci i žene, goli do pasa, i djeca posve gola. Ta nas je okolnost upozorila, da se nalazimo u jednom drugom svijetu. Živahnost plesača još je pojačavala taj dojam. Dva su se muškarca od glave do pete nalazila pod prilično primitivnom maskom iz slame. Otprilike pedeset metara iza posljednje kolibe bila je, uza sam put, manja koliba. Na putu su toptala dva plesača, mašući sa dva pramena kose i ispuštajući primitivne glasove. Iza male kolibe sjedio je na zemlji plemenski poglavica. Bio je prilično star i mišići su mu bili mlohavi. Imao je dugu i zagasitocrnu kosu, kao što je običaj u Indijanaca. Sjeli smo kraj njega i pokušali smo s njim razgovarati. No jedva smo razumjeli loš portugalski jezik, s kojim je htio da kaže neke najjednostavnije stvari. Dok smo tako sjedili, pristupi nam neki mladić ugodne vanjštine i sjedne uz nas. On izvadi iz male kutije, ispletene iz slame, neki predmet i počne s njim derati po svojim mišićima, prsima i bedrima, tako da su nastajale rane, koje su odmah prokrvarile. Iako smo ga zabezeknuto gledali, nije se Indijanac dao zbuniti u svom poslu, koji mu se očito sviđao, jer njegovo lice nije odavalo nikakve boli. Konačno odloži predmet, no prstima je još više derao rane, te je krv počela jače teći. Pitali smo kazika, što taj mladić radi. Ovaj odgovori:

»Ranjava se.«

»Da, ali zašto?«

»Lovili smo ribu i mladić nije imao sreće. To dolazi od njegove loše krvi. Zato je mora obnoviti.«

»A taj predmet?...«

»To je komad tikvine kore sa zubalom ribe. Ti zubi prave rane.«

Zadovoljili smo se tim objašnjenjem i otišli odatle, jer okrvavljeni mladić nije djelovao nimalo estetski. Ušli smo u veliku kolibu, koja je imala jednu prostoriju veličine otprilike osam prema četiri metra. Zidovi su bili iz palmina lišća, između kojeg je na mnogim mjestima prodiralo svijetlo, dok se krov činio gust i za kišu nepropustan. Jedini »namještaj« toga kućanstva bila je slamna rogožina na podu. Na njoj su sjedili ukućani, a svaki je ponešto radio. Jedan je čovjek pleo košaru, neka je žena češljala neku drugu, dijete je htjelo kamenom razbiti košticu palme. U pozadini je bilo ognjište, iznad kojega je visio ogroman lonac. U njemu je žena od vremena do vremena nešto miješala debelim štapom.

Kad smo nešto zapitali, odgovarao je jedan čovjek. Ostali ukućani po svoj prilici nisu znali portugalski. Oni međusobno govore svojim jezikom, koji ima jake grlene glasove i predahe, tako da se čini neartikuliranim. Taj se dojam pogotovo dobiva, kad se sluša govor žena. Žene govore drukčije od muškaraca. Uskoro smo se osvjedočili, da nisu samo razlike u naglasku nego da su za svaki spol riječi drugačije. Marija i ja pitali smo za značenje ove ili one riječi, koju bi upravo uhvatili. Bilježili smo različite izraze karaškog jezika u maleni svezak i uspoređivali svoje bilješke. Marija je zapisala u svoj svezak za rogožinu »bekure«, a ja sam zabilježio »beire«. Koja je bila prava riječ? Pitali smo »donu Iracenu«, najciviliziraniju Indijanku. Ona nam odgovori:

»Obadvije su riječi dobre. Muškarac kaže »beire«, žena kaže »bekure«.

Nadalje smo utvrdili, da žene većinom dodaju riječima jedan slog ili bar suglasnik, obično »k«. Na primjer »bijelo« kažu muškarci »iurare«, a žene »ikurare«; sin se veli »riore« i »rikore«; nož nazivaju »maa« i »make«; kuća je »heto« i »hetoku«. Dvije tetovirane kružnice, što nose na obrazima muškarci i žene bez razlike, zovu se »omaruro« i »kolomaruro«. Te su kružnice uostalom karakteristika i ponos toga plemena.

Kad se smrkavalo, morali smo napustiti karaško selo, iako nam se tamo svidjelo. Da bismo kompletirali momčad svoga broda, odlučili smo uzeti u službu dva Indijanca. Ponudili su nam dva mladića, koji su bili voljni voziti do Santa Isabele, posljednje točke naše plovidbe po Araguaji. Zvali su se Uerea i Maloare. Tvrdili su, da poznaju put. Osim toga govorili su donekle portugalski. Sklopili smo ugovor na osnovu tarife, koju im je odredila Služba za zaštitu Indijanaca. Ona bdi i nad tim, da Indijanci ne budu suviše iskorištavani od bijelaca, zbog svog nepoznavanja novca. Ali nije uvijek tako. Opazio sam, da neki Indijanci, pogotovo oni, koji su već saobraćali s bijelcima, imaju prevelike zahtjeve. No s druge strane djeluje smiješno, što poznaju samo okrugle brojeve: 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 500. Novac nazivaju »neru«, što je skraćenica od portugalske riječi »dinheiro«, novac.

Drugo jutro nastupila su oba Indijanca svoju službu. Jedan je od njih zahtijevao predujam, da kupi nešto za svoju ženu, koja ga čeka u Santa Isabeli. Dali smo mu novac i uskoro smo pošli.

U taj čas dođe neka mlada Indijanka na obalu, da zahiti vode u krčag, i počne govoriti karaški. Maloare joj je odgovarao, dok je posve polagano veslao, ni ne gledajući je. Jedva ga se moglo razumjeti. No ona ga je morala dobro čuti, jer je i ona govorila dalje a da nije odvrnula pogled od svog krčaga. Tako se nastavljao taj neobični razgovor još nekoliko trenutaka, dok vjetar i sve veći razmak nisu onemogućili daljnje sporazumijevanje.

DO OTOKA BANANA

Daljnja vožnja nizvodno nije više bila opasna, jer su oba Indijanca znala veoma vješto zaobići sve brzace i pješčane sprudove. Tako smo putovali bez neugodnih uzbuđenja. Oba Indijanca su se izmjenjivala u veslanju i kormilarenju. Nas smo dvoje sjedili na zadnjoj klupi uz kormilara i miteći ga slatkišima ispitivali o tajnama njegova jezika. Zapisivali smo riječi i rečenice, svatko od nas, kako mu se činilo najprikladnije, jer karaški jezik ima glasove, koji se jedva mogu približno odrediti našom abecedom. Ubrzo smo opazili, da su oba Indijanca s naporom odgovarala na naša pitanja, i to tek nakon izvjesnog vremena, koje smo iskorištavali uspoređujući i ponavljajući bilješke. Kad bi drugi momak preuzeo kormilo, tada smo s njim kontrolirali riječi, koje nam je davao njegov drug. Kojiput je trebalo ispravljati, što je nesporazumkom ili zabunom bilo uneseno. Imali smo sa sobom

i rječnik karaškog jezika, koji je potkraj prošlog stoljeća sastavio jedan njemački botaničar. Uskoro smo opazili, da su mnoge kod njega navedene riječi izišle već iz upotrebe. Druge se opet riječi drukčije izgovaraju, dok neke pokazuju, da im je značenje površno shvaćeno. Na primjer: botaničar je nekom Indijancu pokazao prst i zapitao ga, što znači »jedan«. Indijanac je odgovarao »daebo«, a botaničar je napisao: »daebo — znači jedan«. Zapravo »daebo« znači prst. Druga se zabuna potkrala s riječi »tori«, što navodno znači »ja«; »tori« zapravo znači bijelac. Pretpostavljam, da je botaničar stavio ruku na svoje grudi i zapitao: »Kako se kaže »ja«?, našto je Karaža odgovorio: »Bijeli čovjek«. U svakom su nas slučaju upozorile te stare bilješke, kako lako nastaju griješke, te smo nastojali biti oprezniji i točniji.

No od naših smo pratilaca mogli naučiti više nego sam jezik. Bilo je štošta vrijedno saznati s obzirom na rijeku i okolinu. Prvo popodne pružila se za to krasna zgoda. Indijanci su se iskrcali na obalu i neko su vrijeme živo razgovarali. Htio sam znati o čemu, i Maloare mi odgovori ispruživši ruku: »Kornjača.«

Pogledao sam prema pokazanom mjestu, ali nisam opazio nikakvu kornjaču. Konačno uočim, da on pokazuje tragove, koji su išli u dva paralelna niza od same vode preko obalske uzvisine. Popeli smo se i slijedili trag, koji se uskoro izgubio. Iza nekoliko koraka ponovo smo ih našli, samo su sada vodili natrag k rijeci. Bez Indijanaca ne bismo to uopće primijetili. Oni su klekli i počeli kopati, i to upravo tamo, gdje su tragovi prestali. Kad su iskopali rupu pola metra duboku, našli su doista jedno jaje, a malo zatim još tri. S tim još nisu bili zadovoljni i kopali su dalje. Kao neki čarobnjaci, Indijanci su bez prestanka vadili jaja iz zemlje. Konačno smo imali pred sobom 197 okruglih, lijepih, bijelih, mekih jaja, nešto većih od ping-pong loptica. Indijanci su nam objasnili, da je ta vrst kornjače često teška do 50 kilograma, a u jednoj noći zna snijeti 150 do 220 jaja. U tu svrhu uvijek traže nešto poviše mjesto, kamo ne će doprijeti voda ni za visokog vodostaja. Kornjače samo jedamput na godinu odlažu svoja jaja, obično u toku kolovoza i rujna, tako da smo imali sreću da nađemo gnijezdo.

Kao što već rekoh, uspne se kornjača na obalu, gdje iskopa rupu do osamdeset centimetara duboku i odloži svoja jaja.

Tada opet zatrpa rupu i lijepo izravna mjesto, da ne ostane nikakav trag.

I male kornjače, zvane »trakaža«, odlažu u isto vrijeme svoja jaja, ali ne toliko, nego samo petnaest do dvadeset. Ta su jaja nešto duža i ovijena tvrđom lupinom.

Ponijeli smo plijen u čamac i najeli se do sita. Kako su nam samo prijala! Razlikuju se od kokošjih, što im je žumance gušće, bjelance posve tekuće i uljasto, a okus slankast. Naravno da ih nismo jeli uvijek sirova, nego smo ih uživali u svim kombinacijama, koje su odgovarale našem ukusu. Navest ću ovdje recept, koji sam »pronašao« jedno veče i koji je naišao na opće priznanje. Možda će se mojim čitateljicama također svidjeti.

Uzme se osam svježih kornjačinih jaja, šalica mlijeka od zebua, šalica manioke i dvjesta grama rapadure. Mislim, da je recept prilično jednostavan, jer se sastoji od stvari, koje se mogu lako nabaviti. Bar mi se onda tako činilo! Moram dati još neka objašnjenja. Sad već znamo, gdje se nalaze kornjačina jaja. Mlijeko od zebua smo kupili u Leopoldini. Zebu potječe iz Indije i unatrag nekoliko godina s uspjehom se uzgaja u Braziliji. U Argentini ih također ima, i to dva primjerka u zoološkom vrtu u Buenos Airesu. Brašno manioke i rapaduru, dvije važne živežne namirnice unutrašnje Brazilije, već sam prije protumačio.

Uvidio sam, da je poznavanje i ispitivanje tragova u prirodi od neobične važnosti. Naročito smo ispitivali tragove oko mjesta, gdje smo se namjeravali odmoriti. Uskoro sam uz pomoć svojih Indijanaca, koji su u tome pravi umjetnici, naučio raspoznavati razne tragove. Jutrom, kad smo ustali, mogli smo otkriti tragove onih životinja, koje su noću došle u našu blizinu. Sjećao sam se svojih skautskih vremena, kad smo više manje teoretski ispitivali tragove na zemlji i pritom puštali maha svojoj fantaziji. Sad sam se uvjerio, da nam priroda svježim tragovima na jutarnjem pijesku pruža mnogo više mogućnosti, da upoznamo romance i tragedije iz životinjskog svijeta.

Zahvaljujući tragovima saznali smo jednog dana, da je te noći u našoj blizini spavao jedan žakare, a druge se noći oko nas šuljao jaguar, koji nam se, na sreću, približio samo na pet metara...

U drugoj smo prilici našli različite tragove ptica, kopnenih i vodenih životinja, što nas je ispunilo pravom strašću i dugo

zaokupljalo pitanjima, što su sve te razne životinje radile na tom mjestu. Konačno smo se složili u tome, da je jedan žaburu upravo kopao, da bi došao do kornjačinih jaja, kad ga je zgrabio žakare i pojeo bez ostatka. Isto tako smo utvrdili, da je perje pod obližnjim drvetom posljednji spomen jednog žakua, kojega je malo prije pojelo par kapibara, nakon čega su sebi priuštili mali ljubavni domjenak...

Kad sam se jedno jutro probudio, vidio sam Adonija i Raimundona, gdje stoje nedaleko od šume i živo pričajući razgledavaju tlo. Priđem im i zapitam, što se dogodilo. »Bojuna«, reče Raimundon. Zanimalo me, gdje je bojuna. »Bila je noćas ovdje«, odvrati Raimundon ne mogući sakriti strah.

To doista nije bila mala stvar. Bojuna je ogromna i strašna vodena grdosija, koju su neki ljudi vidjeli u rijekama Srednje Brazilije. Katkada je znala potopiti čamac, ili su je vidjeli izdaleka, kako viri nekoliko metara iz vode. Priča se, da može progutati čitav čamac. Neki su ljudi našli samo njene tragove na obalskom pijesku, te ih je već i samo to znalo ispuniti strahom.

No bojuna nije jedina neman te oblasti. Za vrijeme dugih noći uz logorsku vatru slušao sam priče o vodenom crncu. To je loš drug, koji iznenađuje neoprezne putnike i odvuče ih u dubinu ili im prevrne čamac. Govorio sam s nekim starim veslačem, koji je tvrdio, da ga je dvaput vidio.

»Žara« je sirena, koja mami svojom pjesmom i ljepotom veslače i ribare, zatim im prevrne čamac i oni se utope.

Od bajoslovnih kopnenih živih bića najpoznatiji je »Sasi Perere«. To je mali crnac, koji skakuće na jednoj nozi s lulom u ustima. Velik je vragoljan i vuče sve ljude za nos. Na šumskim putovima rado plaši jahača ili njegova konja, zavodi lovca i odziva se, da zbuni putnike. Poznati je brazilski pisac Monteiro Lobato napisao zanosnu knjigu o Sasiju, koju u cijeloj Braziliji čitaju djeca s oduševljenjem.

»Akanan« je ogromna crna ptica, koja se katkad priviđa ljudima, koji u prašumi sabiru kaučuk. Ponekad se pretvara u zlu staricu.

»Kapilobo« je veliki majmun ili neka životinja, koja nema određen oblik. Svagdje se pojavljuje, naročito u prašumi, da se pobije s ljudima. Znao sam jednog kopača dijamanata, koji je uporno tvrdio, da ga je Kapilobo tako udario, te je izgubio svijest. No imao je još vremena, da ga obori jednim hicem.

Kad je iza omaglice došao k sebi, Kapilobo je već bio odmaglio.

Sad sam stajao pred novim problemom, jer se tragovi u pijesku nisu dali zanijekati. Činilo se, da potječu od neke velike zvijeri, koja nije ravno trčala. Iskreno govoreći, nije mi baš bilo prijatno, jer nisam vjerovao, kao moji drugovi, da su pred nama bojunini tragovi. Pa ipak nisam mogao naći prikladnu riječ, da obezvrijedim praznovjericu svojih drugova. No nisam se osjećao poraženim. Ispitivao sam točno tragove i slijedio ih. Za kratko vrijeme udario sam u smijeh. I dok su mi se momci zbunjeno približavali, rekoh im:

»Pogledajte dobro, kamo je bojuna išla.«

»Tragovi vode u vaš šator!« odgovori Adonio.

»Dabome. Kako vidite, neman je ušla u moj šator. I ne samo to, njeni tragovi ovdje svršavaju, to znači, da je bojuna bila cijelu noć kod mene.«

Momci su me zaprepašteno gledali.

»Ja sam bojuna!« viknuh i činilo mi se, da vidim, kako im se kosa diže uvis. »Da, ja! Jer taj trag potječe od grane, koju sam sinoć odsjekao i vukao gotovo do obale!...«

Kad smo o podne pripremali jelo, jedan nas je žakare na obali začuđeno promatrao. Marija mi reče:

»Znaš li, da je žakareov rep cijenjen kao poslastica?«

To je bilo više nego jednostavno nabačena primjedba, i odlučio sam se prema tome ravnati. Izvukao sam revolver i oprezno se približavao, da ne poplašim životinju. Na gotovo četiri metra udaljenosti opalim. Kugla se odbije od oklopljene glave, krokodil bijesno zamahne repom, okrene se i iščezne u vodi. Mi smo još za njim gledali, jer su mjehurići na vodi označavali njegov put, kad li se ne malo začudimo, videći, kako se žakare opet želi uspuzati na isto mjesto na obali. (Nije li možda i on znao, da je i čovječje meso vrlo tečno?) Opet sam nanišanio, i taj put je kugla pogodila pravo u oko, tako da je ostao na mjestu mrtav. Trebalo je da Raimundon izvuče na suho stražnji dio tijela, koji je bio u vodi. No pri tome je bio nespretan, tako da se i prednji dio omaknuo u vodu, koja ga je odnijela. I tako u toj zgodi nismo uspjeli kušati poslasticu.

Isto popodne, veslajući tik uz obalu, govorio je Uerea u svom jeziku nešto sa svojim drugom. Razumio sam samo riječ »kraobi«, majmun. Slijedio sam pogled obojice Indijanaca i ugledao na jednom drvetu majmunicu s mladunčetom, kako

upravo jede zmiju. Iznenada me zapita Maloare, da li bih mu dopustio, da je uhvati. Kimnuo sam glavom i za nekoliko trenutaka već se penjao na drvo, dok se Uerea nabacivao na majmunicu komadima drveta, da je prestraši. Najprije je ispustila zmiju, popela se nešto više i tražila mogućnost, da skoči na drugo drvo. Časak je oklijevala, jer je po svoj prilici osjećala, da će pritom izgubiti mlado. Onda je ipak skočila, ostavivši mladunče. Taj skok od tri metra mogao sam lijepo uhvatiti svojom kamerom, jer sam bio u tome lovu samo promatrač. Majmunče, koje naravno nije moglo tako daleko skočiti, palo je doslovce u ruke Uerei. Htjelo je još jednom uteći, ali je bilo brzo ulovljeno. Pri ulasku u čamac opet je uspjelo umaknuti i htjelo se plivajući domoći obale, ali ga je Maloare opet uhvatio. Konačno smo ga privezali na rub čamca, i od toga časa služio nam je kao maskot.

Jednog smo dana pristali uz obalu, gdje su upravo dva čovjeka kuhala jelo. Pristali smo uz njihov čamac i izašli na obalu. Bila su dva vrlo oskudno obučena Karaža Indijanca. Jedan je od njih, stariji, bio krasan primjerak svoje rase, sa zagasito crnom kosom, koja je visjela u pramovima, i izbočenih jagodica. Imao je drveni ukras, koji je visio na donjoj usni.

Dok smo pripremali jelo, Indijanci su razvezli veseo razgovor. Drugi je čamac bio nakrcan ribom i drugom lovinom, a pogotovo kornjačama, od kojih je jedna imala oko 30 kilograma težine. Htjeli smo je kupiti. No oni su tražili 20 kruizera, što nam se pričinilo previše. Kupili smo jednu manju, koju je Raimundon pekao, a naša spretna domaćica skuhala je od ponutrice slasnu juhu, i to u samom kornjačinu oklopu. To smo naučili od Indijanaca, koji su vični peći kornjaču živu u njenu vlastitom oklopu.

Nastavili smo put. Za dva dana sreli smo na drugom mjestu opet iste Indijance. Pozdravili smo ih izdaleka i produžili put. Nakon pola sata začujemo šum vesala. Kad smo se okrenuli, vidjeli smo dva Indijanca, kako nas sustižu. Oni doviknu nešto svojim zemljacima u našem čamcu, a kad su nas stigli, vidio sam, da velika kornjača leži pečena u njihovu kanoju. Upitam ih, da li bi nam htjeli dio prodati.

»Da. Evo vam za dva kruizera«, reče mi Indijanac i dade mi četvrtinu.

To je ono, što nazivam umjetnošću računanja kod Karaža: jedna čitava tortuga stoji dvadeset kruizera, a četvrtina, k

tome još pečena, samo dva. U svakom slučaju bilo je to dovoljno, da nas šestorica imamo obilan ručak.

Noći su bile prekrasne. Gotovo smo se uvijek iskrcavali oko šest sati poslije podne, kad se sunce već sklanjalo prema zapadu. Jedva bi ova sjajna ploča iščezla iza prašume, ostavljajući iza sebe grimizno obojeno nebo, pojavila bi se na istoku druga ploča, sjajnožuta, a izgledala je kao odraz sunca. Što je postajalo tamnije, sve se više dizao mjesec i sve sjajnije se isticao na tamnoj pozadini. Konačno ga se moglo vidjeti dvostruko, na nebu i u valovima, koji su tiho poigravali, Araguaja je izgledala kao velika bijela prostirka, s jedne strane posuta sjajnim dijamantima, srebrnim blistavim valovima, a s druge strane obrubljena dubokom tamom neprobojne šume. Tih jasnih večeri polijegali bismo po pijesku i gledali još dugo na nebo, to »nebo Goyaza«, kako su ga brazilski pjesnici već često opjevali. Zvijezde su postajale sve veće, a mliječna je staza izgledala kao odraz tijeka vode, koji nas je preko dana nosio. Zar nije nebo nad Araguajom duša svih dijamanata, koji još leže na njenim obalama, a koje još nitko nije našao? A nisu li možda zvjezdane krijesnice zapravo oni dijamanti, koje garimpeiri pronalaze?

Budući da nam putovanje po rijeci nije uglavnom ništa više novo pružalo, odlučili smo, da se manje odmaramo i da ujutro krenemo što ranije. Zato smo odsad spavali samo po nekoliko sati, dok Indijanci nisu spomenuli, da bi dan i noć mogli veslati, a da se ne umore. Najprije nismo to mogli vjerovati, ali smo se doskora osvjedočili. U dva sata izjutra bili smo već spremni za put. Kako je prekrasno jutarnje svitanje! Obrisi drveća počeli su se ocrtavati na nebu. Ubrzo smo mogli raspoznavati grane, po kojima su skakali majmuni poput obijesnih derana. Nebo je postajalo ružičasto, a neki su oblaci sjali tamnocrveno, zrake se sunčane prelijevale preko nebeskog svoda, i odjednom se na nebu pomoli užarena kugla, tako sjajna, da je oči nisu mogle podnijeti. Svrneš li okom oko sebe, opazit ćeš prašumu u punom zelenilu, iz kojega prosijavaju zlatnožute i nježnoljubičaste mrlje. To su čudesno lijepa stabla ipe, u punom cvatu.

ČETVRTI DIO

Možemo li neobične stvari, koje danas doživljavamo, pravilno ocijeniti? One mogu u danom trenutku biti važna karika u lancu, koji spaja tamnu prošlost sa zagonetnom sutrašnjicom.

U CARSTVU OMARURA

Međutim smo već plovili pored »Ilha do bananal«, o kojem smo bili čitali, da je najveći riječni otok svijeta. Doista nijedna rijeka ne tvori između svojih rukava otok, koji je oko 500 kilometara dug, a 120 kilometara širok. To odgovara otprilike veličini Portugala. Ta je velika oblast gotovo nenaseljena. Na lijevoj obali otoka, na »Braco maior«, koji predstavlja glavni rukav Araguaje, žive Žavae Indijanci u pet-šest naselja. Dva su od njih bijelci već posjetili, a ostala nisu. Prema njima se naziva glavni rukav rijeke Žavae. Otok banana leži između Ujedinjenih država, Matto Grossa i Goiaza, ali ne pripada nijednom od njih. Savezna vlada stavila ga je pod svoju zaštitu, da bi tamo stvorila nacionalni park, u kojemu mogu stanovati samo Indijanci. Tako bi se imala sačuvati flora i fauna.

Naveče trećega dana iznenada ugledasmo lijep zaljev i uskoro raspoznasmo slamnate krovove kuća Sao Felixa. U tom mjestu, koje još leži na području Matto Grossa, nalazi se uporište F. B. C.-a. Za njega se brine mladi Wanderley, koji nam je ukazao gostoprimstvo. Prihvatili smo ga samo tri dana, jer smo namjeravali produžiti u Santa Isabel. U neposrednoj blizini, t. j. tri kilometra nizvodno, najveće je naselje Karaža.

Nekoliko dana prije našeg dolaska postavljen je mali radio-odašiljač, s kojim se moglo doći u vezu s ostalim uporištima. Osim toga se grozničavo radilo na dovršavanju aerodroma, jer je drugog dana našeg boravka trebalo da tamo

dođe prvi avion. Kad se aparat spustio, obradovali smo se, videći poznanike iz logora Rio das Mortes. Oni su nam pričali, da su na toj ruti preletjeli preko četrnaest velikih šavantskih naselja, od kojih su neka imala preko stotinu koliba.

Drugog dana došla je iz Sao Felixa čitava flotila kanoja, koji su bili puni Indijanaca, starih i mladih. Svi su bezuvjetno htjeli vidjeti leteće ljude. Većina Indijanaca bila je odjevena, neki su nosili košulje i hlače, neki samo hlače, neki samo košulju, a neki pak nosili su samo kapu. Oni još uvijek nisu shvaćali upotrebu odjeće i obukli bi ono, što im je slučajno došlo pod ruku, iako je bilo jedva uporabljivo. Najbolje je bio odjeven Uatau, mladi plemenski poglavica, koji je prije kratkog vremena bio proglašen za najboljeg rvača u svom plemenu. Dugo sam s njime razgovarao te smo sklopili prijateljstvo.

Nakon nekoliko dana pošli smo u ribolov na »piraruku«, najveću ribu te rijeke, dva do tri metra dugu. Njeno meso vrlo cijene i bijelci i Indijanci. Dobro opremljeni ribari idu na Araguaju u lov na piraruku, gdje ostaju mjesece. Tada se lovina soli i prodaje u cijeloj Braziliji kao brazilski bakalar.

Nas dvoje smo tome oduševljeno prisustvovali, iako samo kao promatrači. Čarobnjak Uašimani držao je osti, a indijanski vrač Uriala upravljao je kormilom. Veslali smo uzvodno, dok nismo došli do lagune. Bio je tamo takav plićak, da smo morali izaći iz čamca i gaziti po vodi, da bismo olakšali čamac. Laguna, koja je bila povezana s jednom vrećom, bila je opkoljena bujnom tropskom vegetacijom. Veslali smo lagano dalje. Uašimani, do pasa gol, stajao je na provi držeći u ruci osti, koje su bile oko dva metra duge, a završavale se željeznim šiljkom, dok je na drugom kraju bilo pričvršćeno dugačko uže. Uašimanijeve oštre oči vrebale su nad mirnom površinom žutosmeđe vode, i činilo se, kao da vide kroz nju. Za cijelo to vrijeme razgovarao je s Urialom, koji je mirno sjedio na krmi. Uriala je imao dugu crnu kosu, koja mu je padala na leđa, a iznad čela je zataknuo zeleni palmin list. Razumio sam gotovo sve, što su pričali. Tema njihova razgovora bio je ribolov, u kojem su obojica učestvovala prije kratkog vremena.

Uašimani je kojiput pokazivao desno ili lijevo, da bi kormilaru odredio pravac. Najednom poče promatrati valove i zapovjedi šutnju. Vesla se bešumno spuste u vodu, i svi smo svratili pozornost na čarobnjakove ruke, koje su držale osti.

Njegov se lik veličanstveno uzdizao pred nama. Stajao je s obje noge čvrsto u čamcu, a mišići njegova brončanog tijela bili su napeti: utjelovljena snaga. Mahnuo je lijevom rukom i čamac je slijedio njegovu zapovijed. Tada podigne osti iznad desnog ramena, kao što čine naši bacači koplja. Njegov pogled kao da je u vodi otkrio nešto, što mi još nismo mogli razabrati. Brzinom munje zamahne rukom prema naprijed, i za tili čas bile su osti već u vodi. Naši su živci bili do krajnosti napeti, jer nam ćutila još nisu mogla odmjeriti, da li su osti pogodile nešto živo ili su ostale zabodene u pijesak. No već u idućem trenutku nestalo je osti pod površinom. On pritegne konopac, i dok se ovaj odmatao, baci se Uašimani preko prove i s obje se ruke čvrsto prihvati za rub čamca. Ta mjera opreza nije bila suvišna, jer je odmah iza toga slijedio takav udarac, da se čamac gotovo prevrnuo. Velika nas je riba vukla za sobom, jer je željezni šiljak prodro duboko u njeno tijelo, što smo primijetili, kad je riba na mahove skakala iz vode. Naš se čamac pretvorio u sablasni brod, koji je jurio vrtoglavom brzinom. Najednom stane kao ukopan na mjestu, na što vikne Uašimani: »Pazite!« Bez razmišljanja držali smo se svi grčevito, i još istoga trena udari piraruku svom snagom u čamac. Zahvaljujući spretnosti Uašimanijevoj, održali smo ravnotežu. Tada započne opet luda jurnjava lagunom uzduž i poprijeko, i nevjerojatnom brzinom.

Tako je to trajalo dobrih pola sata, dok riba nije malaksala. Dvadesetak metara od nas pojavi se na površini naš plijen. Bio je to krasan primjerak, dug oko dva i po metra. Čarobnjak izvuče ribu na čamac i čvrsto je stegne. Uzesmo pravac uz rijeku.

Za vrijeme vožnje primijetismo, da Uašimani ima tri iznakažena prsta na nozi. Objasnio nam je, da je to posljedica nesretnog slučaja. Dalje nije o tome govorio. Tek nekoliko mjeseci kasnije, u Aragarcasu, saznasmo od jednog prijatelja iscrpnu povijest toga nesretnog slučaja.

Godine 1933. odlučio je predsjednik Varga da posjeti neko mjesto brazilskog »Divljeg zapada«. Izabrao je Otok banana. Tu je još bilo Indijanaca, koji su održavali svoje stare običaje, a bili su prilično pristupačni i netaknuti od civilizacije, no ipak avionom lako dohvatljivi. Trebalo je samo izgraditi malo uzletište. Izaslana je komisija, u kojoj je sudjelovao i kapetan Basilio. Trebalo je da on pronađe najljepši kraj, da sagradi kuću i pripravi Indijance na predsjednikov posjet.

Dok su se izvodili pripravni radovi, nastojali su članovi komisije da se što manje dosađuju: išli su često u lov i ribolov. U takvoj jednoj zgodi pošao je kapetan Basilio s nekoliko drugova, a pratio ih je Uašimani sa dva druga Indijanca. U čamcu slučajno odapne kapetanova puška i nesrećom pogodi u nogu Uašimanija. Najprije je Basilio htio ranjenika odvesti u logor, gdje se neki čovjek razumio u kirurgiju. No druga su dva Indijanca podigla toliku viku i time toliko uzbunila suplemenike, da su se ovi skupili na obali i prijetili se prema čamcu. Basilio i njegovi pratioci nisu pravo razumjeli, o čemu se radi, ali su ostali hladnokrvni i konačno uspjeli Uašimanija dopremiti u logor. Ondje su s njim postupali, što su ljepše mogli. Za vrijeme operacije morala je komisija s pripravnim oružjem stajati na straži, jer su Indijanci prijetili, da će napasti logor i odvesti Uašimanija. No Basilio ga je pustio tek onda, kad mu je sva sačma bila izvađena, a noga dezinficirana i zavezana.

Tek za nekoliko dana doznao je naš prijatelj pravi uzrok toga događaja. Saznalo se, da je dobroćudni i slatkorječivi Uašimani bio ubica nekog drugog kapetana Basilija, s kojim se nekoliko godina ranije vozio po Araguaji. Ubio ga je jednim zamahom toljage, da bi ga orobio. Umorstvo se otkrilo, kad je jednog dana Uašimani htio platiti kutiju žigica vrlo velikom banknotom, do koje nikako nije mogao doći na pošten način. Udovica umorenoga izaslala je kaznenu ekspediciju, koja je postrijeljala nekoliko Karaža, dok se Uašimani nekim slučajem spasio. Kad se dogodila nesreća u čamcu drugog kapetana Basilija, vjerovali su Indijanci, da se umoreni vratio, kako bi se osvetio Uašimaniju.

Kad već govorimo o stvarnim događajima, ispričat ću vam, što je rekao sadašnji plemenski poglavica Uatau, kad sam ga zapitao, zašto su ga izabrali za kazika. U vrijeme mog prvog posjeta naselju Karaža bili smo i u kolibi Uataua. Bila je prisutna i njegova žena, mlada Indijanka ugodne vanjštine, koja je držala u naručju malog dječaka, rođenog prije nekoliko dana. Kazik nam je pričao mješavinom portugalskog i karaškog jezika, pomažući se pri tome mnogim kretnjama, što je svojstveno Indijancima, koji pripovijedaju, kao da zgodu doživljavaju upravo toga časa.

Kad je »veliki otac« (tako su nazvali predsjednika Vargu) morao doći, sve je bilo spremno za svečan prijem. Tadašnji kazik, stari Krumare, smatrao je potrebnim, da dočeka »velikog oca« u Leopoldini, jer su dotadašnji posjetioci uvijek samo dotle dolazili. On je dakle pošao, da njega i njegove pratioce doveze u nekoliko kanoja do Santa Isabele. Radi toga se uputio s nekoliko ljudi do Leopoldine, što je trajalo deset dana. Naravno da stari kazik nije mogao znati, da će međutim doći »veliki otac« s velikom pticom, koju Indijanci zovu »biu-heolit«, što znači »vatra na nebu«. Došla su tri »biu-heolita«, a iz jednog je izašao »veliki otac«.

»Istoga dana«, tako je Uatau nastavio svoje pričanje, »pozvali su nas, da nas predstave posjetiteljima.« Pri tim riječima ustane, da bi nam što bolje predočio prizor, koji je slijedio. »Veliki otac je s nama razgovarao i bio iznenađen, jer smo mu neki znali odgovarati jezikom bijelaca. Najednom zapita veliki otac, tko je kazik u našem selu. Odgovorili smo mu, da je otišao u Leopoldinu. „Kako to? Znao je, da ja dolazim, a on odlazi u drugo mjesto. Izabrat ćemo drugog kazika."« Ponavljajući te riječi, udarao se Uatau u prsa i nastojao se dostojanstveno držati. »On se ogleda«, tako nastavi Indijanac, »i opazi mene. Bio sam nakićen narukvicama i naušnicama, a u kosi sam imao papagajevo perje. Osim toga me moja sestra nabojadisala svojom najljepšom bojom. Tada me zovne veliki otac i reče:

»Ti ćeš biti kazik.«

Ja mu odgovorim: »To ne ide, jer mi već imamo kazika. Osim toga sam i premlad, i nitko me ne bi slušao.«

Veliki otac me ozbiljno pogleda, dok mi sa strane priđe pukovnik Vanique i prišapne mi na uho, da bi bilo bolje, da poslušam velikog oca, jer bi se on mogao razljutiti. I tako sam primio tu službu.«

»A da li se s tom promjenom sporazumio Krumare?« upitao sam.

»Da. Kad sam se vratio, veliki otac je već otišao, i prijatelji su kaziku ispričali točno, kako je bilo. On se s tim zadovoljio, ali je već iduće godine umro, možda od žalosti . . .«

Tako je predsjednik Varga stvorio na dalekom Otoku banana državu u malom, na način, koji je zaprepastio tamošnje stanovnike.

Smjestili smo se u Santa Isabeli, kamo nas je pozvao upravitelj uporišta. To je bio mlad čovjek, imenom Itanar, koji uopće nije razumio skrb za Indijance. On je to uporište držao

isto onako zapušteno, kako ga je preuzeo od svojih prethodnika. Mi smo bili ipak zadovoljni, jer smo svaki dan imali dodir s Indijancima te smo mogli njihov život izbliza promatrati.

Svako jutro išli smo nas dvoje kroz karaško naselje. Ono se sastojalo od dugog niza koliba na obali Araguaje; iza njih su stajale još neke u strahovitom neredu. Već ujutro vladala je na obali živahnost, jer su se muškarci, žene i djeca već kupali. Svi su išli goli i kupali se zajedno, a da nisu pokazivali osjećaj stida zbog prisutnosti drugog spola ili djece. Žene su vrištale, smijale se i sjajno se zabavljale u vodi. Kad su se okupale, opasale su se opet pregačicom, jedinom odjećom, koju su nosile, napravljenom od vlaknaste kore nekog drveta; kora se sate i sate udara, da bi omekšala.

Jedini odjevni predmet muškaraca sastoji se iz niti, s kojom na poseban način svežu glavić. Isprva je to bila higijenska preventivna mjera, koja je u toku vremena postala neophodna i povezala se s osjećajem stida.

Bilo bi krivo na temelju tih činjenica stvoriti zaključak o seksualnom moralu. Moral je zasada, koja nema nikakve veze s odijevanjem. Imao sam često priliku promatrati vrlo dobro odjevene ljude, ali s vrlo malo morala, i ne bi bilo isključeno, da dobro svučeni Indijanci... Ali to je pripovijest za sebe, o kojoj ćemo govoriti u drugom poglavlju.

Stali smo pred jednom kolibom i pozdravili:

»Taterija-nombo?«, što otprilike znači: »Jeste li svi tu?«

A iznutra su odgovorili: »Arerina!« — »Tu smo!«

Tada saopći vlasnik kolibe svojoj ženi, da smo došli.

U početku su me zvali Tori, što znači bijelac, a Marija je bila označena kao »Tori haveke«, bijela žena. Kasnije, kad smo postali svakidašnji posjetioci i sklopili s njima prijateljstvo, naučile su žene moje ime i zvale me »Tiboro«, dok su me muškarci nazvali »Tukutiri«, što znači brada ili bradat. Moja je brada pobuđivala kod njih najveću pažnju. Običavali su mi govoriti, da mi zaviđaju na tom ukrasu, koji je meni samom bio nesnosan. I djeca su primijetila razliku između mene i ostalih bijelaca. Pritom su se sjetila nekog liječnika, koji je neko vrijeme boravio kod njih, a koji je također nosio bradicu. Zbog toga su me nazvala »Toto«, to jest doktor.

Mariju su svi odrasli Indijanci, muškarci i žene, zvali »Magija«. Samo su je djeca zvala »Auititiri«, što u njihovu

jeziku znači »lijepa«. Mariju su zavoljeli, jer je sve, što su joj djeca pokazivala, nazvala lijepim, i toliko je tu riječ upotrebljavala, da joj je to postao nadimak.

Pošto je Indijanac zapitao svoju ženu, pozvali su nas, da uđemo u kolibu. Ponudili su nam mjesto na rogožini pokraj domaćina. U toj kolibi, koja je bila pet metara široka i šest duga, nije bilo drugog pokućstva. U svakoj kolibi stanuju dvije ili više obitelji, koje su obično u rodbinskim vezama. Na podu stoje zdjele, tikve, voće i med divljih pčela. Po zidovima vise različni ukrasni predmeti iz perja, pamuka ili kore. Na stropu je pričvršćeno oružje, strelice i lukovi, koplja i kijače. Na dovratniku vise kutije iz palminog lišća, u kojima se čuva nakit, i košare različite veličine. U jednom kutu gori vječiti oganj.

Muškarci su obično nečim zaposleni. Ukrašuju koplja, pletu košare, ili prave strelice ili igračke za svoju djecu.

Žene kuhaju, šiju, tkaju i bojama ukrašuju tijela svoje djece. Uglavnom se mnogo bave svojom djecom i vrlo su pažljive i nježne majke. Unatoč tome velika je smrtnost djece, i nikad nisam vidio karašku obitelj s više od troje djece. Djeca rastu posve slobodno. Kad počnu trčati, pomalo se osamostaljuju, te zamjenjuju, i dječaci i djevojčice, majčine grudi lulom, u kojoj do kraja života puše duhan ili neko drugo suho bilje.

Kad smo konačno sjeli, ukućani su nas točno pregledali. Otkrili su svaku sitnicu, koja im se činila novom. Žene su bile pažljivije od muškaraca, a kad bi nešto kod nas pronašle, govorile bi mirno o tome dalje, bez pokreta i ne prekidajući rad. Vrlo se rado smiju. Najviše im se sviđalo, kad bi čule, kako Marija i ja razgovaramo. Ako bismo pogriješili, smijale bi se, ponavljale tu riječ i pritom se sjajno zabavljale.

Karaži su navikli, da sve traže od bijelaca, na primjer sol, šećer, duhan, nož, košulju ili što drugo. Ne ustručavaju se da mu pretraže džepove i ispituju, čemu služe predmeti, koje bi našli u njima. Naravno da ni mi nismo zaostajali. Pregledavali smo njihovo oruđe i nakit, oružje i košare i pitali, zašto služe te stvari i od čega su napravljene.

Razumije se, da smo imali sa sobom mnogo darova, da bismo stekli naklonost Indijanaca. Čim bismo došli u naselje, obično bismo podijelili neke sitnice, bonbone, cigarete ili duhan. Vrednije darove čuvali smo za naročite svrhe ili zato, da ih zamijenimo za veće stvari. Karaži vrlo rado uzvraćaju

ljubaznosti i prijateljske usluge. Donosili su nam posude s medom ili voćem, ili bi nas pozvali na ribu ili neko drugo dobro jelo.

Dok smo se mi sladili gorko-slatkim medom divljih pčela, stari vrač Maloa bio je zaposlen ukrašavanjem koplja. Bilo je dva metra dugo, iz tamnog tvrdog drveta, a na gornjem kraju imalo je pletivo od svijetlog rogoza i neke crne kore. To pletivo prave Indijanci upravo umjetnički i uvijek s drugim uzorcima. Na to objese nekoliko šarenih papiginih pera, koja međusobno pričvrste jedno uz drugo. Pri najmanjem pokretu njiše se taj ukras, što djeluje vrlo dražesno. Vršak se koplja sastoji od cjevanice jaguara, koja je izbrušena oštro kao nož. U rukama Karaža to je koplje opasno oružje, a upotrebljavaju ga samo u borbi prsa u prsa, kad se neko pleme bori s drugim.

Lukom i strelicama služe se samo u lovu na ribe i ptice. Luk se sastoji iz tamnog drveta i vrlo je pruživ. Strelice su iz palminog drveta i imaju koštani šiljak. Indijanci nose sa sobom uvijek više strelica, i to s različito velikim šiljcima, već prema veličini ribe, koja se slučajno pojavi. Izvrsni su strijelci. Računaju na lom svjetlosti u vodi, tako da njihove strijele rijetko promaše.

Treća vrst oružja je kijača. Duga je gotovo metar, na jednom je kraju deblja, a pravi se od čvrstog i teškog drveta. Katkada ukrašavaju Indijanci i svoje kijače sa crnobijelim geometrijskim crtežima. Kijača se upotrebljava u lovu na kopnene životinje. Prekrasan je prizor promatrati smeđeg Indijanca u lovu, kad trči za jelenom ili se bori s jaguarom, zamahujući svojom kijačom kao jedinim oružjem. Ako dostigne zvjerku, obori je s nekoliko udaraca. To je borba, u kojoj čovjek i životinja učestvuju pod gotovo jednakim uvjetima.

U drugoj kolibi stanuje stari bračni par sa dvije mlade kćeri. Starica je oblikovala zdjelu od sive gline. Mariju je vrlo zanimao taj rad, te je Indijanka napravila jednu zdjelu posebno za nju. Činila je to vrlo vješto i bez alata. Njene koščate ruke kao da su milovale glinu i davale joj ljupke oblike. Tada bi umjetnica iznosila zdjele napolje u sjenu, da se osuše. Kad su već suhe, oslikala bi ih geometrijskim ornamentima, crno i crveno, jedinim bojama, koje Indijanci proizvode. Te se boje dobivaju iz ploda zvanog »genipapo« i iz palme »urukum«. Kad je sve gotovo, zdjele se u vatri ispeku.

Dok je stara Indijanka nizala tako svoje rukotvorine, opazismo jednu njenu kćer, koja je također radila. Šiuatli, tako se zvala, bila je najljepša Indijanka, koju sam vidio u čitavoj oblasti. Njena duga crna kosa blistala se od kokosovog ulja i padala joj preko ramena. Dva crna kruga na njenim obrazima bila su lako smeđe obojena. Imala je na sebi staru prljavu košulju, ali pod njom se vidjelo čitavo njeno obojeno tijelo. Kad smo joj pristupili, obori ona sramežljivo oči. Upravo je izrađivala lutke neobičnih oblika i fantastično obojene. Lutke su prikazivale muškarce i žene, ponajviše bez ruku, s dugom kosom, koja je bila od voska. Sve lutke, koje sam i kasnije vidio, mogu se podijeliti u dvije grupe. Jedne djeluju kao karikature, s vrlo naglašenim stražnjim dijelovima i kratkim nogama. Druge nose neku vrst hlača i izgledaju kao likovi iz tisuću i jedne noći, kako ih mi zamišljamo; samo što su sve obojene crveno i crno.

Karaži pripadaju Že-rasi, kako se to može iz njihova jezika izvesti i zaključiti. Ta je rasa druga po veličini grupa južnoameričkih Indijanaca, iza Tupi-Gvarania. Također je utvrđeno, da su se oba srodna plemena Karaža i Žavae odvojila od svog glavnog plemena prije nekoliko stotina godina i naselila se u toj oblasti, gdje su okružena plemenima drugih rasa. Oni čine takoreći etnografski otok u gvaranskom moru. Tik uz njih obitavaju Šavanti, čije porijeklo još nije objašnjeno.

Neprestano sam mislio na te tajanstvene lutke i nikako se nisam mogao osloboditi nekih nejasnih asocijacija. Te sam figure s jakim stražnjim dijelom negdje već vidio: to je egipatska slika, koju je u jednoj svojoj knjizi reproducirao slavni francuski egiptolog Gaston Maspero. Tih se asocijacija ni do danas nisam riješio, i u mojim mislima stapaju se u jednu sliku karaške lutke i ona reprodukcija.

Javlja se još jedna misao. Nalazimo se upravo na 12. stupnju južne širine, na onoj crti, koja je služila pukovniku Fawcettu kao osnova za proučavanje nestalog kopna Atlantide. Došli smo u blizinu mjesta, gdje je Fawcet ostavio posljednji znak života, prije nego je zauvijek iščezao. Da li je u onim davnim vremenima doista postojala veza između Srednje Brazilije i Egipta, koja je išla preko iščezle Atlantide? Zašto nalikuju indijanske figurice na egipatske crteže? Sve je to u meni raslo kao nejasna slutnja, koju će vjero-

jatno jednog dana objasniti učenjaci, koji o tome više znaju od mene.

Šiuatli mi je poklonila nekoliko tih figurica, a ja njoj crveni rubac sa cvjetovima. Mlada Indijanka je jedva vjerovala svojim očima. Bila je uzbuđena, ali je to nastojala prikriti. Ti poludivljaci, koji su već došli u doticaj s bijelcima, postali su nepovjerljivi, pa su se i prema nama u prvo vrijeme držali povučeno. Tek su naši darovi, naša iskrenost i naše poznavanje jezika stvorili mogućnost za veću prisnost.

Proveli smo nekoliko tjedana kod tog plemena, a u isto smo vrijeme odlazili u Sao Felix, koji je bio udaljen jednu leguu uz rijeku. Da bismo i nešto korisno učinili, osnovali smo u Sao Felixu malu školu, jer je bilo tamo preko pedesetak djece, koja nisu imala nikakve mogućnosti da nauče čitati i pisati. Uskoro smo se već radovali videći, kako naši najbolji đaci pišu po cijele rečenice. Od seoskih vlasti dobili smo svečano obećanje, da će zatražiti učiteljicu i sagraditi školsku zgradu od kamena. Bilo je toliko djece, da smo ih morali poučavati u dva odjeljenja. Jedno je preuzela Marija i pokazivala mnogo strpljivosti u ophođenju s djecom. Tako smo se morali svaki dan voziti kanojem od jednog mjesta do drugog, i to obično u pratnji kojeg Indijanca.

Jednom, kad je već zanoćalo, ponudio se za veslanje mladi Indijanac Diarina. Bio je krasno razvijen i vrijedio kao najjači mladić u svom plemenu. Uskoro je iza drveća izronio mjesec i prosuo po vodi val svijetla. Diarino, koji je s nama veslao, poče pjevati neku pjesmicu, koja je zvučila jednolično i odsječno. Najednom ušuti i odmah reče:

»Ah, kako mi se sviđa pun mjesec...«

Mjesečina je bila lijepa, to je istina, ali nikad nisam pretpostavljao, da poludivljak ima tako osjećajnu dušu. Cijeli krajolik kao da je bio u nekom čarobnom ugođaju, koji je i nas zahvatio. Vozili smo se uz samu obalu ispod drveća, a mjesec je prosijavao kroz granje.

»Jesi li poznavao svoga oca«, upitah Diarinu, hoteći mu dati priliku, da se prepusti svojim osjećajima.

Poznavao ga je i naširoko nam pripovijedao, kako je živio i kako je bio ubijen od članova jedne obitelji, s kojom je već kroz generacije vladalo neprijateljstvo i čiji su razni članovi bili ubijeni od Diarininih predaka.

»Jesi li poznavao svoga djeda?« pitao sam ga.

»Da. Bio sam malen, kad je on umro, ali ga se još dobro sjećam.«

»Sigurno se još sjećaš, kakve je priče pričao o životu starih Karaža, odakle su došli i čime su se bavili...«

»Često smo sjedili kod njega, a on nam je pričao, kao što to rade svi stari ljudi.«

»Pričaj mi nešto, Diarino. Sjeti se i reci mi, o čemu vam je pričao djed« — navaljivao sam.

Indijanac, pod dojmom naše plovidbe, nije se dao dugo moliti. Pričao nam je te noći najljepše priče, koje smo čuli za vrijeme svog boravka među Indijancima. Njegov je jezik bio primitivan, ali ne bez draži. Slušajući ga pričinjalo se čovjeku, da je živ svjedok mitoloških događaja Karaža.

Ne ću ovdje iznositi sve pripovijesti, tek nekoliko, koje su se meni svidjele.

Jedna je govorila o postanku karaške rase. »Karaži su«, tako je pričao Diarino, »postali od riba. Jednog dana zaključile su ribe Berohokana, to jest Araguaje, da će napustiti vodu i otići na kopno, da upoznaju život drugih životinja. No zašle su predaleko u kopno i izgubile pravac, jer nisu imale nikakva iskustva. Da ne bi umrle od gladi, bile su im potrebne ruke i noge, i gle, narasle su im. Osim toga su dobile razum, da bi se mogle boriti protiv najjačih životinja. Tako su nastali prvi Karaži.«

Druga bajka objašnjava uzrok podjele godine na kišno i sušno doba.

Indijanci su nekada sretno živjeli i kiša je padala samo toliko, koliko je bilo potrebno biljkama. Jednog su dana pošli muškarci u lov i otkrili tragove čopora »kajititua«, vrste divljih svinja. Progonili su to stado i tako došli kroz neki mravinjak pod zemlju. Tamo je hodnik postajao sve širi, i konačno su se našli u ogromnoj dvorani, gdje su navalili na progonjene životinje i sve ih pobili toljagama. No nisu primijetili jezero u stražnjem dijelu pećine. Iz njega se pojavi neki ogromni čovjek i reče prijetećim glasom, da je on Irase, vodeni duh, i da su divlje svinje bile njegovi najbolji prijatelji. Bio je razjaren i odlučio je kazniti Karaže. Zato zapali svoju lulu i dimom zamrači cijelo nebo. Smjesta je počela kiša i nije prestajala, dok nekoliko puta mjesec nije prošao kroz svoje mijene. Indijanci su već povjerovali, da im je došao kraj. Otada Irase uvijek ponavlja tu kaznu.

Treća priča govori o bijelom bogu.

Daina-Hakan, »velika zvijezda« ili večernjača, dakle Daina-Hakan bio je jedne noći tako velik i sjajan, da ga je neka Indijanka, koja ga je dugo gledala, poželjela za muža. Zvijezda odluči ispuniti tu želju mladoj ženi. Jedne se noći, dok je sve spavalo, pojavi čovjek u kolibi Indijanke i legne k njoj na rogožinu. Mlada je žena bila presretna. Zovne svoga oca, da dođe vidjeti, kako joj se ostvarila želja. Zapalili su vatru i što su vidjeli? Daina-Hakan bio je star i bradat, iako je imao svijetlo lice poput zvijezde. Mlada je žena bila razočarana i više se nije htjela s njim vjenčati. No on je bio tako očaran njenom ljepotom, te reče, da će je svakako vjenčati, jer je već s njom proveo noć. Ona konačno pristade, te se uz odobrenje oca i cijelog plemena vjenčaju. Narednog jutra pođe Daina-Hakan k rijeci i zađe duboko u nju. Tada se sagne i sa dna iznese korijenje mandioke i zrna kukuruza, što Karaži nikad prije nisu vidjeli. On reče svojoj ženi: »Potražit ću polje i zasaditi ga, da bismo imali bolju hranu i mi i cijelo pleme. No ne ću, da ti ideš sa mnom. Čekaj, dok se vratim.« I otiđe u šumu. — Mlada je žena čekala cijeli dan. Kad je već pala noć, pomisli, da se on više ne će vratiti i pođe ga tražiti. Nađe ga, gdje radi na polju. No sad nije bio Daina-Hakan star i slab, nego mlad i jak. Tada ga radosno primi njegova žena i cijelo pleme. Uskoro izraste sjeme mandioke i kukuruza. Indijanci su uvidjeli, da je to dobro za jelo. Molili su Daina-Hakana, da im oda svoju tajnu. I tako se dogodilo, da je večernja zvijezda sišla s neba, da Karaže pouči u zemljoradnji.

Tu svršava pripovijest, ili bolje reći, ona svršava za one, koji u nju vjeruju.

Ne sumnjam, da su sve priče potekle iz stvarnih događaja. Nadam se, da će se moji čitatelji složiti sa mnom.

Gatka o Daina-Hakanu je prava povijest o pojavi bijelog čovjeka. On je došao u selo iscrpen i poderan. Pošto je kamenom potopio svoj čamac, što rade svi stanovnici obale, da im ga nitko ne ukrade, ušao je i legao u jednu kolibu, za koju je vjerovao, da je prazna. No u njoj se nalazila, kakav slučaj!, mlada, lijepa Indijanka. Treba li još reći, da ima mladih Indijanki, koje sanjaju o tome, da će doći zvijezda s neba, da ih vjenča, isto kao što su sanjale djevice u Srednjem vijeku o princu iz bajke ili današnje o filmskim starovima. Naravno da je naša mlada Indijanka bila razočarana, kad je ugledala putnika pri svijetlu; no bijela boja njegova

lica bila je ipak u nekoj vezi sa zvijezdom. Tada otidje navodni Daina-Hakan do rijeke, potraži svoj potopljeni čamac i uzme sjeme mandioke i kukuruza, da ga posije. Možda nije htio da ga žena prati, jer je želio da pri brijanju bude sâm; u prašumi brijati dugu bradu nije baš užitak. Konačno se pojavi obrijan i odmoren, posve pristao čovjek.

To je prava pozadina te priče. Nisam zato o njoj iscrpno govorio, da bih razbio ljepotu priče, nego više kao dokaz za pojavu »bijelog boga« na američkom tlu. Usmena predaja ide vrlo daleko, do pretkolumbovskih vremena, a možda i do Vikinga, o čijoj pojavi ima mnogobrojnih legendi po cijelom kontinentu. Na njih bi se mogla odnositi činjenica, da su Indijanci od njih naučili zemljoradnju i brodarenje. Sjetimo se samo boga Kecalkoatla kod Azteka u Meksiku ili boga Virakoča kod Inka u Peruu. Obojica su opisani kao bijeli bogovi s bijelom bradom, koji su svojim narodima donijeli umijeće obrađivanja zemlje i različite zanate. U najstarijim kronikama španjolskih osvajača, koji su u Čileu zaposjeli oblast Araukanaca, također se govori o nekoj zagonetnoj ličnosti, koja je došla sa sjevera i bila bijele boje lica. I Gvarani poznaju bijelog boga, kojega su zvali Tupan. On im je pokazao, kako se obrađuje zemlja i tka platno, ali ih je jednog dana ostavio, jer su plemena neprestano međusobno ratovala. Obećao im je, da će se vratiti, kad zavlada vječiti mir. Još danas čekaju neka polucivilizirana gvaranska plemena na Tupanov povratak. Budući da ne znaju, koji je između bijelih posjetilaca bog njihovih otaca, obasipaju svakog bijelca s počastima i pažnjom, što im često biva loše vraćeno. I Že Indijanci imaju svog bijelog boga. On se zove Sumei, a došao je k njima, pošto je pretrčao preko mora. I na kraju nalazimo karaškog Daina-Hakana, čime se završava krug priča o bijelim bogovima u tom području.

Jednog dana, kad smo došli u Sao Felix, čuli smo veliku viku. Iskrcali smo se prije mjesta i doživjeli neočekivan prizor.

Ugledali smo goniče, koji su tjerali krave i volove stotine kilometara prema jugu. Pri tome su morali triput prelaziti rijeku, da bi zaobišli močvare i neprohodne šume. Sao Felix bilo je jedno od tih mjesta, gdje su običavali prelaziti rijeku. Približili smo se i ugledali ogromno stado, koje se bolo i tiskalo, a tjeralo ih je na desetke ljudi s bičevima i štapo-

vima. Neki su bili na konjima, i ta grupa ljudi surova izgleda činila se kao mala vojska, koja se divlje zalijeće u okršaj. Neki goniči stajali su iza drveća, kako bi spriječili, da životinje izađu sa strane. U blizini rijeke izgradili su od stabala vrst hodnika, kamo bi zatjerali životinje, da ih mogu lakše pretjerati preko vode. Prve su se životinje bojale poteškoća i htjele su se vratiti, ali su ih one iza njih tako gurale naprijed, da je nastala zaglušna buka i divlja gužva. Goniči su jahali udarajući na sve strane, dok su se njihovi konji propinjali.

Konačno su prve životinje ušle u vodu, druge su slijedile i prisiljene nuždom nastojale se održati na vodi. Približili smo se obali i ugledali nekoliko ljudi u čamcu. Iza čamca smo opazili prekrasne rogove jednog vola. No kad smo bolje pogledali, nasmijali smo se, jer to uopće nije plivao vol, nego zapravo samo komad drveta s pričvršćenim rogovima, koji je kravama služio kao prethodnik, da ne bi promijenile pravac. No ove, kako je bilo očito, nisu slijedile zov tih rogova, koji su plivali na vodi, nego su počele plivati drugim smjerom. Goniči su računali i s tim slučajem. Odmah su se pojavili čamci, koji su se postavili s obje strane krda i iz kojih su goniči s pomoću štapova držali životinje podjednako u pravcu. Pri tome su im pomagali Karaži kao veslači. Konačno su svi goniči nestali s obale. Neki su sjedili na svojim konjima i plivali kraj goveda, a neki su sa štapom u ruci plivali tik uz životinje vičući iz sve snage.

Odjednom opazismo, kako je neki mladi vol htio izbiti postrance. Jedan ga jahač divlje udari, ali se vol nije na to obazirao. Tada jahač sklizne u vodu i brzo ga ščepa za rogove. Slijedila je uzbudljiva borba s bikom u vodi. Čas nestane bik, čas čovjek. Nije dugo potrajalo, kad primijetismo, da se voda zarumenjela od krvi. Iz obližnjeg čamca skoče dva čovjeka u vodu i izvuku svoga druga. Bio je to Ze Belho, iskusni gonič. Zadobio je duboku ranu na lijevom bedru, gdje mu je prodro rog bika. Odnijeli smo ga u prvu kolibu i tamo nastojali spriječiti krvarenje uz pomoć primitivnih sredstava, s kojima smo raspolagali.

Međutim je stado već došlo do polovice rijeke, koja je na tom mjestu bila široka oko osam stotina metara. Vidio sam, kako je jedan čamac potjerao nizvodno životinju, koja je ostavljala iza sebe krvav trag. Zapitao sam goniča za objašnjenje.

»To je mamac za piraje«, odgovori on. »Morate znati, da ovdje u rijeci sve vrvi od piraja.« — Piraja je mala krvoločna riba, koja napada u jatima i neobično je opasna. Zato se nađe stara ili bolesna životinja, razreže joj se meso na nekoliko mjesta, potjera se postrance i njenom se krvlju namame ribe, koje u rojevima navale na životinju i pojedu je u nekoliko minuta doslovce do kosti. Na taj se način spase ostale životinje.

Doista, osebujan način, da bi se izbjegla navala piraja.

Stado je već gotovo prispjelo na drugu obalu, kad jedna krava izbije postrance, unatoč svim nastojanjima goniča. Za nekoliko trenutaka rasulo se stado, jer su mnoge životinje pošle za izgrednicom, i goniči nisu više mogli održati pravac. Nastala je panika. K tome se još prevrnuo jedan čamac, i ljudi su se s mukom spasili pred životinjama. Goniči su htjeli spasiti bar ono, što se još spasiti dalo, i pošli su za životinjama, da ih na neki način istjeraju na obalu.

S našeg povišenog mjesta imali smo pregled nad cijelim prizorom. Konačno je uspjelo goničima većinu stada istjerati na obalu, koja je tamo bila ravna. Kako mi je kasnije rečeno, bili su oni zato toliko uzbuđeni, jer nešto niže obala postaje strma i nepristupačna, tako da životinje ne mogu izići. I tako je taj prijelaz bio povezan sa žrtvama. Više od osamdeset goveda pošlo je dalje i, ne mogavši se dočepati obale, utopilo se ili su ih napale piraje.

ARUANA, PLES DIVLJIH ZVIJERI

Kad smo iz daljine čuli pjevanje, požurili smo svi na obalu, gdje je već bila na pomolu velika grupa kanoja. Domaći Karaži vraćali su se s ribolova, koji je trajao pet dana. Brzo su doveslali, pri čemu su njihova vesla duboko rezala vodu. U velikim su čamcima uvijek sjedila po dva Indijanca, ali većina je čamaca bila malena, tako da je u njima bilo mjesta samo za jednu osobu. Karaža izgleda u svom čamcu, koji je na provi savinut, kao vodozemac, koji se rađa istovremeno i s izdubljenim drvetom i s veslom. Indijanci su pjevali monotoni i primitivni napjev i prekidali ga veselim uzvicima, jer su opet vidjeli svoje žene i djecu i svoje kolibe.

Međutim su žene malo po malo prepoznavale svoje muževe i nisu nimalo krile veselje, dok su djeca uzbuđeno trčka-

rala naokolo. Žene su se bojadisale najljepše, što su umjele, da tako pozdrave vrijedne ribare: svoju su dugu i sjajnu kosu okitile velikim žutim perjem, koje je izgledalo kao cvijeće. Pokraj mene je stajala žena poglavice Uataua; ona nije mogla preda mnom sakriti svoje uzbuđenje. Na obrazima je osvježila oba tetovirana kruga — omaruro — crnom bojom, dok je sredinu bojadisala crveno. Od čela do vrška nosa stavila je crne točke, a usta je produžila sve do uha, ali u skladu s krugovima omarura. Ispod ovih pruga označila je točke i trokute crnom bojom. Njene napete grudi ukrašavali su lijepi krugovi, također crni, preko kojih je stavila dvije horizontalne linije. To je bojadisanje djelovalo kao izrez na večernjoj haljini. Usto su i ruke bile bojadisane crvenim i crnim narukvicama u svim veličinama. Trbuh su resile dvije pruge s malim poprečnim crticama prema gore i prema dolje, tako da je to izgledalo kao pojas. Slično je bilo od bokova, preko bedara sve do listova, gdje je ponovo smjestila krugove do stopala.

Druge su opet žene bile bojadisane posve drugačije. Divio sam se bujnoj mašti ovih Indijanki.

Konačno je mala mornarica pristala. Za nekoliko su trenutaka bili muškarci na kopnu. Svaka je obitelj imala pred svojom kolibom vlastito pristanište. Muškarci su htjeli najprije pozdraviti svoje obitelji. Čamci su bili prepuni svakovrsne ribe, kornjača, jaja od kornjača, voća i divljeg meda. Nakon prvih pozdrava povukli su se muškarci u kolibe, dok su žene i djeca dopremili plijen na kopno. Muškarci su se međutim natrli kokosovim uljem i ispružili se na rogožine, da se odmore. Pola sata kasnije cijelim je mjestom zavladala tišina, jer su i žene nestale u kolibama. Samo su djeca i starci sjedili pred njima i tiho se nečim zanimali. To je sve bilo tako tajnovito, da sam morao zbog radoznalosti zaviriti kroz palmino lišće u kolibu. Tada sam se postidio, što sam bio indiskretan.

Zar nisam mogao pretpostaviti, da su žene čekale svoje muževe, da bi ih ovi opet zagrlili? Zar sam se baš očima morao uvjeriti, zašto su se danas bojadisale onako lijepo, a muškarci se namazali miomirisnim uljem, da se nakon duge odsutnosti opet nauživaju radosti?

Popodne je prolazilo polagano. Duboka je tišina još uvijek vladala u kolibama, gdje su se sjedinjavale duše i tijela.

Tada su se u sumraku ocrtavali obrisi koliba, a konačno je nastupila tropska noć . . .

Drugog je dana bilo krasno sunčano vrijeme. Cijelo je selo bilo zaposleno, jer je popodne morala započeti »Aruana«, svečanost u čast punog mjeseca. Žene su sjedile oko ognjišta i kuhale najraznovrsnija jela. Većina se muškaraca skupila u osamljenom »domu neoženjenih«, da udesi svoju odjeću za obredne plesove po posljednjoj modi ili da dogovori pojedinosti za svečanost. Marija i ja pošli smo prema velikoj kolibi i posjetili svog prijatelja Maloaa, starog čarobnjaka. On je upravo pleo košaru iz palminog lišća. Nakon srdačnog rukovanja ponudio sam mu duhana, koji on ne bi odbio ni pod koju cijenu. Maloa je bio najuvaženiji seoski liječnik, ali i čarobnjak, koga su se najviše bojali. Neki su mi njegovi suplemenjaci povjerili, da je on direktan ili indirektan krivac smrti nekih muškaraca. Pitao sam ga, da li bismo smjeli prisustvovati svečanosti, kao da smo pravi Karaži. Starac se nasmiješio, te nam time htio reći, da sumnja u ostvarenje naših želja. Nakon dulje stanke rekne:

»Ja nisam gospodar. Gospodar Aruane je Teuoro. Pitajte njega.«

Teuoro je sjedio nekoliko koračaja dalje i bio je zabavljen pripremanjem nekog pernatog ukrasa za glavu. Odmah sam ga počeo osvajati. Darovao sam mu šareni rubac pun duhana. Zamolio sam ga, da duhan razdijeli sudionicima svečanosti, a rubac da zadrži za sebe. Iza ovog diplomatskog uvoda prešao sam u frontalni napad.

»Ondje možete sjesti i promatrati ples«, odluči Teuoro i pokaže na kraj sela.

»To ja ne želim, moj prijatelju. Mi želimo biti uz vas, pjevati s vama, što i vi pjevate, i jesti s vama, što i vi jedete.«

Isprva mu se činio moj prijedlog nemoguć, ali je nakon moje upornosti napokon pristao. Vratili smo se kolibama. Pred jednom od njih zateknem društvo dječaka između 13 i 14 godina, koji u tim godinama postaju punopravni članovi plemena. Oni već mogu prisustvovati svečanostima kao novajlije. Kasnije, kad nauče ubijati ribe strijelom, sabirati med u šumi, plesati Aruanu i pjevati, graditi svoje kolibe i čamac nazvan uba, te sami praviti svoj nakit i svoje oružje, tada bivaju primljeni u zajednicu muškaraca.

Vidjeli smo dječake upravo zaposlene izradbom »oluoa«, drvenog nakita, što ga Karaži nose u rupi na donjoj usni. Kad je dječaku tri godine, probodu mu usne zašiljenom kosti. Ovu kost, koja je duga oko osam centimetara, nosi tada do svoje 13 godine. Tada je zamijeni drvenim štapićem, tako velikim i takva oblika, kako sam želi. Taj drveni ukras može biti dug do četrdeset centimetara. Tanak je kao deblji papir i vrlo brižno izrađen. Prije spavanja izvade Karaži oluo, a neki se njime kite samo za svečanosti, lov i ribolov. Ovaj ukras odgovara »tembeti«, ukrasu Kerandija i drugih Indijanaca, koji ga klešu iz kamena.

Dok smo još s dječacima razgovarali, čuli smo iz obližnje kolibe jecanje i stenjanje. Kako je to privuklo našu pažnju, rekao nam je neki mladi Indijanac: »Uatauriore liječi moju bolesnu tetku.« Marija i ja pogledali smo se časkom razdragano, jer smo već dugo vrebali na ovakvu zgodu. Bez ijedne riječi odlučili smo iskoristiti ovu rijetku priliku.

Ušli smo tiho kroz ulaz, koji je bio zastrt rogožinom. U polutamnoj kolibi ležala je na rogožini gola starica. Pokraj nje je klečao Uatauriore. Ništa nismo rekli. Koliba je bila prazna, no u njoj je vladalo svečano raspoloženje. Vrač nas nije pogledao ni kad smo ušli ni kad smo kraj njega sjeli. Bio je kao u nekom transu i činilo se, da nije uopće primijetio našu prisutnost.

Bolesnica je ležala nepomično i zatvorenih očiju. Njeno blijedo mršavo lice nije odavalo nikakva znaka života. Vrač je pogledavao na strop, a zatim u bolesnicu. Na glavi je imao ukras od perja, najljepši u cijelom mjestu, a sastojao se iz ljubičastog perja plamenca i čaplje. Gornji je dio svog golog tijela bojadisao crvenim prugama, koje su vjerojatno morale predočavati zmije. Njegovo je lice bilo ogavno obojadisano. Oko očiju bojadisao se crnilom, a od sljepočice prema bradi slijevale su se pruge, tako da je izgledao kao divlja zvijer. Zacijelo je trebalo da ovim strašnim izgledom istjera zle duhove. U ruci je držao čarobni štap od crne trstike, koji je bio dugačak oko trideset centimetara i ukrašen šarenim perjem od papiga. Vrh mu je već bio prilično istrošen.

Kraj njega su stajale dvije posude od tikvine kore s nekim tekućinama. Od vremena do vremena umočio bi štap i tada bi njegovim vrhom dodirivao lice i tijelo žene. Htio sam ispitati tu tekućinu. Jedna je bila neki sok meni nepoznate biljke, dok je druga zaudarala oštro po amonijaku. Uvjeren sam,

da je potjecala iz tijela samog čarobnjaka. Nenadano se Uataoriore udario nekoliko puta u prsa, a tada je lupkao po donjem dijelu ženina tijela kao maser. Lice je čarobnjakovo odavalo nervoznu napetost. Micao je neprestano usnama, kao da izgovara neke čarobne riječi. To je trajalo gotovo pola sata. Tad je žena otvorila oči, sjela i tužila se na glavobolju. Vrač je ustao, uzeo pojas od rogožine omotan pamukom i svezao starici oko glave. Zanimalo me, da li je to lijek protiv glavobolje. On je to potvrdio.

»Kad nastupa djelovanje?« upitao sam Uataoriorea.

»To ne mogu reći. Gdjekada traje mnogo dana«, odgovorio je bez oklijevanja.

Predložio sam mu tada, da pokuša liječiti, kako to bijelci čine u sličnom slučaju, i izvadio sam pritom iz džepa tabletu protiv glavobolje. Dali smo je starici i već deset minuta kasnije osjećala se bolesnica doista bolje. Vrač je međutim legao na rogožinu, da se odmori. Bio je umoran od protjerivanja zlih duhova. Mi mu sada nismo htjeli smetati, nego smo pošli do obale, da sredimo svoje dojmove. Nije prošlo ni pet minuta, kad sam čuo, kako me netko tiho zove: »Tukutiri!«

Okrenuo sam se i spazio našeg vrača. Čitao sam na njegovu licu, da je mnogo razmišljao o minulom događaju. Sjeo je kraj nas i pitao, vrijedi li taj lijek za sve bolesti. Objasnio sam mu, da mi bijelci imamo za svaku bolest drugi lijek i da su neki izvanredno djelotvorni. Rekao sam mu također i to, da katkada naši »vrači«, unatoč mnogim lijekovima, ne mogu izliječiti drugačije, nego da razrežu trbuh ili odrežu koji ud. Sve se to njega duboko dojmilo, ali unatoč tome, neprestano je navraćao razgovor na čarobne pilule, koje tako brzo liječe glavobolju.

Nije prošlo ni pola sata, a ja sam mu povjerio, što sam znao o umijeću liječenja kod bijelaca, dok mi je on odao neke svoje tajne. Na rastanku je imao pola tuceta mojih tableta, dok sam ja u svoj džep stavio njegov pojas. U jednoj kasnijoj zgodi poklonio mi je i svoj čarobni štap.

Tako smo zapravo izmijenili materijalna i kulturna dobra.

Moram još ispripovjediti o svom susretu sa Siaraom, starim Indijancem, koji je na putovanju niz rijeku prošao kroz Sao Felix. Sreli smo se nasred rijeke, svaki u svom čamcu, i započeli vrlo živ razgovor. Iskrcali smo se na lijepom mjestancu i dok smo pekli kornjaču, Siara je pričao o svom životu. Prije mnogo godina bio je u Rio de Janeiru, gdje je

radio sedam godina. Tada mu je omrznuo gradski život i vratio se, da opet živi kao i njegovi suplemenjaci. Povjerio mi je i to, da u posljednje vrijeme pobolijeva. Boli ga želudac.

Pitao sam ga: »Kako si obolio?«

»Kako?« odvrati Indijanac. »Ta zna se, odakle bolesti dolaze. Od čaranja.«

Razjasnio mi je, da po mišljenju Indijanaca sve bolesti potječu od neke čarolije ili od zla pogleda neprijatelja. Htio sam doznati, kako se to čini. Mnogo sam se trudio, da započeti razgovor nastavimo. Konačno sam doznao:

»Stanuju li oba neprijatelja u istom selu, tada jedan baci neko bilje drugome u jelo. Mnogo je teže, kad stanuju daleko. Tada mora vrač samljeti u prah kost jaguara, žabe i čovjeka, i sve pomiješati. Tada uzme čovjek sve na dlan i puhne u smjeru, gdje misli, da je njegov neprijatelj. Pritom izgovara svoje želje, već prema tome, treba li neprijatelj oboljeti ili umrijeti ili treba da mu se desi neka nesreća.«

»A kako se može ta čarolija poništiti?«

»Vrač čini sve, što je u njegovoj moći, da bolesnik ozdravi. On uvijek istražuje, što bi mogao biti uzročnik bolesti. Ako je vrač, koji liječi, jači od neprijateljeve vradžbine, bolesnik ozdravi. Inače umire. No u tom slučaju vraču preostaje još uvijek jedno sredstvo: on pošalje braću, oca ili strica umrloga, da ubiju krivca. Braća ovoga se opet osvećuju, i tako ima obitelji, koje se međusobno istrebljuju. Drugi opet ne zalaze u izvjesna područja od straha, da ih ondje neprijatelj ne ubije.«

»Tko je kriv tvojoj bolesti?«

»Jedan moj rođak. Prije mnogo godina zavadio sam se s njim zbog jedne žene. Otada vreba zgodu, da me ubije. Do prošle sam se godine mogao braniti, ali sada su boli sve jače«, i pokaže na mjesto, gdje se nalaze jetra.

»Reci mi, Siara, boli li te povremeno jače, pa opet slabije?«

»Da, naročito, ako pojedem nešto vrlo masno.«

»Dakle, to je upravo ono, što sam i mislio. Znaš li ti, da neki čarobnjaci moraju imati sredstvo, s pomoću kojega pošalju bolest? Neki čarobnjaci iskorištavaju za to alkoholna pića, drugi opet mast... Mislim, da tvoj rođak pripada ovim posljednjima. Da čarolija djeluje, mora žrtva jesti mnogo masti. Nemoj jesti masne stvari, nego mnogo voća, pa ćeš vidjeti, da će njegova čarolija izgubiti moć.«

Tri karaška vrača, Matauriore, Teuoro i Maloa, s pernatim ukrasima, koje smiju nositi samo vrači.

Usprkos svom zastrašujućem izgledu, indijanske su žene brižne i nježne majke.

Dva prizora iz Aruana plesa Karaža Indijanaca.

Rastao sam se od Siare kao od dobrog prijatelja, pošto mi je najčvršće obećao, da ne će više svom neprijatelju pružiti priliku za njegovo čaranje. Zar to nije bio najjednostavniji način, da ovom djetetu prašume propišem dijetu?

Ali vratimo se u Santa Isabel, gdje su već pripreme za Aruanu gotove.

U tri sata poslije podne povukli su se muškarci u »dom muškaraca«, dok su se žene i djeca sakrili u kolibe. I ja sam pošao s muškarcima zajedno s Marijom. Smjestili smo se nasuprot osamljenoj kući, očekujući događaje.

Okružilo nas je svečano raspoloženje. Svi su muškarci svoja tijela svježe obojadisali, a vrači su se pojavili u svom najljepšem pernatom nakitu. Krugove na obrazima, kao i one na nogama, osvježili su crvenom bojom, a neki su muškarci imali nove bijele oluoe. Ne bi se moglo reći, da su muškarci bili besposleni. Neki, naročito stariji, bili su zaokupljeni pravljenjem strelica i ukrasa, a ja sam se neprestano divio spretnosti, kojom su radili ne samo rukama nego čak i nogama.

Razgovarali su o nevažnim stvarima, sve dok se iza velike kolibe nisu pojavile dvije osobe, koje su bile prerušene i primicale se nesigurnim koracima po maloj stazi, pjevajući neku pjesmu.

Maska plesača sastoji se iz dva dijela. Gornji je dio visoko pokrivalo za glavu, ukrašeno raznobojnim perjem i rogovima. S njega unaokolo pada gusto povezana slama preko lica, sve do bokova. Drugi je dio poput suknje, a također je iz slame. Ova odjeća ne pokriva samo ruke i noge, ali i one su omotane slamom i bojadisane. Takvog plesača ne može nitko prepoznati. Desi li se to ipak, tada po vjerovanju Karaža umru iste godine i plesač i osoba, koja ga je prepoznala.

Plesni je par dolazio polagano sve bliže, a pritom su njihali neke zvončiće i pjevali monotonu divlju pjesmu, koja je odzvanjala kao rika zvijeri. Kad su bila oba plesača otprilike usred puteljka, pojavile su se s drugoga kraja dvije mlade djevojke, koje su čekale u obližnjoj kolibi. Išle su polagano i ljupko. Doskora su zastale na mjestu, gdje su, koračajući naprijed i natrag, opisale mali krug.

Djevice — samo one uživaju čast, da mogu sudjelovati u obrednim plesovima — počešljale su svoje duge sjajne kose tako, da su im pokrivale gotovo čitavo lice. Veliko je žuto perje stršilo iza ušiju, obrazi su bili bojadisani crveno, a oči su im bile neprestano poniknute. Njihove su ogrlice od ora-

hovih ljusaka, školjki i životinjskih zubiju stvarale neobičan štropot. Svoja su tijela, koja su pokrile samo od pojasa kratkom pregačom iz kore drveta, išarale najfantastičnijim ornamentima, crveno i crno.

Plesale su i trudile se da zadrže zajednički korak, dok su rukama izvodile ritmičke kretnje preko trbuha. Izraz je njihovih lica bio ozbiljan, kao da su svijesne svoje velike odgovornosti. Nastojale su da ne gledaju gledaoce.

Oba su im plesača dolazila sve bliže nesigurnim pokretima, kao da žele uloviti djevice, ali svoje pjevanje nisu ni za tren prekidali. Djevojke su im izmicale i muškarci su ih nastavili proganjati. Ta je igra trajala oko pet minuta, dok konačno nisu plesači bili tako blizu djevojaka, te se činilo, kao da će ih uhvatiti. Tu se one oslobode muškaraca dražesnim kretnjama ruku i nestanu u kolibi, iz koje su došle. Nato se oba plesača stanu vraćati posrćući i teturajući u pravcu »doma muškaraca«, dok je njihova pjesma postajala sve tiša.

Tek što su nestali, pojavila su se dva nova plesača. Maske su na njihovim glavama bile nešto drugačije nego one od prvog plesnog para, a njihova je odjeća bila iz crne slame. Njihove su osebujne kretnje bile nešto drugačije. Doskora su se ponovo pojavile obje djevice, i igra se ponovila bez promjene. Iza ovog para nastupila su još dva, dok su djevojke ostale uvijek iste.

Neki učenjak, koji je posjetio naseobine Karaža, opisao je ples Aruana kao borbu spolova. Ovo je mišljenje ponovio neki novinar, koji je također kod Karaža živio neko vrijeme.

Iako donekle smatram ispravnom ovu teoriju, razjašnjavam ipak ovaj slučaj drugačije. Sigurno će i frojdovci prihvatiti to mišljenje. Izvan svake je sumnje, da ima i takvih plesova, ali je sigurno, da opisani ples nije te vrste.

Erotski plesovi primitivnih naroda, na koje se odnosi ova teorija, postaju beziznimno u toku svečanosti sve divljiji i konačno završavaju orgijama. Ples Aruana je naprotiv miran i zadržava do svršetka isti ritam. Osim toga žene nisu s muškarcima, već ostaju u kolibama, ili tek iz daljine promatraju. Plesači su neoženjeni mladići i djevojke su djevice, a ne žene, koje poznaju borbu spolova.

Ovim suprotnim tvrdnjama pridružuje se još i objašnjenje, koje su mi dali Teuoro i Maloa, koji poznaju vrlo dobro usmenu predaju svoga plemena.

Kako nisam razumio sadržaje pjesama unatoč svem nastojanju, zamolio sam svoje prijatelje, da mi razjasne. Odgovorili su, da su to riječi bez značenja, jer su ih preuzeli usmenom predajom od svojih predaka, tako da su danas već posve nerazumljive. S pomoću Teuora uspio sam prevesti jednu kiticu, i siguran sam, da sam prvi bijelac, kojemu je to uspjelo. Kitica glasi:

»Nevaljali crv, divlja zvijer,
ždere sve, ždere sve.
Lijepa ženo, slatko voće,
bježi!... bježi!...«

Ispitivao sam i dalje i pronašao, da ove četiri različite odjeće plesača nisu slučajne, nego su udešene po strogo određenim pravilima. Svaka odjeća ima svoje tradicionalno ime: žakare, zmija, jaguar i nevaljali crv.

Na ovim sam podacima izgradio svoju teoriju, koju sam tada potkrepljivao u daljnjim razgovorima i objašnjenjima s mnogim indijanskim prijateljima. Ples Aruana predstavlja borbu između dobrih i zlih prirodnih sila. Zle su sile za primitivne stanovnike prašume personificirane u divljim životinjama njihove domovine: u jaguaru, žakareu i zmijama. Sve zle sile, koje njihova spoznajna moć ne može obuhvatiti, potpadaju pod opću oznaku »zao crv«. Time je obilježeno sve zlo, što ga Indijanac može doživjeti na svom životnom putu. Muškarci, ratnici, smatraju svojom dužnošću, da baš oni predstavljaju zle sile, dok dobre prirodne sile moraju biti utjelovljene u dvije nedužne i čiste djevice. Muškarci oponašaju svojim kretnjama zvijeri, koje predstavljaju, a svojim pjesmama izražavaju, da žele proždrijeti slatko voće, dražesne djevojke.

Ishod borbe između dobra i zla uvijek je isti: iako je zlo jače, dobro uvijek nalazi načina, da spretno umakne zlu.

Za vrijeme svečanosti Aruana izvodi se još i koješta drugo. Kada je ples na početku svečanosti gotov, počinje skupina muškaraca i mladića na drugom mjestu takmičenje, neku vrst catch-as-catch-cana, ali taj nije tako surov kao kod civiliziranih bijelaca. Padne li jedan takmac na leđa, borba se prekida i nastupa novi par. Ta se natjecanja uvijek održavaju na obali, jer je na njoj pijesak mekši. Pobjednici se natječu međusobno, a konačni pobjednik ovog odlučnog natjecanja

zadržava dobivenu titulu, dok ga novi junak ne pobijedi. Kad sam bio ondje, bio je pobjednik Diarina, onaj pjesnik, koji mi je pripovijedao lijepe bajke. On je pobijedio poglavicu Uataua.

Na drugom je opet mjestu stari vještac i ratnik Uašimani, koji je nekoć imao neugodan susret s kapetanom Basiliom. On je poučavao dječake u gađanju strelicom i okitio se lijepim pernatim ukrasom, a oko bokova svezao je stari ogrtač. Četiri dječaka u dobi od 12 do 14 godina bila su od glave do pete obojadisana crno. Ovu boju ne smiju oprati mjesece, dok traje priprava za prijem u zajednicu muškaraca. Siđe li boja pri kupanju ili kiši, mora se mladić smjesta nanovo obojadisati. Meta je bila deblo banane. Najprije je gađao starac, a zatim dječaci. Čekao sam, da na mene dođe red. Moje su strelice otišle daleko mimo, te su se svi prisutni nasmijali. To me nije zbunilo, jer je konačno i to stvar vježbe.

Dva dječaka, koja su završila »staž«, čekala su da budu primljena u zajednicu muškaraca. Najvažniji je dio ovog čina tetoviranje omarura na obraze. Stari Uriala, jedini, koji to smije izvesti, izvršio je već sve pripreme. Sjedio je pred »domom muškaraca«, a vjetar je češljao njegove kose. Naskoro su se pojavila oba dječaka, da konačno prime posvetu, koju su već tako dugo očekivala. Najprije je sjeo jedan kandidat pred starca, dok je on upalio svoju okruglu lulu, zvanu »uerikoko«. Snažno je povukao dim, i vidjelo se, da je glavica lule postajala sve užarenija. Dječak je prividno ravnodušno pratio pokrete starca. Iznenada je Uriala svojom dugom koščatom rukom segnuo za mladićevom glavom, privukao je čvrsto k sebi, dok je desnicom pritiskao užarenu lulu na obraz. Pečeno je meso zacvrčalo, a mali je oblačak dima zalepršao. Kandidat, koji je cijelo to vrijeme držao oči zatvorene, zaljulja se, i činilo se, da će se onesvijestiti. No nije se ništa desilo. Samo dvije suze, koje su se skotrljale niz lice i ruke, koje je grčevito stiskao, odavale su njegovu bol. Čas kasnije ponovio je starac proceduru na drugom obrazu. Kad je konačno otpustio dječaka, vidjelo se oprženo meso u okrugloj rani. Tada je Uriala umočio pamučni kist u crnu boju i povukao u krugu. Tako je sada dječak bio obilježen za čitav život, kao član plemena Karaža.

Dječak, koji je sad pripadao muškoj zajednici, ležao je dugo nepomično na tlu. Njegove su boli morale biti paklenske. No što su one bile prema osjećaju ponosa, da će ga odsad smatrati punopravnim čovjekom, sa svim pravima i dužnostima!

Poslijepodne bile su gotove sve pripreme za obrednu gozbu. Iz različitih koliba donosili su velike zdjele od kornjačevine i lonce s jelima. Sve su to izlagali pred »domom neoženjenih«. Moja pratilica i ja razgledali smo pomno sva ta jela. U jednoj je zdjeli bilo prženo korijenje mandioke, u drugoj pečeno kornjačino meso, u trećoj je bilo, kako se činilo, vrlo ukusno jelo od pečenih kornjačinih jaja, u četvrtoj su plivali komadi mandioke u medu. Iz jednog je lonca virila velika kuhana riba, a iz drugog je mirisao gulaš s kukuruzom. Od pića mi se činilo najneobičnije »kaluži«. Objasnili su mi, da se pravi od kukuruza, riže i mandioke. Žene moraju kukuruz žvakati, i tako dobivenu kašu ispljunuti u lonac, gdje nastane vrenje.

»A ako to žene čine na drugi način, a ne žvakanjem?« upitao sam Maloaa.

»Onda ne valja«, odgovorio je najspremnije čarobnjak.

Kad sam poslije okusio to piće, doista je prijalo.

Dok su jela bila poređana na tlu, skupili su se muškarci. Teuoro, meštar ceremonije, izgovarao je molitvu, koja je glasila otprilike ovako:

»Danas imamo kornjače. Nadajmo se, da ćemo uvijek imati kornjače! Danas imamo meda. Nadajmo se, da ćemo uvijek imati meda! Danas imamo riba. Nadajmo se, da ćemo uvijek imati riba!...« i t. d. i t. d.

Kad je predmolitelj završio, povikali su svi prisutni »ram!« Ne znam još ni danas, da li je to trebalo značiti kršćanski »amen« ili je bilo oponašanje režanja, kojom se zvijer baca na svoj plijen. Činjenica je, da su svi, čim su izgovorili tu riječ, navalili na jelo, kao da ga hoće utamaniti za tren oka. Nas smo se dvoje pogledali. Jesu li nas zaboravili pozvati?... Zar nam nisu obećali, da će s nama postupati, kao da smo pripadnici istog plemena?

Ali nije bilo mnogo vremena za razmišljanje. Jednim smo se pogledom sporazumjeli. Povikali smo s nešto zakašnjenja »ram«, i navalili na lonce, vjerno slijedeći primjer svojih gostoprimaca.

INDIJANSKA LJUBAV

Često su me pitali, žive li dugo Indijanci. Na to pitanje nisam mogao odgovoriti, jer nijedan Indijanac ne zna, koliko je star. Njihova mogućnost računanja ne ide preko brojke dvadeset, a osim toga ne znaju razlikovati godine. Oni mogu još nekako odrediti prošlu godinu, ako se dogodilo nešto značajno. Mjesec u godini također ne razlikuju, ali vrlo dobro znaju, kad je vrijeme kornjače, kad započinje i svršava kišno doba, kada cvjeta ipe, kad dolazi suša ili predstoji oluja. To su njihove polazne točke za određivanje vremena. Katkad kažu: »jedan mjesec«, »dva mjeseca«, i time misle vrijeme između jednog i drugog punog mjeseca. U mjesecu imaju tjedne, i to »nema mjeseca«, »mjesec raste«, »veliki mjesec« i »mjesec odlazi«. Dani u tjednu nemaju naziva. Satove u danu određuju prema visini sunca. Kad, na primjer, upitate Indijanca, kad će poći na put, on će pokazati rukom na neko mjesto na nebu i reći: »Kad sunce tamo stoji«. I ne prevari se nikad.

Kako rekoh, ne znam, koliku starost dožive Indijanci. No prema onome, što sam vidio, čini mi se, da ne prelaze šezdesetu godinu. Da bi bili primljeni u vijeće staraca, »matokari«, moraju imati mnogo bora na licu.

Kod Karaža mijenjaju i muškarci, kao i žene, u toku godina svoju »klasu«. Indijanci imaju poseban naziv za dijete od dvije godine, drugi opet naziv za četvorogodišnje dijete, a opet posebno za sedmogodišnje. Kad dječak poodraste, veli se, da je »ljubavne dobi« ili »ljubežljiv«.

Dječaci postaju »ljubežljivi« u isto vrijeme, kad naši mladići mutiraju, postaju nervozni i stidljivo govore o izvjesnim stvarima. Velim, »naši mladići«, jer takve promjene nisam primijetio kod Indijanaca. Njima se ljubav čini jednostavna i prirodna, kao i sve, što su od malena vidjeli oko sebe, tako da nemaju nikakvih mističnih ili nečasnih osjećaja, koje je stvorila naša civilizacija o izvjesnim stvarima.

Mladić, koji osjeti naklonost prema nekoj djevojci iz svoga plemena — nikada iz svoje vlastite obitelji — često se ženi i vrlo mlad, sa petnaest godina, iako to nije pravilo.

Jedno poslijepodne opazili smo, gdje Kuriširi napušta selo. Sjeo je u svoj čamac i prema svemu se činilo, da odlazi na nekoliko dana. Na moje mi je pitanje odgovorio, da ide u ribolov. To je bilo toliko čudnije, što kod Indijanaca nije

uobičajeno, da na duže vrijeme odlaze sami. Kad je konačno otišao, još su dugo za njim gledala dva njegova prijatelja. Oni su mi na moje ponovljeno pitanje konačno odgovorili, da se on namjerava ženiti.

»Ah, sad razumijem. On ima vjerenicu u drugom selu«, rekoh.

»Ne«, odgovori Uerea, »vjerenica je u našem selu.«

Prilično je dugo potrajalo, dok sam konačno uspio saznati uobičajeni tok takvih događaja.

Kad se Kuriširi zaljubio u neku mladu djevojku, vjeran zakonima svoga plemena, napustio je selo na nekoliko dana, da bi u lovu i ribolovu mogao razmišljati o svom problemu. Prije nego je otišao, ostavio je svoje najbolje oružje kod svojih prijatelja, da bi ga oni predali njegovoj odabranici. On sam je pošao da traži hranu u prašumu i da se bori protiv divljih zvijeri najjednostavnijim sredstvima. To je posljednji ispit zrelosti, kojemu se mora podvrći mladi Karaža.

Poslije nekoliko dana vratio se Kuriširi. No mjesto da ide u kolibu svojih roditelja, pošao je u kolibu svoje odabranice. Zatekao ju je, kako sjedi na rogožini, i reče joj:

»Kazali su mi, da je kod tebe moje oružje. Došao sam po njega.«

»Nemoj ga odnijeti«, odgovorila je djevojka. »Ostani ovdje i okrijepi se jelom, da bi se potom mogao odmoriti. Nakon tako dugog puta mora da si vrlo umoran.«

Mladiću su zasjale oči. Sjeo je na rogožinu i uzeo med, koji mu je pružila njegova žena. Rekao sam žena, jer je to dvoje mladih ljudi upravo sklopilo brak, i to tako, da je djevojka zadržala oružje i ponudila mladiću da ostane.

Da je djevojka na mladićevo pitanje odgovorila:

»Da, visi na dovratku, možeš ga uzeti«, to bi značilo glatko odbijanje.

Idućeg dana posjetila je Marija mladence.

»Kako sam sretna«, reče mlada žena, »a bit ću još mnogo sretnija.«

»Kad ćeš biti još sretnija nego što si sada?«

»Za nekoliko dana, znaš... Karaža je blag i umiljat. On ne zahtijeva ništa odmah, na početku, on je vrlo nježan. Karaži nisu tako brutalni kao bijelci, koji se ožene i već prvog dana hoće da žive kao oženjeni...«

Nije bilo lako da se potpuno shvati, što je mislila, ali je bilo lijepo čuti, kako Indijanka o tome govori.

A tako je ustvari i bilo. Narednih dana promatrali smo Kuriširija, kako obasipa pažljivostima svoju ženu i nastoji joj se i duševno približiti. Jednom smo ih iznenadili same u kolibi. Ona je priređivala koru od drveta sebi za pregačicu, a on je sjedio iza nje i pričao joj priče iz lova.

Kad je Kuriširi načas izišao, zapita je Marija:

»Ljubi li te tvoj muž?«

»Da. Ljubi me, jer veli, da sam lijepa. Ružne žene ne ljube njihovi muževi.«

Kojih deset dana iza zaključenja braka zapitao sam za mladi par, i rekoše mi, da je otišao.

»Kamo je otišao?«

»O tome se ne običava pitati«, odgovoriše mi sa smiješkom.

Razumio sam, da su otišli čamcem na bračno putovanje. Karaški mladenci provode najljepše dane svog bračnog života na nekom od mnogih otoka na Araguaji, daleko od radoznalih očiju.

Vrijeme se kiša već približavalo. Najavljivale su ga već oluje i kratki pljuskovi. Jedno poslijepodne, kad smo se vozili u čamcu s Teuorom uzvodno prema Sao Felixu, iznenadilo nas je nevrijeme. Vjetar je šibao vodu i dizao valove u visinu od jednog metra. Naš je čamac bio uskoro pun vode, i svi su izgledi bili, da će potonuti. Sjedili smo do pasa u vodi i dok smo Teuoro i ja veslali iz sve snage, nastojala je Marija da iz čamca izbaci vodu s pomoću tikvine kore. Indijanac je našao mogućnost, da izađemo iz glavne struje, krmaneći prema poplavljenoj obali. Tu je s mukom napredovao naš čamac između drveća i grmlja. No bili smo zadovoljni, da smo izmakli visokim valovima, koji su nas ozbiljno ugrožavali. Najednom nam se učini, da smo ušli u neki labirint — nismo mogli dalje.

»Što ćemo sada?« zapitah Indijanca.

On pruži Mariji treće veslo, koje se nalazilo u čamcu, i reče:

»Moramo snažno veslati.«

To smo doista učinili i uskoro smo bili usred visoke trave, kroz koju se čamac samo s teškom mukom probijao. Kad nam je drveće zakrčilo prolaz, hvatali smo se za nj i tako napredovali, i konačno smo opet došli u dublju vodu. Pripremali smo se, da na nekom drugom mjestu prijeđemo uzburkanu rijeku.

Morali smo proći kraj visokog drveća i lijepe trave malenog otoka, koji se nalazio posred rijeke. Prolazeći mimo, opazili smo na obali neki čamac. Zapitali smo Teuora, kome to pripada, a on odgovori, da ne zna. Ipak je bio začuđen, videći čamac na toj oluji. Uputili smo se bliže, da otkrijemo vlasnika. Odmah smo opazili muškarca i ženu, gdje leže na obali. Bio je to Karuvina sa svojom ženom. Oni su po drugi put proživljavali medeni mjesec, jer je on bio dugo odsutan iz svoga sela. Bila je to prava idila. Mladi, jedva odjeveni par ležao je u pijesku i imao pred sobom tri posude od tikvine kore s jelima. Upravo su se častili. Karuvina je bio mladi Karaža, koji je nekoliko godina živio među bijelcima i poprimio njihove običaje.

Ipak se jednog dana vratio u svoje selo, obojio svoje tijelo i nastavio život svoga plemena, da s njim dijeli dobro i zlo.

Svadbeni običaj, kako sam ga opisao kod Kuriširija, obavlja se samo pri prvom sklapanju braka s djevojkom. Eventualne kasnije svadbe obavljaju se bez ikakvih ceremonija. Zajednički život je dovoljan, da im se prizna brak.

Kod Karaža vlada uglavnom monogamija. Ipak, za mnoge vrijedi pjesma o mornarima, koji u svakoj luci imaju drugu ljubovcu. Unutar svoje kolibe, pa i sela, održavaju dužne obzire, možda zato, jer su Karaži — muškarci i žene — po prirodi vrlo ljubomorni. Kad neka žuna sumnja u vjernost svoga muža, ona ga čupa i štipa, pa mu tako zna ukrasiti čitavo tijelo modricama. Ljubomorni muž služi se još djelotvornijim sredstvima: kijača, koja mu služi u borbi s divljim životinjama, pleše ne jedamput po leđima njegove žene.

Jednog se dana saznalo u selu, da je Arutana, krasan mlad čovjek s lijepim zubima poput niza bisera, ostao u mjestu Fontoura i tamo se oženio. Njegova žena a, naša prijateljica bila je očajna. Čitavo smo poslijepodne bili u njenoj kolibi i slušali njeno jadikovanje, da je Arutana nepošten čovjek i da se ona ne će više udavati, ako joj se on ne vrati. Pitao sam starog Maloaa, da li bi se moglo u takvom slučaju što poduzeti, jer se činilo, da je žena sva izvan sebe.

»Ne uzrujavaj se, Tukutiri! Vjeruješ li, da bi žena kao ona mogla i jedan mjesec ostati bez muža? A osim toga, nema u cijeloj Fontouri ni jedna jedina žena, koja bi mogla Arutanua zadržati ni polovicu toga vremena.«

I tako je i bilo. Nakon deset dana iznenada se pojavio Arutana u svom čamcu. Njegovi prijatelji došli su mu usu-

sret na obalu i obavijestili ga o raspoloženju njegove žene. Tada on otvori mrežu i izvadi iz nje svijetlocrvenu jeftinu haljinu. Zaslužio ju je od nekog trgovca, koji se motornim čamcem vozio rijekom. Zamolio je svoje prijatelje, da odnesu tu haljinu njegovoj ženi i da joj saopće, da se vratio kući. Tada je posjetio sve svoje prijatelje u njihovim kolibama, gdje se dugo zadržao. Pa ipak, još nije otišao u svoju vlastitu kolibu. Da je to učinio odmah poslije svog dolaska, nastala bi bez sumnje neprijatna scena, dok se, na taj način, za to vrijeme žena smirila.

Drugog jutra sjedio sam pred kolibom i pokazivao kaziku Uatauu, kako će se potpisati. Iz svoje kolibe dođe Arutanina žena i ode prema rijeci. Kad nas je spazila, pozdravila nas je vedrim osmijehom. Mi smo odzdravili, i ja sam pogledom slijedio njen lelujavi hod. Bila je gola, a nosila je preko ruke crvenu haljinu, da je obuče nakon kupanja.

Jedamput začusmo iz neke kolibe deranje i zapomaganje. Glas je bio muški.

»Da li je netko umro?« zapita Marija mladu ženu Maloarea.

»Ne«, reče ova, »netko će se roditi.«

Nismo shvatili, o čemu se radi, i pošli smo u kolibu. Na rogožini je ležala žena upala lica, a kraj nje je stenjao njen muž. Drugi su nam Indijanci objasnili, da će žena uskoro roditi. Zbog toga, prema starom običaju, muž legne uz nju, zajedno s njom posti i jauče kao i ona, da bi joj na taj način olakšao bol.

Tri dana smo slušali jaukanje muškarca. Nakon toga ono je utihnulo. Došao je kritičan čas. Muž iziđe i prepusti svoje mjesto susjedama, koje su došle da pomognu svojoj prijateljici.

Nakon pola sata legao je muž opet na rogožinu i vladao se kao rekonvalescent. Tako sam i snimio bračni par s novorođenčetom u sredini, gdje leži u polutamnoj kolibi.

Isti je dan bilo novorođenče potpuno obojeno crvenom bojom, pomiješanom s uljem. Kupali ga nisu. Rekli su mi, da boja štiti nježnu kožu od vanjskih utjecaja. Proboli su mu ušne resice i stavili dva kolutića od lijepog papagajeva perja.

»Rastave« su vrlo česte, i teško je naći Karažu, koji nije imao bar tri, četiri žene. To isto vrijedi i za žene, koje često mijenjaju svog bračnog druga. Kao što je poznato, žena je

ipak nešto vjernija od muškarca. Ta vjernost zna kojiput potrajati sve do smrti.

Indijanci žale za svojim mrtvima duže ili kraće vrijeme. Rekord postiže žena, koja je obvezana oplakivati svog muža, dok ne procvjeta ipe. To se dešava u kolovozu, tako da udovica mora kojiput biti u koroti gotovo punu godinu dana. Tugovanje se sastoji u neprestanom naricanju. Dan i noć se čuje, kako kroz šumu odjekuju naricaljke:

»O, moj ljubljeni mužu! Zašto si tako rano otišao? Mi Karaži umiremo tako rano, samo bijelci žive dugo...«

Prema godišnjim dobima domeću:

»Zašto nisi ovdje, da jedeš sa mnom kornjačevine«; ili: »Da si ovdje, jeli bismo oiti voće«; ili: »Sad bi mogao ići sa svojim prijateljima u ribolov!«; ili: »Sad ne ćemo više doživjeti cvjetanje ipea!«

Naravno, da nema ljudskog bića, koje bi moglo mjesece naricati. Zato zamoli iznemogla udovica koju ženu u selu, da je zamijeni. Ta žena tuži i nariče za mali dar isto tako dobro, kao i udovica.

Nekom starcu, koji više nije mogao izlaziti iz svoje kolibe, jednog se dana zdravlje još više pogoršalo. Uskoro dođoše k njemu ne samo vrač nego i gotovo svi stanovnici, da mu na neki način pomognu. Jedan ga je čovjek masirao, drugi mu je htio ponuditi neki napitak, treći ga tješio.

No starac je umro još istoga dana. Čim je izdahnuo, raspoloženje se posve promijenilo. Nastalo je divlje urlikanje, gotovo panika. Usred te graje četiri su mlada čovjeka nevjerojatnom brzinom odnijela leš u čamac, a četiri su veslača odmah zauzela pravac prema groblju. Pratili su ih bezbrojni kanoji, u koje su se smjestili svi muškarci naselja.

Došavši tamo iskopali su brzo jamu oko metar i po duboku. Tada su unutra rasprostrli grane i grančice, koje su odsjekli s okolnog drveća. Na to su položili mrtvaca, a preko njega opet grane. Tada su zatrpali grob i vratili se isto tako brzo kao što su i došli.

Drugi dan išli smo opet na groblje. Taj su nas put pratile i žene. Uzele su sa sobom i nekoliko zdjela s jelima, da ih stave u podnožje groba.

Od vremena do vremena donosi se na grob novo jelo. Nakon dvije tri godine grob se otvara, da se kosti konačno stave u glinenu urnu.

Želio sam doznati uzrok onolikoj žurbi, s kojom su pokopali mrtvaca. Objasnio mi je stari Maloa:

»„Kuni", to jest duh mrtvoga, napušta odmah tijelo. Ako odmah pokopamo mrtvaca, ostaje njegov duh na groblju. Ako ne, ostaje on u selu ili na rijeci i postaje duh lutalica, koji nas noću ili na osamljenim mjestima plaši, ili prevrće čamce i utapa kupače. Zato mi i nosimo jelo na grob, da duh naših rođaka ne bude gladan, kad noću iziđe iz groba. Zdjele polažemo u podnožje, da može jesti sjedeći i da ne mora naokolo lutati i tražiti.«

Kad mi je vrač to tako objasnio, htio sam ga zbuniti pitanjem, koje sam mu stavio nakon kraćeg oklijevanja:

»Reci mi, dragi Maloa, kako znaš, da kuni jede jelo, koje mu donesete?«

»Kako da ne? Ja sam to sâm vidio. Moraš znati, da se kuni preobražava u neki predmet, panj, kamen, životinju, žabu, vidru, guštera. Ja sam jednog dana vidio kunija, koji je kao gušter izišao iz groba. Vidio sam ga posve jasno, kao što tebe sada vidim. Došao je k zdjeli i pojeo kalu. Kad me spazio iza drveta, uplašio se i zgrabio brzo još komad mandioke i s njim nestao u grobu. Tukutiri, čuješ li, što govorim? Otišao je s komadom mandioke natrag u grob! Trebaš li još dokaza?«

Pred nepobitnošću toga dokaza morao sam bez diskusije položiti oružje. Od srca sam se nasmijao, ali samo u sebi, razumije se . . .

PETI DIO

Priroda — zemlja, biljka, životinja i čovjek — prima samo onoga raširenih ruku, tko joj se približava zadivljenih očiju, čistog srca i bez predrasuda.

NA OTOKU BANANA

Marija i ja odlučismo prodrijeti dalje, do Otoka banana, da potražimo Žavae Indijance. Karaži su nam pričali, da ih od davnina u izvjesno godišnje doba posjećuju Žavaji. To su posjećivanje plemena primijetili i neki drugi putnici. No sve se to odnosi na naselje Imuti, dok se općenito držalo, da Žavaji moraju imati još dva-tri naselja. No nitko nije znao ništa određenije: ni gdje se nalaze, ni kako žive. Jedno je tek bilo sigurno: da su bijelci Žavaje, koje su više put posjećivali, opisali kao posve primitivne, ali ne i krvožedne.

Jednog dana, upravo kad smo pravili planove o daljem putu, pojavilo se nekoliko čamaca u Santa Isabeli. U njima su se nalazili mister Mackintyre, šezdesetogodišnji Škot, mister Waldo, Sjeveroamerikanac tridesetih godina, koji je sudjelovao u ratu na Pacifiku, i Jorge i José, dva mlada čovjeka iz Sao Paola, od kojih je jedan bio Nijemac, a drugi holandskog porijekla. Mi smo ih već sve poznavali iz ranijih susreta. Mackintyre je bio dobar poznavalac te oblasti. Već prije četvrt stoljeća uredio je na granici Otoka banana uporište, koje se kasnije pretvorilo u leprozarij. Konačno je od cijelog naselja ostalo oko pedesetak goveda. On je ovamo dolazio iz Goiaza jedamput godišnje. Waldo je bio čovjek, čiji su živci još trpjeli od ratnih strahota, a naročito od granate, koja je eksplodirala u njegovoj neposrednoj blizini. Sad se nalazio u pratnji Škota, da se oporavi i da malo upozna divlje krajeve. Oba Paolca bila su pustolovni mladići, koji su dezertirali iz neke druge ekspedicije, jer nisu bili zadovoljni s hranom.

Saopćili smo im svoje planove, a Mackintyre je bez daljega pristao, da nam iziđe ususret svojim iskustvima. On je sam prije nekoliko godina prošao uzduž i poprijeko sav otok, i u toj prilici posjetio bajoslovno žavajsko naselje. On je možda jedini bijelac, koji ga je upoznao. Ponudio nam je dva konja za putovanje. Ovi su se naravno nalazili na njegovu imanju, udaljenom oko dvjesta kilometara. Kako je tvrdio, moglo se odande doći do Žavaja za četiri dana. Pozvao nas je, da provedemo neko vrijeme na njegovu imanju.

Taj nam se prijedlog neobično svidio, pa iako nismo namjeravali dugo ostati njegovi gosti, konji su nam, kao i njegovi savjeti, doista dobro došli. Čak su se i dva Paolca oduševila našim namjerama, tako da smo utanačili putovati u petoro.

Idućeg dana ukrcali smo se Marija, Mackintyre i ja u ubu, koju mi je ustupio za to putovanje Uatau, dok su ona dva mladića sa Sjeveroamerikancem sačinjavali posadu drugoga čamca. Veslali smo, a da se nismo štedjeli, punih pet dana, dok smo napokon stigli do Mackintyrova posjeda.

Najzanimljivije na tom dobru bili su ostaci dvanaestak izgorjelih kuća, koje su ostale od leprozarija. Prije nekoliko godina odredila je brazilska vlada, da samo država smije držati leprozarij. Zbog toga je Mackintyrova stanica bila spaljena. Kad smo se vraćali od toga zgarišta, koje se nalazilo blizu Mackintyrova posjeda, prolazili smo kraj dva kućerka. Marija je zapodjela razgovor s nekom ženom. Pritom opazismo čovjeka, gdje sjedi pred vratima, s užasno iznakaženim licem, tako zvanim »lavljim licem« gubavaca. Dotada smo nešto slično vidjeli samo na fotografijama. Naravno, da smo se oprostili, što smo brže mogli, i otišli. Poslije nam je ljubazni Škot objasnio, da na njegovu imanju postoje još dvije leprozne obitelji, koje nije mogao otjerati. Oni su mu svakako obećali, da će uskoro otići u državni leprozarij u Goiazu. No, dodao je uvjereno, ne treba strahovati od zaraze, jer guba nije lako prenosiva. On sam je bio godine i godine u kontaktu s gubavcima, a da nije obolio od te gadne bolesti. Pretpostavlja se, da je za prenošenje te bolesti potreban neposredan dodir oštećenog tkiva, to jest ranjavih mjesta. Ima, naprimjer, obitelji, gdje je jedan član bolestan, dok ostali ostaju čitav život zdravi. Ni liječnici nisu još rekli posljednju riječ o toj bolesti.

Drugog dana poslijepodne opremili smo oba konja i zaputili se u divljinu. Bilo nas je četvoro: Marija, dva mladića i ja. Isprva smo jahali obalom Araguaje, i to nizvodno. Noć smo proveli kraj nekog jezera i u cik zore krenuli smo dalje. Dvadeset do trideset kilometara od Araguaje, usporedo s njom, tekla je polovicom otoka rijeka Riozinho (»Rječica«). Napunili smo sve svoje ploske, no iako smo pili u malim gutljajima, popodne nije više u njima bilo ni kapi, a rijeci ili nekom jezeru ni traga.

Put je bio naporan, jer smo morali prolaziti travom visokom oko jednog metra, što nas je prilično izmorilo. Široko polje, preko kojeg smo prelazili, bilo je tek tu i tamo ukrašeno drvetom, no u toliko više visokim mravinjacima najčudnovatijih oblika. Priželjkivali smo kakvu rječicu i nagađali o njoj, ali je nije bilo. Konačno smo uredili svoje drugo prenoćište na nekom humku. Unatoč umoru san nam nije dolazio na oči. Sanjarili smo o dobrom gutljaju vode.

Dugo sam tako ležao budan i gledao prema nebu, gdje je treperilo nekoliko zvijezda. U mjesečini su se jasno ocrtavali mravinjaci, koji su vladali stepom. Bilo ih je mnogo, najfantastičnijih oblika. Neki su se dizali iznad trulih panjeva, a neki iznad malih humaka. Tada mi se pričini, kao da su sve te prikaze zapravo iznakažena ljudska bića. Možda su to bili ostaci davnog vremena, kao kameni kipovi na Uskršnjim otocima, o kojima se ne zna, tko ih je stvorio i iz kojeg vremena potječu.

A zašto ne? Ne nalazimo li se na tlu, koje još nije istraženo od revnih istraživača?

Pokušao sam otkloniti te misli kao utvare svoje uobrazilje, nastale uslijed žeđi kao u groznici. Ipak su mi dolazile nove misli, i ugledao sam figure još jasnije nego prije. Nije više bilo dvojbe. Nalazili smo se u predjelu, koji Dante nije opisao u svome »Paklu«. Ovdje je čučio neki gubavac, tamo majka sa svojim djetetom u naručju. Ondje sam opet ugledao čovjeka, kako se isprsio, a nedaleko od njega ljubavni par u nerazrešivu zagrljaju. Svi su mravinjaci termita poprimili ljudske likove. Neki su stajali s raširenim rukama, drugima su rasle grane iz ruku. Bilo je jasno, da se radilo o začaranim ljudima, koji su za svoje grijehe trpjeli užasne muke, kako bi ih samo Dante mogao prikazati. Čvrsto prirasli za tlo nisu se mogli micati, dok je na tisuće mravi miljelo kroz njihove žile. Nekima je raslo lišće na sve strane,

a drugi su imali rupe, da se u njihovo odijelo uvlače zmije. Kako mora da su strašno griješili, kad su ih stigle takve kazne. No nisam ništa dokučio, jer koliko sam se god naprezao, nisam mogao razaznati nijedno poznato lice.

Konačno su te grozničave misli prešle u nemiran san...

Noću je pala tolika rosa, da sam njom drugo jutro oprao lice, a rosnim kapljama s lišća malo sam utažio užasnu žeđ.

Konji, koji su se nalazili pod Joséovim nadzorom, bili su se izgubili i trebalo ih je tražiti. Pošli smo José i ja i konačno smo ih našli. Iza toga sam pošao sâm u obližnju šumu i to sa tri nade, prvo, nadao sam se, da ću naše ploske napuniti vodom iz kakvog jezera, drugo, htio sam napraviti nekoliko snimki životinja, koje jutrom dolaze na jezero, i treće, moj je revolver morao priskrbiti dobru zakusku.

Pošto sam se dobro izgrebao o žbunje i razderao hlače, vraćao sam se poslije jednog sata natrag u logor sa tri razočaranja.

O podne smo konačno prispjeli na Riozinho, a da nije u mojoj prtljazi bilo jednog ananasa kao »željezne rezerve«, ne znam, kako bismo prošli. Dok smo Marija i ja pripremali jelo, obavijestili su nas naši Paolci, kako bismo mogli prijeći rijeku. Vratili su se s dobrim vijestima, da je u blizini za to prikladno mjesto. Popodne smo prešli rijeku, a naveče, kad smo uredili konačište, pošla je Marija, da peca ribu. Imala je sreću i ulovila je osamnaest piraja, što je dostajalo za obilnu večeru. Otada je bio naš ribič tako oduševljen pecanjem, da nije propustio nijednu prigodu.

Noću je pala jaka kiša, što nas je prilično obeshrabrilo. Bez obzira na to nastavili smo put, koji je trajao deset dana.

Držali smo se obale Riozinha. Jedne večeri spusti se Marija niz strmu obalu, da se okupa. Odmah zatim začujem zapomaganje. Vikala je, da donesem električnu lampu, jer je opazila nešto u vodi. Požurim do nje što sam brže mogao i osvijetlim vodu. U taj se čas iznad vode pojave dvije svijetle točke, polagano se približavajući mjestu, gdje je bila Marija. Dva rubina — tako su naime izgledale oči žakarea u snopu svijetla — dolazila su, kako rekoh, sve bliže, no Marija je bila tako zaprepaštena, da se nije ni sjetila, da brzo iziđe na obalu. Izvukao sam revolver i opalio tri puta na napadača. Tek nakon trećeg metka udari krokodil divlje repom i nestane.

Konačno je Marija izišla iz vode. Za vrijeme večere izmijenili smo tek pokoju riječ. Nakon jela pođe José na obalu, da opere svoje posuđe. Zbog Marijina straha pođem i ja za njim na obalu sa svojom svjetiljkom. I što smo ugledali? Dva koraka od Joséa ležao je ogroman krokodil, dug nekoliko metara, već napola otvorivši ralje i nepomično čekajući svoju žrtvu. Naglo svijetlo iznenadilo je proždrljivca, koji se brzo okrenuo i iščezao u tamnoj vodi. José to veče nije više htio ni da čuje o vodi.

Jednog dana, kad je Marija opet lovila piraje na obali nekog jezera, polagano se približi žakare. Kad se približio na tri metra, izvuče Marija udicu i potraži drugo mjesto. Uskoro se zatim opet pojavi krokodil, i to tako oprezno, da ga se jedva moglo primijetiti. Marija se opet vrati na prvo mjesto, jer na tom jezeru nije bilo drugog prikladnog mjesta: čitava je obala jezera bila gusto obrasla grmljem. No uskoro se opet pojavi stari poznanik. Kad je Marija ponovo htjela promijeniti mjesto i pristupiti vodi, zateklo ju je novo iznenađenje: tamo ju je već očekivao drugi krokodil. Bilo je očito, da se prvi pobrinuo za pojačanje, kako mu ne bi izmakao, po njegovu mišljenju, siguran plijen.

U pogledu riba, najčešće su piraje, koje se zapravo boje samo krokodila. Piraje su neobično žilave. Kad im se odsiječe glava, skače još neko vrijeme naokolo i glava i ostali dio tijela.

Jednom je Marija za nepunih pola sata ulovila više od tuceta piraja i očistila ih. Kad sam došao i vidio, da je dosta za jedan obrok, predložio sam joj, da prestane s ribolovom. Taj čas ugrize je piraja za prst svojim pili sličnim zubima do kosti, iako je već nekoliko minuta ležala očišćena. Duboku smo ranu odmah dezinficirali, i prst je bio spašen.

U jezerima su plivale i razne druge vrste riba, za koje nisam nikad mislio, da bih ih mogao vidjeti, osim u nekom raskošnom akvariju. Neke su imale crne pruge poput zebre, druge su izgledale kao žuto naliv-pero s produljenim čeljustima iste boje. Druge su opet imale duge i široke repove u svim bojama. Najviše smo se radovali »tukunareu«, koji naraste do pola metra i izvrsnog je ukusa. Nalazili smo ga uvijek na mjestima, gdje rijeka utječe i istječe iz jezera. Jednom su Marija i Jorge u manje od deset minuta ulovili šest krasnih primjeraka. Toga smo dana pokvarili želudac, tako da su nam se na duže vrijeme ribe zamjerile.

Na istom mjestu vidjeli smo čitavo jato riba sličnih jeguljama, ali su bile crvenkaste i sa strane su imale neku vrst vrpce. Pretpostavili smo, da su to bile takozvane električne ribe, drhtulje, koje mogu jednim udarcem onesvijestiti čovjeka.

Jednoga dana opazih na suprotnoj obali rijeke tragove kornjače. Znači, da u blizini ima kornjačinih jaja. Da se do njih dođe, valjalo je prijeći rijeku. Jorge i ja trebali smo donijeti jaja. Da bismo pregazili rijeku, morali smo najprije prijeći plićak, gdje smo nešto ranije vidjeli krokodila, koji je mogao svaki tren izroniti. Osim toga bila je voda puna raža, plosnatih riba s neobično širokim, gotovo prozirnim perajama. Te se ribe često zakapaju u mulj. Na kraju repa imaju otrovnu bodlju, i kad netko stane na njih nogom, ozlijedi se, što izaziva strašne bolove, koji znaju trajati po nekoliko mjeseci. Osim toga smo opazili jato drhtulja, a bez sumnje je bilo i piraja, koje čine sve vode te zone nesigurnima.

Pošto smo učinili nekoliko pokušaja, uspjeli smo prijeći jezero na najužem dijelu, i to jašući na oborenom deblu. Ipak smo morali pri kraju gacati po vodi i mulju. Svukli smo se, u jednoj ruci s mačetom, a u drugoj s dugačkom motkom, da rastjeramo raže. Napredovali smo korak po korak. Najednom smo neočekivano došli u duboko i morali plivati, ali što tiše i neprimjetnije, da ne navabimo piraje.

Stigavši na drugu obalu morali smo još zaobilaziti, dok smo došli na mjesto, na kojem smo pretpostavljali, da ima kornjačinih jaja. Ispraznili smo tri gnijezda. Nekoliko smo ih ostavili netaknuto, jer nam je za taj čas bilo dosta 340 komada, koje smo sabrali. Sad se postavilo neprijatno pitanje: kako ćemo s tim jajima preko jezera? Posavjetovali smo se i zaključili izgraditi malu splav. Sabrali smo suhih grana, isjekli ih, da budu iste dužine, zatim smo ih povezali povijušama, i splav je bila gotova. Stavili smo je u vodu, poslagali na nju jaja i gurali smo je, plivajući, pred sobom. Bili smo izloženi istim opasnostima, kao i ranije, ali sada nam se nisu činile tako velike. Nekoliko je jaja palo u vodu. Upravo kad smo zakoraknuli na obalu, naleti jato piraja, i što bi okom trenuo, nestalo je jaja. Da su se ribe pojavile nekoliko trenutaka ranije, vjerojatno bismo mi postali žrtve.

Marija, koja je s neke male uzvisine promatrala naš pothvat, zapisala je u svoj dnevnik: »Ti su ljudi morali imati naročitog anđela čuvara.«

Što je više dana prolazilo, bivala je sve manja zaliha naše hrane i sve nas je više napuštala strpljivost. Posljednjih dana živjeli smo gotovo isključivo od Marijina ribolova, od palminih pupova, koje smo tu i tamo nalazili, te od tvrdog dvopeka, koji su naša dva pratioca nosila sa sobom.

Toliko je bila veća naša radost, kad smo mogli oboriti koju pticu, da napunimo lonac. Noću su nas uznemirivali pljuskovi. Kako nismo bili opremljeni za kišnu sezonu, često smo morali čitavo dopodne sušiti stvari, koje su prokisle u toku noći.

No iako nam je svaki dan donisio novo razočaranje, ipak je bilo i svijetlih trenutaka. Jednog smo dana našli u nekoj omalenoj šumi vrlo skupocjenu vrst orhideja. U istoj smo šumi otkrili i divlje ananase, koji su bili prilično sitni, ali su dali odlično piće, a za drugi dan divan kompot. Našli smo uopće vrlo mnogo divljih plodova, koji su se činili dobri za jelo. Pazili smo, da li su koji plod načele ptice, jer one sa najsigurnijim instinktom jedu samo neotrovne plodove.

Išli smo prema jugu, ali smo često skretali na svom putu, jer smo morali zaobilaziti jezera i šume. Prolazili smo kroz krasne i djevičanske krajeve. Vidjeli smo stotinu malih jezera s tropskim raslinstvom na obali. No morali smo često mačetom krčiti put. Ako smo prelazili preko čistine, trava je bila visoka do dva metra, udarala nas je po licu i zaklanjala nam vidik.

Desetog smo dana otkrili ostatke nekog indijanskog naselja, koje je bilo naseljeno možda prije četiri ili pet godina. To nam je dokazalo točnost objašnjenja našeg prijatelja Mackintyra, koji je sigurno bio u tom žavajskom mjestu. No stanovnici su se međutim preselili — kamo?

Jedanaestog dana našli smo na jednoj obali tragove Indijanaca, koji su ondje lovili ribu. Nikako nismo mogli utvrditi, odakle su došli i kamo su otišli. Moj nam je kompas dobro došao, jer bi bez njega teško održali pravac. No unatoč tomu morali smo se Jorge i ja često penjati na visoko drveće, da vidimo, kako bismo izišli iz šume ili kako bismo mogli zaobići jezero. Nadali smo se, da ćemo noću opaziti vatru Indijanaca. No nismo imali sreće. Bili smo potpuno sami u divljini.

Trinaestog dana jedva smo se vukli naprijed. Marija je već bila iscrpena, a Jorge i José već su se bojali, da će umrijeti od gladi. Ja sam naprotiv bio još uvijek spreman da na-

stavimo put. Zabio sam sebi u glavu, da moram pronaći Žavaje. Da se vratimo ne videći Žavaje, smatrao bih našu ekspediciju promašenom.

No kako su moji suputnici bili već potpuno klonuli, složili smo se, da nastavimo hod samo još do večeri toga dana. Zbog toga je Marija zapisala u svoj dnevnik: »Ako večeras ne nađemo Indijance, sutra se ujutro vraćamo!« A ja sam zapisao u svoj dnevnik: »Ako večeras ne nađemo Indijance, koje bih argumente iznio, da uvjerim svoje ljude, da treba nastaviti traženje?«

Neprestano smo na svom putu sretali jelene, srne i kapibare, tapire i svakojake ptice. U pet sati poslije podne gotovo smo se sudarili s jednim tapirom. José je uzeo moj revolver i opalio dvaput. No samo je ranio životinju, a kako mu je kod trećeg metka zatajio revolver, tapir je gotovo odmaglio Uzeo sam Joséu revolver iz ruke i dao se u potjeru. Stigao sam životinju i pogodio je u srce.

Odlučili smo, da ne idemo dalje, nego da ostanemo na mjestu, gdje je bila široka aleja visokog drveća. Dok su momci skidali s tapira kožu, izvadio sam srce i jetra i pekao ih na žaru. Tako smo sebi nakon svih svojih napora priuštili tu delikatesu. Zatim smo raskomadali tapira i teške komade mesa objesili na drveće, da se suši. Vatru smo cijelu noć podržavali, da bismo na taj način onemogućili pristup divljim životinjama, koje bi mamio miris krvi.

Sjedili smo sito i lijeno oko vatre, raspoloženje je bilo voljkije. Iskoristio sam taj trenutak i stavio svoje prijedloge:

»Sutra je 12. listopad. Dan, kad je Kolumbo otkrio Ameriku... Možda ćemo i mi imati sreću. Da napravimo i mi sutra posljednji pokušaj? Ako ni onda ništa ne nađemo, vraćamo se!«

Moji ljudi doduše nisu bili time naročito oduševljeni i nalazili su kojekakve izgovore. No konačno je moj prijedlog prihvaćen.

UA BEAOA... UA BEAOA...

Pripreme su dugo trajale i zadržavale naš polazak. Konačno smo uzeli sa sobom još nekoliko najboljih komada mesa. Ubili smo tako veliku životinju, od kojih stotinu kilograma težine, da bismo od toga pojeli tek nešto. No uz najbolju volju nije se moglo ništa izmijeniti. Osim toga nismo

imali dovoljno soli, da meso nasolimo, niti je sunce bilo dovoljno jako, da ga osušimo. Tako smo ostavili ostatke vranama i mravima, a kosti smo bacili u obližnje jezero. U trenu su jurnule piraje, i to tako divlje, da se činilo, kao da voda ključa. Nije prošlo ni nekoliko časaka, dok se ponovo sve umirilo, a na površini se opet pojavio kostur, fino i čisto oglodan.

Nakon kratkog smo odmaranja pošli, oko dva sata poslije podne. To je dakle bio naš posljednji pokušaj. Ako ni sada ništa ne nađemo, moji će se pratioci vratiti, unatoč svim mojim nastojanjima. Opet ćemo doći na Araguaju s osjećajem, da smo dosad imali mnogo napora, nekoliko dobrih zakuski, i neuspio pothvat.

Opet smo došli do mjesta, gdje smo morali skrenuti s određenog pravca, da bismo prispjeli na obalu Riozinha. Konačno smo za jedan sat presjekli šumu i izbili na povišenu obalu.

»Indijanci!!!« poviče najednom José, koji je išao prvi.

Mi smo ostali kao skamenjeni. Riječ je došla neočekivano i srca su nam uzbuđeno lupala. Doista, u udaljenosti od kojih dvjesta metara pred nama, stajalo je na obali nekoliko koliba, između kojih smo vidjeli smeđe likove.

Morali smo se najprije sabrati, da bismo mogli krenuti dalje. Dakle, dvanaesti listopad nije nas razočarao. Bili smo na cilju i naši su snovi bili ostvareni. To je bila naša najveća pobjeda. No dok su mojom glavom divlje jurile misli, naša je pozornost bila zaokupljena Indijancima. Primijetili smo, da se muškarci naoružavaju lukovima i strelicama, a žene skupljaju djecu. Očevidno su Indijanci imali ratničke namjere ili su se bar htjeli pripremiti za obranu. Bili su to trenuci jake živčane napetosti. Tada prekinem tišinu:

»Ua beaoa!!! Tori, ua beaoa!!!« (Mi smo prijatelji! Bijelci smo, ali prijatelji!) poviknem na karaškom jeziku, jer sam znao, da Žavaji govore karaški.

Indijanci su stali u nedoumici, kao da ne vjeruju vlastitim ušima. Ponovio sam svoj uzvik i vidio, kako su se sabrali u krug, po svoj prilici zato, da održe ratno vijeće. No ono je trajalo jedva dvije minute, a tada su odlučno bacili oružje na zemlju. Jedan je muškarac istupio iz njihove sredine i pošao prema nama. Mi smo bili ostali na istom mjestu, da ne bismo bez dopuštenja prešli na njihovo područje. Svoj

sam revolver sakrio pod košulju, da ne bih izazvao napadački dojam.

Indijanac, koji je dolazio k nama, bio je malena rasta, moglo mu je biti oko četrdeset godina. Kasnije smo saznali, da je on jedini bio jedamput kod Karaža i tamo upoznao bijelce. Bio je potpuno nag i uz najbolju volju nije se na njemu moglo pronaći ništa, što bi bar donekle podsjećalo na Adamov smokvin list. Pa ipak je Indijanac stupao ne bez elegancije i dostojanstveno kroz žbunje, kao da ide kroz plesnu dvoranu u strogoj etiketi.

Kad se već nalazio u našoj neposrednoj blizini, stao je i pokazao svoje blistavo bijele zube u širokom osmijehu. Ja mu priđem, ponovim još jednom naše prijateljske namjere i pružim mu ruku, da zapečatimo naše dobre odnose čvrstim stiskom ruke. Indijanac začuđeno pogleda moju ruku, kao da je u njoj nešto sakriveno, i upitno me pogleda. Shvatio sam, da ne razumije gestu. Zato ispružim obje ruke, kako to čine divljaci, i tako se zagrlimo, izrazivši time miroljubivost i prijateljstvo. Utaria, tako se zvao taj »izaslanik«, sad je konačno razumio, da je ono bila vrst pozdrava. Tada je ponovio grljenje s Marijom i s naša dva prijatelja.

Zatim nas je pratio kroz grmlje, kroz koje smo morali mačetom krčiti put svojim natovarenim konjima. Konačno smo došli na obalu, gdje nas je dočekalo oko dva tuceta osoba, odraslih i djece. Sve je nadmašivao lijepo građeni muškarac s energičnim crtama lica. Zvao se Itediore i bio je kazik ovog naselja. On nas pozove, da dođemo najprije u njegovu kolibu, gdje nas je njegova žena ponudila pečenom ribom i voćem. Uzvratili smo darove u duhanu i nekim sitnicama.

Svi su se Indijanci skupili oko nas. Započeo je živahan razgovor. Bili smo zadovoljni, da možemo upotrebiti svoje znanje jezika, inače ih ne bismo razumjeli.

Neki mladi čovjek, najprivlačniji od svih, primi me za ruku i upita:

»Amoen iri?« (Kako se zoveš?)

»Ja se zovem Tibor. A kako se ti zoveš?«

»Tibo.«

Kako sam mislio, da mladić ponavlja moj odgovor, rekoh mu:

»Ne. Tibor sam ja. Htio bih znati, kako se ti zoveš?«

»Tibo!« bio je lakonski odgovor.

»Ua beaoa!«, mi smo prijatelji!, povikaše nam Žavaji. Oni su veoma primitivni i hodaju gotovo posve goli. Miroljubivi su i imaju izvanredan smisao za humor, koji se pokazuje, čim se sprijatelje s bijelcima.

Napuštamo naselje Žavaja. Uz tri Indijanca, koji će nas pratiti, sjede njihove žene i majke, da se od njih oproste.

Karaže su izvanredni veslači i tako su srasli sa svojim primitivnim čamcima, da izdaleka izgledaju kao neki čudnovati vodozemci.

Konačno sam shvatio, da sam usred prašume Otoka banana sreo imenjaka. I to je bio jedan od razloga, da smo postali dobri prijatelji.

Učinio sam nekoliko pokusa, da ispitam inteligenciju Indijanaca. Jedan od pokusa odnosio se na poznavanje brojeva. Usred skupine muškaraca poređao sam po zemlji šibice i zapitao, koliko ih je. »Jedan« i »dva«, rekli su bez oklijevanja. Kod »tri« morali su već malo razmišljati, pri čemu su brojili prste desne ruke. Stariji ljudi dolaze s priličnim naprezanjem do pet, i to smatraju kao vrhunac svoga znanja. »Debo-tuera«, to jest »prestaju prsti«, ujedno znači pet. Nastavio sam ispitivanje s Itedioreom i Tiboom, jer ta dva Žavaja nisu pokazivala umor i mogla su odgovarati i na daljnja pitanja. Nakon broja »prestaju ruke«, dakle deset, nastavili su s prstima na nozi isto onako, kao i s onima na ruci. Najveća brojka, koju su postigli nakon duge muke, bila je petnaest. Iza toga nisu znali, što dolazi. No kad sam im rekao, potvrđivali su. Kod dvadeset su oba zadovoljno podvikivala: »Prestaju ruke i noge!« To je najveći broj u njihovu jeziku, a ujedno i vrlo mnogo, ili sve, što ne mogu odrediti.

Nakon tog pokusa imao sam još jednom priliku, da praktično iskusim, kako Žavaji zamišljaju velik broj.

Sjedili smo na pješčanoj obali okruženi svojim novim prijateljima, kad me Utaria zapita:

»Kako se zove tvoje selo?«

Indijanac me doveo u zabunu. Nisam mogao na njegovo pitanje lako odgovoriti, jer sam u jednom »selu« rođen, u drugom sam pohađao školu i sveučilište, u trećem proveo lijepe godine, a iz četvrtog poveo ovu ekspediciju. Sva su mi imena prošla glavom, dok sam se odlučio: »Buenos Aires«.

»Bonohare«, ponovili su svi jednoglasno, da bi zapamtili ime. Nije li neobično čuti pobožno izgovarati ime glavnog grada Argentine usred nepoznate Brazilije, od divljih Indijanaca?

»Koliko koliba ima?« zapita dalje Utario. Opet sam bio u škripcu. Kako sam mogao protumačiti Indijancima, da mi ne stanujemo u kolibama, nego u višekatnim kućama? I kako bih im objasnio, da ima tisuće i tisuće kuća? Ipak sam našao rješenje. Pokazao sam Utariji svoje ruke i noge i rekao:

»Prestaju ruke i noge!«

Tada sam uzeo njegove ruke i noge i ponovio istu rečenicu. To je sve doduše bilo tek četrdeset, ali je to za Indijance značilo stotinu tisuća ili još više.

Sveopći »Aaahh!« začuđenja pošao je od usta do usta, i svi su me gledali tako razrogačenim očima, kao da bi htjeli reći:

»Ne pretjeruj, stari, jer tako velikog sela uopće nema...«

Pomalo se smrkavalo, i mi smo počeli priređivati večeru. Kako smo imali još nekoliko kilograma tapirova mesa, odrezao sam za nas jedan komad, a ostalo ponudio Itedioreu, da razdijeli među svoje ljude. Pitao me, kakvo je to meso, a kad sam mu rekao, otklonio je, jer Žavaji ne jedu tapirovo meso. Da se ne bi pokvarilo, stavili smo sve u lonac, da napravimo gulaš. Kad je bilo gotovo, ponudio sam Tibou. Isprva nije htio, no ipak je uzeo. Nakon prvog zalogaja zasjaju mu se oči, on skoči, potrči prema kolibama vičući riječ, koja je zvučila otprilike kao »sol«.

Kao na zapovijed iziđu sada svi ljudi iz svojih koliba i potrče k nama. Nosili su lonce, izdubene tikve, tanjire od palmina lišća, u kojima je bilo sve ono, što sačinjava hranu Indijanaca: ribe, pečeni gušteri, med, mandioka, kornjačina jaja, kukuruz i t. d. Sve su nam to dali, a da nisu tražili ništa za uzvrat. No uskoro smo saznali uzrok tim njihovim darovima. Primili smo sve, što su nam donijeli, i dali im za uzvrat gulaš od tapira, što su Indijanci ne samo pojeli do posljednjeg zalogaja nego su i lonac polizali.

Tada sam shvatio, da bi civilizacija mogla tim urođenicima donijeti nešto korisnog, a to je sol. Sol i ništa više. Sve ostalo imaju Indijanci sami. Mnogo sam o tome razmišljao prije no što sam zaspao.

Ti divljaci poznaju samo ono, što ih okružuje, i zbog toga ne žele ništa neobično. Oni žive potpuno sretnim životom, jer sreća i nije ništa drugo doli ravnoteža između želja i njihova ostvarenja.

Hranu pribavljaju vrlo lako, jer su i rijeka i šuma darežljivi. Kao odjeću nose žene pregačicu od kore drveta, kao i karaške, dok muškarci, kako sam već spomenuo, nisu još ništa izmislili, što bi pokrilo njihovu golotinju. Čamac, koji upotrebljavaju, grade iz debala, a kolibe im se sastoje od palmina lišća, koje polažu na krhku konstrukciju od granja.

Ovdje moram ispričati mali događaj, koji se jutros desio. Vidio sam Tiboa, kako razgrađuje svoju kolibu sa čunjastim krovom. Zapitao sam ga, zašto to radi, a on odgovori:

»Razgrađujem kolibu, da bih je sagradio na drugom mjestu, jer sunce ujutro tamo izlazi, a ja hoću da me sunce budi.«

Bilo mi je kao da slušam filozofa Diogenesa, koji je stanovao u bačvi i nije dopustio ni samom kralju, da mu zakloni sunce.

Osjećao sam se beskrajno voljko među tim priprostim ljudima, kao da sam pripadao tome plemenu i dijelio s njima njihovu sreću.

Drugo jutro pozvao je Tibo mene i Mariju u ribolov. Sjeli smo u njegov čamac, a Tibo je stajao na rubu čamca s lukom i strelicom u ruci. Ja sam veslao nečujno i pazeći na Tiboove upute.

Tibo je dokazao, da poznaje rijeku kao svoj džep — kad bi se ta usporedba mogla protegnuti na Indijanca — i da bi mogao biti izvrstan vodič. On je pažljivo promatrao vodu i davao mi strelicom pravac, kamo je naša uba morala izbiti. Kad smo najmanje očekivali, odapne on strelicu u vodu. Opazili smo, kako je pernati dio strelice virio iz vode, dakle je strelica pogodila cilj. S najvećim mirom pustio je da čamac slijedi strelicu, koja je amo-tamo plivala. Bio je to osamdeset centimetara dug tukunare, riba najboljeg okusa od svih, koje žive i love se u ovim vodama. Tibo je bacio ribu iza sebe u čamac, i mi smo veslali dalje.

Sunce je već prešlo preko zenita, kad smo se vraćali s mnogo ulovljenih riba. Tiboova majka smatrala nas je svojim gostima i ponudila je Mariju pečenim gušterom. Spomenula je s indijanskom udvornošću, da treba da se prije poslužimo tim jelom, jer će još neko vrijeme potrajati, dok se riba ispeče. Zatim se sama prihvatila posla, da priredi ribu. Žavaji stavljaju ribu na vatru, a da je prije toga ne očiste ni iznutra ni izvana. Ljuske zaštićuju meso od pepela, dok pečena ponutrica predstavlja neku vrst začina.

Marija se zahvalila na ukazanoj pažnji i poslala starici, po Tibou, šareni rubac. Mladić je obećao, da će ga predati svojoj majci, i otišao je u svoju kolibu. No malo iza toga iziđe on opet, i što smo ugledali? On je pričvrstio rubac kao pregačicu. Tibo je već sam po sebi bio zgodan mladić, ali s tim dodatkom svojoj toaleti pretvorio se u najelegantnijeg čovjeka u čitavoj okolici.

Poslijepodne smo se svi, Indijanci i bijelci, kupali. Ja sam se sav nasapunao i bacio u vodu. Neki mladi Indijanac, koji se nalazio u neposrednoj blizini, pažljivo me promatrao. Po njegovu sam licu razabrao, da mi od srca zavidi. Zato sam ga zapitao, bi li se i on nasapunao. Oduševljeno je potvrdio. Sapunao sam ga, sve dok nije bio sav pokriven pjenom. Činilo se, da je vrlo zadovoljan, ali kad mu rekoh, da treba ući u vodu, odgovorio je:

»Ne, ne! Ne ću!«

Bio je tvrdo odlučio, da više ne odloži čarobni bijeli lik.

Drugo smo jutro morali napustiti taj sretni, bezbrižni svijet. Htjeli smo upoznati i druga žavajska naselja i stoga smo zamolili nekoliko naših prijatelja, da nas prate. Nakon kraćeg savjetovanja uzela su trojica — Itediore, Utaria i Tibo — svoje oružje i pridružili su nam se. Time su nam dali na znanje, da će ići s nama. I dok smo opet spremali konje, stajala su tri Indijanca naslonjena na svoja koplja kao straža, dok su njihove žene i majke sjedile kraj njih na pješčanoj obali.

Rastanak je bio doista srdačan. I malo i veliko u plemenu došlo je k nama, da nam poželi sretan put.

Kad smo opet prešli Riozinho, došli smo do naselja, u kojem se običavaju zadržavati naši prijatelji za vrijeme kiša, kad se rijeke preliju i poplave okolinu. Oko dva sata poslije podne neočekivano nam saopće Indijanci, da će se vratiti. U prvi čas nismo shvatili njihovu odluku, te smo im ponudili darove, da bi nas otpratili bar do prvog žavajskog sela. No nismo ih uspjeli odvratiti od njihove namjere. Odgovarali su:

»Obećali smo svojim ženama, da ćemo biti kod kuće prije sunčeva zalaska, i mi ćemo se vratiti.«

Kad Indijanac utuvi sebi nešto u glavu, nema načina, da ga se od toga odvrati. Stoga smo i mi odlučili, da ne tražimo više drugo naselje, nego da se vratimo na Araguaju. Pitali smo ih, kad bismo mogli stići do velike rijeke. Odgovorili su nam:

»Kad sunce tamo bude stajalo!« pokazujući pritom rukom prema zapadu.

Prema toj njihovoj izjavi trebalo je da stignemo do Araguaje još isto popodne. Naši su smeđi prijatelji imali u izvjesnom smislu pravo. Stigli smo u Santa Isabel oko sedam sati naveče... ali tek četvrtog dana napornog i upornog marša, na kojem smo doživjeli mnoge neugodnosti.

TO JE ČAS

Nakon odmora složili smo se da pođemo prema sjeveru, kako bismo vratili Mackintyru posuđene konje. Dvije stotine i pedeset kilometara, koliko je trebalo do cilja, vodilo je kroz šume i polja, jezera i močvare. Puta nije bilo, tek tu i tamo naišli smo na koju stazu, koju su upotrebljavali goniči stoke.

Prvih deset kilometara pošli smo putem, koji se razdvajao. Konačno smo izgubili njegove tragove, tako da smo se morali orijentirati samo po kompasu.

Da bismo zaobišli šume, što je kadšto bilo prijeko potrebno, morali smo ići preko širokih nizina, koje su se izdaleka činile obrasle lijepom zelenom travom. Zapravo su to bila podvodna područja, gusto obrasla odgovarajućom florom.

Prvu smo noć proveli na nekom jezeru, pošto smo morali iskrčiti mjesto od niskog, ali gustog šiblja. Kako do tog mjesta konji nisu mogli, to smo morali sami prenositi tovar komad po komad. Naložili smo vatru, da bismo odagnali zvijeri, koje su obično dolazile noću na pojilo. No prije nego smo uspjeli razapeti mreže za spavanje, počela je hladna kiša. Stoga smo se morali smjestiti na nekom oborenom stablu, zamotati se u gunjeve, a ispod glava staviti šatorsko krilo, koje je uslijed kiše postajalo sve teže. Bila je to neprijatna noć, u kojoj se od vremena do vremena čulo žalosno vrištanje konja, koji su nezaštićeni stajali na kiši. Katkad se čulo i rikanje jaguara, da zatim ponovo utihne u jednoličnom šumu kiše.

Jutro nas je zateklo umorne i mokre. Odmah smo nastavili put, s tim, da se popodne odmorimo, čim naiđemo na neko suše mjesto. Opet smo išli kroz guštaru noseći dijelove tovara, da bismo ih opet stavili na svoje četvoronožne prijatelje. Tako smo se zaglibjeli u močvarnom tlu, da smo se s mukom probijali naprijed.

Na mahove smo naišli i na povoljniji teren, ali uskoro smo se opet našli pred nepremostivim zaprekama. Jedva smo vidjeli nekoliko metara oko sebe. Iako smo udarali mačetom, ostali smo ipak zapleteni među granjem, koje nam je deralo haljine i greblo nas po licu. U časovima odmora znao je naš kompas nesmiljeno pokazivati, da smo išli krivim smjerom. Neko drvo, graba, termitska kula ili neka mala čistina odveli bi nas, da tako kažem, od pravog puta, te smo se zapravo kretali u krugu. Štoviše, nekoliko puta nailazili smo i na svoje vlastite tragove. Bilo je da zdvojiš. Popodne smo toliko

ožednjeli, da smo odlučili ispiti vodu iz svojih ploski, pa došlo, što mu drago. Složno smo podijelili njihov sadržaj s konjima.

Uskoro nam je postalo jasno, da se moramo čestito odmoriti. Najzgodnije bi bilo, da to učinimo na obali kojeg jezera. S pomoću lijana uzverao sam se na najviše drvo u okolici i spazio u pravcu sjevera svijetlozelenu prugu šume. Sigurno je rasla na obali vode. To je bio naš prvi cilj, koji smo ostvarili za dva sata. A što smo ustanovili? Jezero je bilo ono isto, kraj kojega smo prosjedili prošlu noć, a prenoćište je bilo kojih pedesetak metara od mjesta, gdje smo upravo izbili.

Bili smo gorko razočarani, kao još nijedamput na svom putu. Uopće nismo imali volje za jelo. Zemlja je bila još vlažna od kiše prošle noći. Položili smo nekoliko grana na tlo, a preko toga pokrivače. Izranjene noge bile su bolne i otečene. Dugo nisam mogao zaspati, a ujutro sam se probudio s ukočenom šijom. Marija je već bila budna i tužila se na bolove po čitavu tijelu.

Tog smo dana pošli prema istoku, da bismo stigli u unutrašnjost otoka, gdje je bilo više čistine i vegetacija nije bila tako bujna. Opet sam se popeo na drvo i ugledao u daljini, u šumi, veliku svijetlu mrlju. Tamo smo se uputili. Za sat hoda stigli smo do tog svjetlijeg mjesta. Tlo je bilo sumnjivo zeleno, ali smo bili pripravni da gacamo preko naslućene močvare. Išli smo rubom i uskoro smo osjetili pod nogama mulj. Najednom se konji uznemire, i prije nego što smo opazili, što se dešava, počele su životinje tonuti u glib. Svom smo snagom vukli konje za uzde, ali bez uspjeha. Zatim smo razriješili remenje, tako da su se konji mogli slobodno kretati i tako se spasiti iz močvare. Tada smo morali tovar, koji je već također napola potonuo, izvući na čvrsto tlo.

Oko dva sata poslije podne ipak smo ogladnjeli. Naložili smo vatru, da skuhamo čaj. Sunce je vraški žeglo, te se kuhao i mozak pod tropskim šljemom. Osjećali smo se beskrajno sami i napušteni.

Najednom reče Marija:

»Kako bi bilo lijepo sjediti u američkoj slastičarnici u Rio de Janeiru i jesti sladoled sa šlagom!...«

»To nije loša ideja«, mislio sam. »Ja ne bih imao ništa protiv, da sam kod kuće u kupaonici...«

Nekoliko sam se časova prepustio takvim mislima.

Pomisao, da se opet vraćamo u civilizirani svijet, neobično nas je razvedrila. Pošto smo jeli, udarili smo sjeverozapadnim pravcem, u nadi, da ćemo naći polaznu točku.

Prolazeći kraj nekog suhog drveta, padne ovo na konja, što nas je u prvi čas nemalo prestrašilo. No tada smo vidjeli, da je to stablo bilo iznutra rastočeno od termita, tako da nije moglo pričiniti nikakve štete.

Nekoliko smo se puta peli na drveće, da se orijentiramo. I doista, konačno smo otkrili krajnju granicu šume, u kojoj smo lutali tri dana, ne znajući, kako bismo izišli.

Ubrzali smo tempo, zapjevavši neku veselu pjesmicu, i za pola sata bili smo već na širokom horizontu. Odatle se pružao krasan pogled na cijeli krajolik.

Put preko polja učinio nam se kao prijatna šetnja, i uskoro smo zaboravili sve prošle nevolje.

Oko četiri sata sakrilo se sunce iza oblaka. U daljini smo primijetili ogroman oblak, koji se naglo približavao. Kiša nam je dolazila ususret. Kao da je sivi veo ovio čitav kraj, i za nekoliko časaka počele su prve kapi. Smjestili smo se iza konja, no nije potrajalo ni minutu, a bili smo već potpuno mokri. Za ostalih pedeset i devet minuta toga sata činilo nam se, kao da nam voda prodire do kostiju.

Jasno smo vidjeli, kako se razderao kišni veo. Dok su još posljednji stupovi kiše lebdjeli u zraku iza nas, pred nama se pojavila krasna duga, vidljivo obećanje, da ne će iza onog legendarnog općeg potopa biti nov potop. Promatrajući tu dopadljivu nebesku pojavu, govorili smo o značenju, koje su joj ljudi dali. Odjednom primijetismo, kako se luk prelomio u dva komada, što je djelovalo kao prekršeno obećanje. I doista, ako stvoritelj i drži svoje obećanje ostalom svijetu, mnogo ga je puta prekršio prema Otoku banana... To je područje gotovo posve poplavljeno svake godine za vrijeme kiša, dok samo najviši dijelovi vire kao otoci.

Preobukli smo se i pošli dalje. Tlo je bilo još posve mokro, a što dalje, put je bivao sve gori. Voda je dosezala do trideset centimetara u visinu. Konje smo morali voditi, inače bi se negdje zaglibjeli. Na svako smo se drvo usput naslonili, da malo odahnemo i skupimo snage. Marš je bivao sve tegobniji.

Noć se približavala, a da nismo znali, gdje i kako ćemo je provesti. Nije se moglo spavati u vodi, a isto tako ni produžiti put. Ne mogu sebi predočiti, što bismo bili učinili, da

nismo već u sam sumrak naišli na otočić od samo nekoliko kvadratnih metara. Tu su bila dva drveta, između kojih smo mogli pričvrstiti mreže za spavanje. Tek što smo ih namjestili, kad se ponovo spusti kiša, tako da smo se opet morali pokriti teškim šatorskim krilom.

No kiša nam je i dobro došla, jer smo uhvatili u lonac dovoljno vode, da ugasimo žeđ, koja nas je morila.

Noć je bila neobično svijetla, iako nije bilo mjeseca. Još nikad nisam takvo nešto doživio. Podignem glavu i pogledam oko sebe: naših konja nije bilo. Ustanem, da ih potražim i slučajno ih nađem kojih stotinjak metara dalje, također na jednom otočiću, gdje mirno pasu travu. Primijetim, da je posljednja kiša još više podigla vodostaj, tako da mi je voda sezala do koljena. Imao sam dojam, da je naš otočić postajao sve manji i da je trebalo što prije krenuti, dok je još kako tako moguće izaći iz te poplave.

Krenuli smo u ranu zoru. Nije bio nikakav užitak hodati kroz duboku vodu. Zatim smo došli do malog uzvišenja, odakle je počinjala neka vrst široke prosjeke između dva reda visokih drveta. Uskoro nam je opet šuma prepriječila put. Pokušali smo je sa svih strana obići, no sva su naša nastojanja ostala bez upjeha. Skinuvši svoj prtljag pošli smo kroz jezero duboko oko osamdeset centimetara. Budući da smo ogladnjeli, Marija je bacila udicu, a ja sam na jednom otočiću naložio vatru. Kako je Mariju slijedio jedan žakare, izvukla je revolver i opalila. Kugla je pogodila životinju upravo u oko i smrtno je ranila. Tada sam mu ja još dao hitac samilosti i zajednički smo izvukli životinju iz vode. Odrezao sam komad mesa od repa i pripravio jelo, koje je spadalo među najukusnija i najslasnija, što smo ih jeli na cijelom svom putu.

No nismo imali vode. Od vremena do vremena popeli bismo se na drvo, da vidimo, postoji li gdje mogućnost, da se dođe do pitke vode. Konačno smo otkrili svijetlozeleno mjesto, koje je izgledalo, kao da u blizini doista teče pravi potok. Da bismo stigli donde, trebali smo promijeniti pravac kretanja, te sam pošao sam s loncem. No trebalo je još prijeći preko neke močvare, dok nisam stigao na mjesto, gdje je voda bila donekle bistrija. Najprije sam ugasio vlastitu žeđ, a zatim sam išao još nekoliko puta tamo i natrag, da donesem osvježujuće piće za ostale. Naši su konji popili punih deset lonaca vode, iako nekoliko dana ranije uopće nisu htjeli da

piju iz te posude. No sada nisu mogli prezreti vodu, iako je bila u posudi, koju je upotrebljavala tako prljava životinja, kao što je čovjek.

Noć smo proveli na nekoj suhoj livadi, jer smo posljednjih nekoliko sati hodali po zemljištu, koje nije bilo nisko ni poplavljeno. Cijelu smo noć podržavali vatru, jer se iz neposredne blizine — kako nam se činilo — orilo rikanje jaguara.

Tek što je svanulo, nastavili smo put. No nismo našli nikakvih znakova, po kojima bismo mogli zaključiti, idemo li u željenom smjeru. Jesmo li već prešli Santa Isabel? Ili smo ulazili sve dublje u unutrašnjost otoka, a da to nismo ni primijetili?

Oko deset sati naišli smo na puteljak, na koji se u prvi čas nismo obazirali. I dotada smo nailazili na stazice, kojima su tapiri išli do svojih pojila. No najednom opazismo kravlji kolač na zemlji. To je bio prvi znak, da je u blizini čovječje naselje.

Točno u jedanaest sati stigli smo u Santa Isabel. Tamo su nas naši indijanski prijatelji srdačno pozdravili. Jedan od njih, Deridu, povezao nas je u svom čamcu u Sao Felix. Tamo je bila u stanici F. B. C.-a za nas pripremljena koliba. Osoblje te stanice dočekalo nas je s priličnom radoznalošću, jer smo došli prljavi i poderani, izgrebeni po licu i rukama, s krvavim i natečenim nogama. A ipak smo bili sretni, da smo tu u sigurnoj luci, tek korak od civiliziranog svijeta, dok smo prije nekoliko sati vjerovali, da smo zalutali i izgubili se.

Radio-telegrafist Ranulfo, naš prijatelj, rukujući svojim aparatom, zapita:

»Gospođo i gospodine, želite li koju stanicu iz Buenos Airesa?«

Činilo nam se gotovo nemoguće, da ovdje, usred prašume, slušamo melodiju tanga, dok smo na svom putu mislili, da tih melodija nikad više ne ćemo čuti.

Okrenuo sam se Mariji:

»Oprostite gospođice, jeste li ovaj ples već obećali?«

»Ne, gospodine, još sam slobodna!«

»Tada mi dopustite, da vas zaprosim!...«

Kraj

BILJEŠKA O PISCU

Tibor Sekelj rođen je god. 1912. u Čehoslovačkoj. Poslije svršetka Prvog svjetskog rata vraćaju se njegovi roditelji u naše krajeve. Tu Tibor polazi školu, a god. 1934. diplomira na Pravnom fakultetu u Zagrebu. No pravo je studirao po želji svoga oca. Zato ono i postaje za njega »mrtvi kapital«. On se bavi keramikom, slikarstvom i žurnalistikom. Privlače ga nepoznati krajevi, najprije njegove uže domovine. Propješačio je Crnu Goru, Triglav i cijelu Sloveniju, Gorski Kotar i t. d. Nekoliko akvarela i crteža tih krajeva još se i sad nalazi kod nekih njegovih prijatelja.

Govorio je nekoliko evropskih jezika i bio vatren pobornik esperanta. On je jedan od osnivača tadašnjeg Akademskog esperantskog kluba u Zagrebu, kome su pripadali napredni studenti sveučilišta. Surađivao je u esperantskim časopisima, a neko je vrijeme bio i potpredsjednik kluba.

Ne mogavši odoljeti želji za putovanjima i upoznavanjem dalekih zemalja, odlazi ljeti god. 1939. u Južnu Ameriku. Tamo mu se pružilo široko polje rada. Prilično je brzo prebrodio sve teškoće, na koje nailazi došljak u stranoj zemlji. Svladavši temeljito španjolski jezik, postaje novinar, a malo zatim sudjeluje u raznim istraživačkim ekspedicijama, bilo kao učesnik, bilo kao vođa ekspedicije.

God. 1944. uspeo se na najviši vrh Amerike Akonkagvu (7035 m). U toj prilici stradala su u snježnim olujama četiri njegova druga: 65-godišnji profesor geologije Schiller, vođa ekspedicije Johann Georg Link, njegova supruga i mladi inženjer Kneidl. Stoga se iduće godine Tibor Sekelj po drugi put uspinje s ekspedicijom argentinske vlade u namjeri, da nađe lešine nastradalih drugova. Nakon uspjelog pothvata odlikovan je ordenom Zlatnog orla.

Prilikom 34. svjetskog kongresa esperantista u Bournemouthu (Engleska) god 1949. Tibor Sekelj je u okviru Narodnog sveučilišta iznio svoje dojmove s te zanimljive ekspedicije pred slušaocima iz tridesetak zemalja.

Godine 1945. i 1946. poduzeo je putovanje u slabo istražene prašume Matto Grossa, koji su neki — zbog opasnosti, koje su s time skopčane — prozvali »zeleni pakao«. Svoje je dojmove o

tim divljim krajevima i njihovim stanovnicima iznio u knjizi, koju upravo imate pred sobom: »Kroz brazilske prašume«.

Godinu dana iza toga vodio je istraživanje patagonijskih Anda. God. 1948., po nalogu bolivijske vlade, istražio je Beni u istočnoj Boliviji. God. 1948/9. boravio je s ekspedicijom kod raznih primitivnih brazilskih plemena u predjelu rijeke Guapore.

Gotovo je svako od tih putovanja bilo toliko bogato zanimljivim, dokumentarnim, a često i uzbudljivim materijalom, te je Tibor Sekelj napisao šest knjiga putopisa, popraćenih originalnim snimkama. Neke su od tih knjiga doživjele u to kratko vrijeme nekoliko izdanja i na više jezika. Te knjige nose naslove: »Oluja nad Akonkavom«, »Zauzeće vrhova«, »Zemljama Indijanaca«, »Gdje prestaje civilizacija« i »Putovanje izvan vremena«. Osim toga objelodanio je oko tri stotine članaka u znanstvenim geografskim, etnografskim i popularnim časopisima i novinama, te održao oko 150 predavanja na sveučilištima i sl.

Zanimljiva je činjenica, da je Tibor Sekelj započeo svoj publicistički rad prijevodom naših narodnih pripovijetki. I nakon tolikih godina odsutnosti iz domovine i unatoč tolikim novim zemljama, kroz koje je prošao i upoznao ih, Tibor Sekelj ne gubi kontakt s domovinom i rado je se sjeća. Pišući o jednom gradu Južne Amerike napominje: »Velik je otprilike kao Zagreb, samo nije onako lijep...«

Godine 1950/51. boravi u Venezueli. Zatim je proputovao sve državice Srednje Amerike i zaustavio se u Guatemali. Tamo proučava staru kulturu indijanskog plemena Maja.

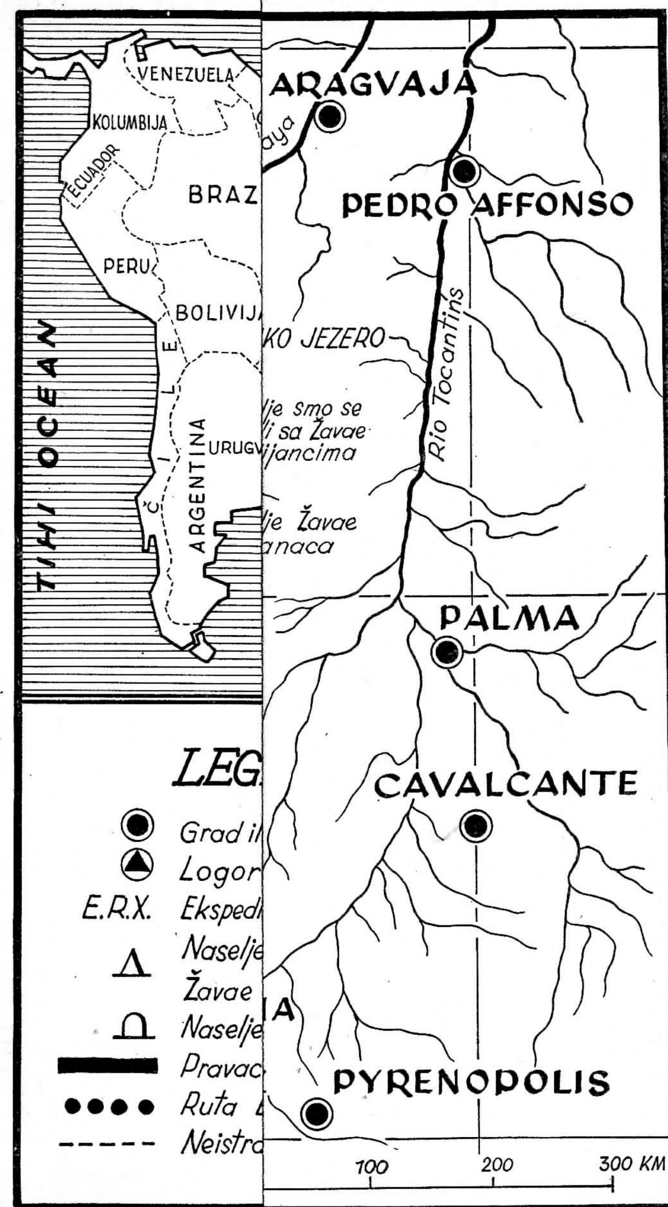
U Guatemali, kao i u nekim drugim južnoameričkim državama, osnovano je na njegovu inicijativu nekoliko esperantskih zemaljskih saveza i desetak esperantskih klubova. Sam je vodio oko četrdeset esperantskih tečajeva. Zbog svojih zasluga izabran je g. 1948. u Izvršni odbor Svjetskog esperantskog saveza.

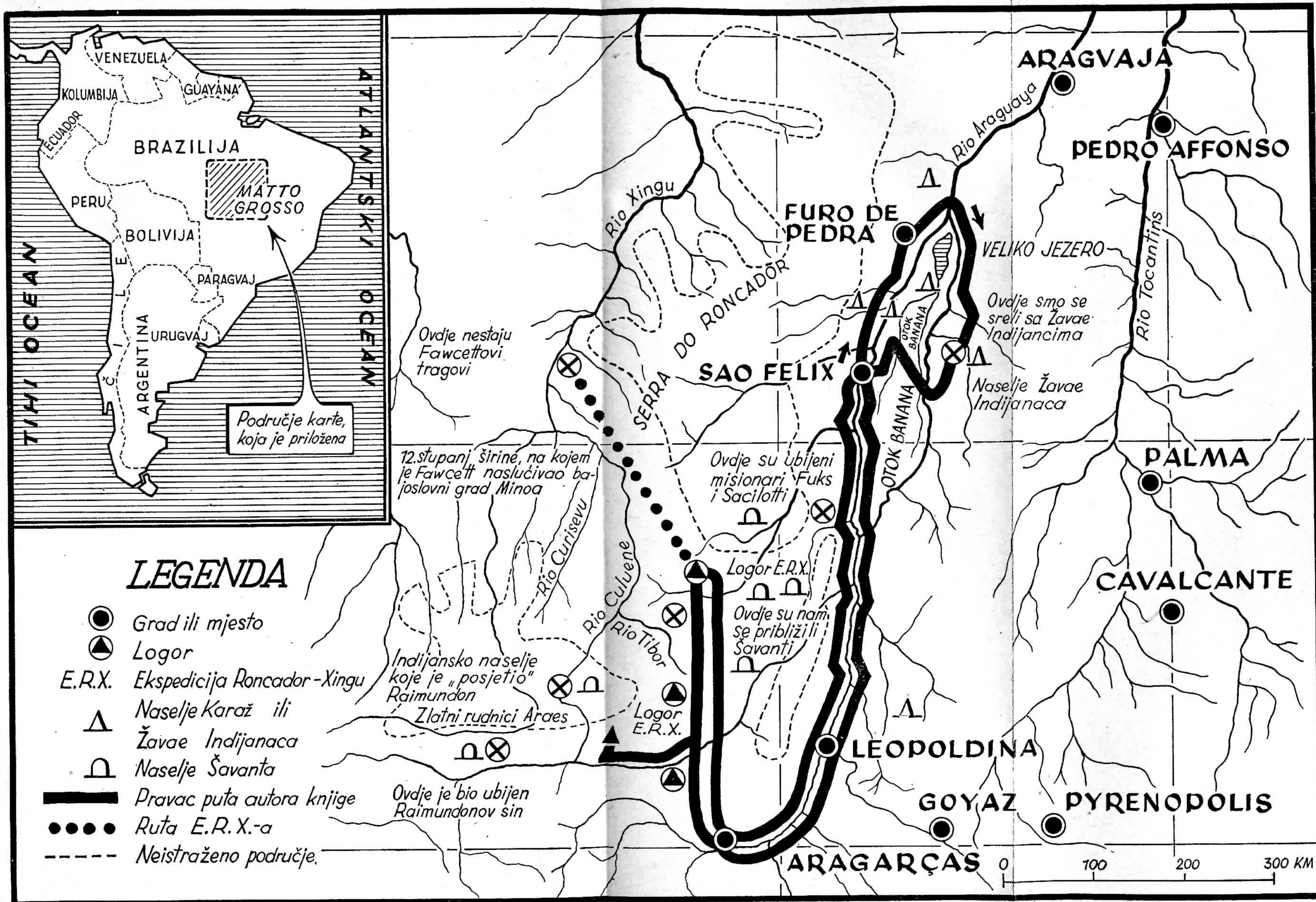
Za svoj rad odlikovan je ove jeseni od guatemalske vlade i podijeljene su mu počasne diplome od nekoliko naučnih institucija.

Sada radi na organiziranju međunarodne naučne ekspedicije »Oko Ekvatora«.

Bio je iskreno ganut viješću, da se jedna od njegovih knjiga prevodi i da će ugledati svijetlo dana u zemlji, koju on smatra svojom domovinom. Kako je to i njegova prva knjiga na našem jeziku, ona je ujedno i pozdrav Tibora Sekelja njegovim zemljacima.

Z. M.

VENEZUELA
KOLUMBIJA
GUAYANA
ECUADOR
BRAZILIJA
MATTO GROSSO
PERU
BOLIVIJA
PARAGVAJ
URUGVAJ
ARGENTINA
ČILE
TIHI OCEAN
ATLANTSKI OCEAN
Područje karte, koja je priložena
ARAGVAJA
PEDRO AFFONSO
Rio Araguaya
Rio Xingu
FURO DE PEDRA
VELIKO JEZERO
Rio Tocantins
SERRA DO RONCADOR
OTOK BANANA
Ovdje smo se sreli sa Žavae Indijancima
Naselje Žavae Indijanaca
Ovdje nestaju Fawcettovi tragovi
SAO FELIX
PALMA
12. stupanj širine, na kojem je Fawcett naslućivao bajoslovni grad Minoa
Ovdje su ubijeni misionari Fuks i Sacilotti
Rio Curisevu
Rio Culuene
Rio Tibor
Logor E.R.X.
Ovdje su nam se približili Šavanti
CAVALCANTE
Indijansko naselje koje je „posjetio" Raimundon
Zlatni rudnici Araes
Logor E.R.X.
LEOPOLDINA
Ovdje je bio ubijen Raimundonov sin
GOYAZ
PYRENOPOLIS
ARAGARÇAS
0
100
200
300 KM
LEGENDA
Grad ili mjesto
Logor
E.R.X. Ekspedicija Roncador-Xingu
Naselje Karaž ili Žavae Indijanaca
Naselje Šavanta
Pravac puta autora knjige
Ruta E.R.X.-a
Neistraženo područje.

SADRŽAJ

Za izdavača *Jerka Belan*
Izdavač *Nakladno poduzeće »Glas rada«*
Urednik *Đuro Plemenčić*
Korektori *Vjekoslav Zrnc* i *Ivan Lovrić*
Zagreb 1953

